આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૮૪ સને ૧૯૨૮

મુદ્રકઃ—હરિભાઈ દલપતરામ પટેલ

“અભ્યોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ”

.:: શાહપુર—અમદાવાદ. ::

પ્રસ્તાવના.

આ મંડલ માટે "શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહેલી ઈશ્વર સ્તુતિ" નું પુસ્તક, મહારાજ શ્રી જાદવજી મહારાજની આજ્ઞાથી અગાઉ સ્વ. અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયારે છપાવી પ્રગટ કર્યું હતું.

હાલ ઘણા લાંબા સમયથી તે મળતું બંધ થવાથી કેટલાક સુધારા વધારા સહિત આ નવી આવૃત્તિ પ્રગટ કરી છે. આ મંડલ તરફ ભક્તિ ભાવ ન પ્રેમની લાગણી ધરાવનાર અમદાવાદવાસી શ્રી હરગોવનદાસ હરજીવનદાસે, પ્રગટ કરેલા પોતાના શ્રીમદ્ભાગવતનો મંડલ માટે ઉપયોગ થાય તેમાં આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો, એટલે આ આવૃત્તિનું ભાષાંતર તેમની ઇચ્છાનુસાર તેમના પુસ્તકમાંથી લીધું છે, અને તેના સર્વ હક્ક તેમણે પોતાને સ્વાધિન રાખ્યા છે.

લી. પ્રકાશકો.

નિર્જલા એકાદશી. ૧૯૮૪.

શ્રી નરનારાયણ મંદિરના ૩૦ મા વર્ષના પાટોત્સવે.

નરનારાયણ

કુમાર પ્રિન્ટરી અમદાવાદ

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહેલી
ભગવાનની સ્તુતિઓ.

શ્રી શુકદેવજીએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

શુકદેવજી કહે છે–જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા લયરૂપી લીલા કરવા માટે, સાત્વિક, રાજસ, અને તામસ્ એવી માયાની ત્રણ પ્રકારની શક્તિને ગ્રહણ કરનારા સર્વ પ્રાણીઓના અંતર્યામી અને તેને લીધેજ ઇંદ્રિયાદિકથી જાણવામાં નથી આવતો માર્ગ જેનો એવા, અપાર મહિમાવાળા, અનેસર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ પુરુષ રૂપી ભગવાનને હું નમન કરું છું. વળી ધર્મનિષ્ઠ એવા સત્પુરુષોના પાપનો નાશ કરનાર, અધર્મીઓનો સંહાર કરનાર, સંપૂર્ણ સત્ત્વ મૂર્તિયુક્ત, આત્મનિષ્ઠાવાળા, પરમહંસના આશ્રમમાં રહેલા પુરુષોએ જડ વસ્તુનો ત્યાગ કરીને શોધવા યોગ્ય એવા, આત્મતત્ત્વને આપનારા ભગવાનને ફરીને પ્રણમું છું. ભક્તજનોનું પાલન કરનારા, ભક્તિહીન યોગીઓથી જેની દિશા દૂર છે એવા, જેના સમાન તેમજ અધિક કોઇ નથી એવા, ઐશ્વર્યથી સ્વસ્વરૂપ રૂપ પરબ્રહ્મમાં વિહાર કરનાર ભગવાનને મારા વારંવાર નમસ્કાર છે. જેમનું કીર્તન, સ્મરણ, દર્શન, વંદન, શ્રવણ તથા પૂજન, લોકોનાં પાપોનો તત્કાળ નાશ કરે છે એવા કલ્યાણ કીર્તિવાળા

પરમાત્માને વારંવાર મારા નમસ્કાર છે. વિવેકીજનો જેમનાં ચરણારવિંદનો આશ્રય કરીને આલોકનાં તથા પરલોકનાં સુખમાંથી મનની આસક્તિને ખેંચી લઇ, પરિશ્રમ વિના પરબ્રહ્મની ગતિને પામે છે એવા કલ્યાણકારી યશવાળા ભગવાનને વારંવાર નમસ્કાર કરૂં છું. તપસ્વીઓ, દાતાઓ, યશસ્વીઓ, યોગીઓ, મંત્રનો જપ કરનારાઓ તથા સદાચારશીલ પુરૂષો, પોતાનાં તપ આદિ કર્મો, જેમને અર્પણ કર્યા વિના ક્ષેમ પામતા નથી, તે કલ્યાણકારી યશવાળા ભગવાનને હું વારંવાર નમસ્કાર કરું છું. કિરાત, હૂણ, આંધ્ર, પુલિંદ, પુલ્કસ, આહીર, કંક, યવન તથા ખસ વગેરે નીચ જાતિના લોકો તથા બીજા પણ કેટલાક નીચ લોકો, જે ભગવાનના ભક્તોનો આશ્રય કરીને પાપરહિત થાય છે, તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. ધીર પુરુષોના આત્મા ઋક્, યજુષ્ અને સામવેદ રૂપ, ધર્મમૂર્તિ, તપોમૂર્તિ તથા કપટ રહિત બ્રહ્મા અને શંકર વગેરે ભક્તો જેમના સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી એવા ભગવાન મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. લક્ષ્મીના પતિ, યજ્ઞના પતિ, પ્રજાના પતિ, બુદ્ધિના પતિ, લોકના પતિ, પૃથ્વીના પતિ તથા અંધક, વૃષ્ણિ અને સાત્વત કુળનું પાલન કરનાર, અધિપતિ તથા સત્પુરુષોના પતિ એવા ભગવાન મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. જ્ઞાની પુરુષો જેમના ચરણારવિંદના ધ્યાનરૂપી સમાધિથી બુદ્ધિને શુદ્ધ કરી આત્મસ્વરૂપનાં દર્શન કરે છે, પંડિતો પોતપોતાની મતિ પ્રમાણે જેને સગુણ નિર્ગુણ કહે છે, તે ભગવાન મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. પૂર્વે કલ્પના આરંભમાં જે

ભગવાને બ્રહ્માના હૃદયમાં સૃષ્ટિ રચવા સંબંધી પ્રેરણા કરી હતી તે ઉપરથી શિક્ષામાં કહેલાં લક્ષણોવાળા વેદમૂર્તિ સરસ્વતી, જે બ્રહ્માના મુખમાંથી પ્રગટ થયાં હતાં તે જ્ઞાન આપનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ ભગવાન મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. જે સર્વવ્યાપક પરમપુરુષ, પંચ મહા ભૂતો દ્વારા આ સર્વ શરીરને રચીને તેમાં જીવરૂપે વાસ કરે છે, તે પુરૂષના નામથી જગતમા પ્રખ્યાત છે તથા સોળ પદાર્થોને ચેતન કરનાર અન્તર્યામીપણાથી અગિયાર ઇન્દ્રિયો અને પંચ મહા ભૂતો રૂપ સોળ કળાનો પ્રકાશ કરે છે, તે ભગવાન મારી વાણીને રસાલંકારથી શોભાવો. ભક્તો જેમના મુખકમળમાથી નીકળતા જ્ઞાનમય મકરંદનું પાન કરે છે, તે અપાર તેજવાળા વાસુદેવ સ્વરૂપ શ્રીવેદવ્યાસને હું નમું છુ.

(ભા ૨ સ્કધ અ ૪ થો. શ્લોક ૧૨ થી ૨૪.)

બ્રહ્માજી કમળમાંથી ઉત્પન્ન થયા તે વખતે તેમણે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

બ્રહ્મા સ્તુતિ કરે છે–હે ભગવન્ ! ઘણા કાળ સુધી ઉપાસના કર્યાથી આજે મેં યથાર્થ રીતે આપને ઓળખ્યા. દેહધારીઓ આપ ભગવાનની ગતિને જાણતા નથી હે ભગવન્ ! તમારા વિના બીજું કંઈ છેજ નહિ અને જે વસ્તુ અસ્તિત્વરૂપે ભાસે છે તે પણ શુદ્ધ સત્ય વસ્તુ નથી, પરંતુ માયાનો ભાસ છે. તમે એક છો છતાં માયાના સંબંધથી અનેક રૂપે ભાસો છો. વળી નિત્ય

લીધે ઇચ્છિત સુખના અલ્પ ભાગને મેળવવા નિરંતર પાપી કર્મ કરે છે, તેમની બુદ્ધિ તેમના મંદભાગ્યથી હણાયેલી છે, એમ જાણવું. હે ભગવન્ ! ક્ષુધાથી, તૃષાથી, વાત, પિત્ત અને કફથી, ટાઢ તડકાથી, વાયુ અને વરસાદથી, કામાગ્નિથી તથા અટકાવી શકાય નહિ એવા ઉગ્ર ક્રોધથી પ્રજાને વારંવાર પીડા પામતી જોઇ હે ઉરુક્રમ ! મારું મન બહુ ખેદ પામે છે. હે ઇશ ! મનુષ્ય જ્યાં સુધી ઇંદ્રિયો અને વિષયોરૂપ માયાના બળવાળી દ્વૈતબુદ્ધિથી વર્તે છે, ત્યાં સુધી તેને વ્યર્થ છતાં કર્મનાં ફળ અને કષ્ટો આપનારો જન્મ મરણરૂપ આ સંસાર મટતો નથી. હે દેવ ! ઋષિઓ પણ જો આપનાં શ્રવણ અને કીર્તન આદિ સત્સંગથી વિમુખ રહે છે, તો દિવસે સંસારિક વિષયોમાં અથડાવાથી તેમની ઇન્દ્રિયો ખિન્ન થઇ રહે છે. રાત્રે નિદ્રાધીન થયા હોય ત્યારે પણ તેમને સ્વપ્નમાં અનેક મનોરથો થવાને લીધે વારંવાર નિદ્રા ભંગ થાય છે, તેમ ધનના ઉપાર્જન માટે આરભેલો ઉદ્યોગ પણ દૈવથી નાશ પામે છે અને તેઓ આ લોકમાં જન્મ મરણ રૂપી સંસાર પામ્યા કરે છે.

હે નાથ ! શાસ્ત્રના શ્રવણથી જેમના માર્ગ જાણવામાં આવે છે એવા ભક્તિયોગથી નિર્મળ થયેલા હૃદયમાં આપ સર્વદા બિરાજો છો. આપના ભક્ત લોકો મનમાં આપના જે જે સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરે છે તે તે સ્વરૂપને આપ સત્પુરુષોના અનુગ્રહ માટે ધારણ કરો છો. સર્વ પ્રાણીઓમાં અંતર્યામી રૂપે રહેલા અને સર્વના મિત્ર એવા આપ, દુર્જન પુરુષોને અલભ્ય

એવી સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર કરવા યોગ્ય દયાથી જેવા પ્રસન્ન થાઓ છો, તેવા મનમાં અનેક કામનાવાળા દેવતાઓ પુષ્પ, ધૂપ, દીપ વગેરે મોટા મોટા ઉપચારોથી તમારી સેવા કરે છે છતાં પણ તેથી તમે પ્રસન્ન થતા નથી વળી યજ્ઞ વગેરે અનેક કર્મો કરવાથી, દાન દેવાથી, કષ્ટવાળી તપશ્ચર્યા કરવાથી અને વ્રત કરવાથી આપ ભગવાનની આરાધના કરવી, એજ મનુષ્ય જન્મનું ઉત્તમ ફળ છે, કરણ કે, તમારામાં અર્પણ કરેલો ધર્મ કોઈ પણ દિવસ નાશ પામતો નથી, અર્થાત્ કામના માટે કરેલાં ધર્મનાં કર્મ જેમ ફળ આપીને નાશ પામે છે તેમ આપને અર્પણ કરેલું ધર્મ કર્મ નાશ પામતું નથી. નિત્ય સ્વસ્વરૂપના ચૈતન્યમય પ્રકાશથી જેનો ભેદ તથા મોહ નાશ પામેલો છે એવા જ્ઞાનનોજ આશ્રય કરનારા પરમાત્માને નમસ્કાર હો. આ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા પ્રલય કરવામાં કારણભૂત જે માયા તેના વિલાસ માટે ક્રીડા કરનારા એવા આપ ઈશ્વરને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ જે મનુષ્યો મરણ સમયે પરવશ દશામાં પણ આપના અવતાર સૂચવનારાં નામોને ગાય છે, તે અનેક જન્મનાં પાપોથી મુક્ત થઈ આવરણ રહિત પરબ્રહ્મને પામે છે, તે અજન્મા ભગવાનને હું શરણે જાઉં છુ. હે ભગવન્ ! તમે એક ભુવનવૃક્ષ રૂપ છો. સૃષ્ટિની પૂર્વે તમે એકજ હતા, પરંતુ પછીથી તે રચવા માટે પોતાના મૂળ અધિષ્ઠાનરૂપ પ્રકૃતિને ભેદીને સત્વ, રજ અને તમ, એમ ત્રણે ગુણુમાં વહેંચાઈ ગયા અને આ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા લય કરવા માટે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ

તથા રુદ્ર એવી ત્રણ શાખાવાળા થઈ વધવા લાગ્યા. આ ભુવનદ્રુમને ત્રણ શાખાઓ હતી અને તે પ્રત્યેકને મરીચિ, મુનિ અને મનુ વગેરે બીજી અનંત શાખા પ્રશાખાઓ ફૂટી નીકળી હતી; માટે હે પ્રભો ! ભુવનદ્રુમ રૂપ જે આપ તેમને હું નમસ્કાર કરું છું. મનુષ્યો લોકવિરુદ્ધ ધર્મમાં આસક્ત થઈ તમે પોતે ઉપદેશ કરેલાં તમારાં પૂજન અને સેવનરૂપી કર્મમાં નિષ્ક્રિય રહે છે, એટલામાં તો બળવાન કાળ તેમના જીવનની આશાને તોડી નાંખે છે. તે મહા બળવાન કાળમૂર્તિ રૂપ આપને હું નમસ્કાર કરું છું. વળી જે સ્થાનક બે પરાર્દ્ધ વર્ષ સુધી અચળ રહે છે અને સર્વ લોકો જેને નમસ્કાર કરે છે તે સ્થાનમાં હું બેઠો છું, છતાં એ મહા કાળથી ડરું છું. વળી મેં તમને પામવાની ઇચ્છાથી ઘણા યજ્ઞો કરી ઘણાં વર્ષો સુધી તપશ્ચર્યા કરી હતી. યજ્ઞના અધિષ્ઠાતા ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું તમને સ્વસ્વરૂપના આનંદના અનુભવથીજ વિષયસુખનો વસ્તુતાએ સંબંધ નથી, છતાં તમે પોતે કરેલી ધર્મમર્યાદાનું રક્ષણ કરવાની ઇચ્છાથી સ્વેચ્છાએ પક્ષી, મનુષ્ય અને દેવાદિક જીવજાતિનાં શરીર ધારણ કરીને ક્રીડા કરો છો, એવા આપ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. તમે પોતે નિદ્રામાં કારણરૂપ અને પાચ વૃત્તિવાળી અવિદ્યાના સંબંધથી દૂર છો, છતાં પણ સર્વ લોકવ્યવહારને પોતાના ઉદરમાં ધારણ કરી ભયંકર મોજાંઓની માળાવાળા સમુદ્રના જળમાં પોઢી, અવિવેકી મનુષ્યોને નિદ્રાનું સુખ દર્શાવતા નિદ્રાને અનુકૂળ સ્પર્શવાળી શેષના શરીરરૂપી શય્યા ઉપર પોઢો છો. હે

પ્રભો ! જેના અનુગ્રહથી હું નાભિકમળમાંથી ત્રણ લોકોનો ઉપકાર કરવાને ઉત્પન્ન થયો તે આપના ઉદરમાં ત્રણે લોકો રહેલા છે અને આપ યોગનિદ્રા પછી શ્યામકમળ સરખાં નેત્રને ઉઘાડો છો, એવા આપને હું નમસ્કાર કરું છું.

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કર્યા પછી, બ્રહ્મા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે, સર્વ જગતના મિત્ર, સર્વ વસ્તુમાં વ્યાપક અને સર્વના અંતર્યામી એવા ભગવાન છે. તે પોતાના જે જ્ઞાનથી તથા ઐશ્વર્યથી આ જગતને સુખી કરે છે, તે જ્ઞાન તથા ઐશ્વર્યનીજ ભગવાન મારી બુદ્ધિમાં પ્રેરણા કરો, કે જેથી હું આ જગતને પૂર્વની પેઠે સૃજવાને શક્તિમાન થાઉં એ પ્રભુ પ્રણત મનુષ્યોને પ્રિય છે, તેથી પ્રણામ કરનારા મનુષ્યની કામના પૂર્ણ કરે છે; માટે હું પ્રણામ કરીને આપની પ્રાર્થના કરું છું. એ શરણાગતને વરદાન આપનાર ભગવાન પોતાની લક્ષ્મીરૂપી શક્તિથી ગુણાવતાર ધારણ કરી જે જે ચરિત્રો કરશે, તે ભગવાનને વિષે ભગવાનના પરાક્રમ રૂપી આ જગતને હું સૃજું છું, માટે મારા ચિત્તને એવી રીતે સદ્‌બુદ્ધિમાં જોડો કે જેથી જગતને સૃજવા છતાં મારી કર્મમાં આસક્તિ થાય નહિ તથા હું વૈષમ્યાદિક પાપનો ત્યાગ કરું. વળી જળમાં શયન કરનાર અનંત શક્તિવાળા ભગવાનના જે નાભિસરોવરમાંથી હું મહત્તત્વનો અભિમાની દેવ ઉત્પન્ન થયો છું, તે ભગવાનના વિચિત્ર રૂપનું વર્ણન કરતી મારી વેદ સંબંધી વાણીનો ઉચ્ચાર અટકશો માં. આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને બ્રહ્મા વળી બોલ્યા કે, અપાર દયાવાળા

પુરાણપુરુષ એવા આપ ભગવાન વૃદ્ધિ પામેલા પ્રેમ સાથે મંદ મંદ હસતા નેત્રરૂપી કમળને જરા ઉઘાડીને ઉભા થાઓ અને જગતને ઉત્પન્ન કરવા માટે તથા મારા ઉપર અનુગ્રહ કરવા સારૂ મધુર વાણીથી અમારા ખેદને દૂર કરો.

(ભા ૩ સ્કધ અ ૯ મો શ્લોક ૧ થી ૨૫.)

વાછડાંઓનું હરણ થયું તે વખતે બ્રહ્માએ કરેલી સ્તુતિ.

સ્તુતિ બીજી. બ્રહ્મા બોલ્યા—હે સ્તુતિ કરવા યોગ્ય! મેઘજેવા શ્યામ શરીરવાળા, ચણોઠીના કાનના આભૂષણથી તથા મોર પીછના મુગટથી જેનું મુખ શોભાયમાન છે એવા, વનની માળા ધારણ કરનાર, દહીભાતના કોળિયાના, છડીના, શિંગડીના તથા વેણુના ચિહ્નથી શોભતા અને કોમળ ચરણવાળા એવા ગોપ કુમાર આપ શ્રીભગવાનને હું પ્રણામ કરૂં છુ. હે દેવ! મારી ઉપર અનુગ્રહ કરનાર અને ભક્તોની ઇચ્છા પ્રમાણે શરીર ધારણ કરનાર આપનું આ શરીર પાચ ભૂતનું બનેલુ નથી, પરંતુ શુદ્ધ સત્વગુણી છે, તેના મહિમાને કોઇ પણ જાણવાને સમર્થ નથી, ત્યારે સાક્ષાત્ આત્મસુખના અનુભવરૂપ આપના સ્વરૂપને કોઇ મનથી જાણી શકતું નથી, તેમાં શુ કહેવુ ? જેઓ જ્ઞાનમા પ્રયાસ કરવો છોડી દઈ, મહાત્મા પુરુષોએ કહેલી આપની વાર્તાને શ્રવણ કરી, પોતાને ઠેકાણે બેઠા બેઠાં, તે કથાનો

મન, વાણી ને કાયાથી સત્કાર કરતાં જીવન ગાળે છે, તેઓએજ હે અજિત! ઘણું કરીને તમને ત્રણ લોકમાં જીતેલા છે. હે વિભો! કલ્યાણને વરસાવનારી તમારી ભક્તિનો ત્યાગ કરી જેઓ કેવળ જ્ઞાન મેળવવા ક્લેશ કરે છે તેઓને જાડાં શાળનાં ફોતરાં ખાંડનારાઓને જેમ પરિશ્રમ વિના કંઈજ મળતું નથી, તેમ છેવટે તેઓને ક્લેશ જ મળે છે, તે વિના બીજું કશું ફળ મળતું નથી. હે ભગવન્! પૂર્વે ઘણા યોગીઓ આ લોકમાં યોગાભ્યાસથી જ્ઞાન મળવાને લીધે, પોતાનાં સર્વ કર્મો તથા ચેષ્ટાઓ તમને અર્પણ કરીને સંપાદન કરેલી અને તમારી કથા સાંભળવાથી પાસે આવેલી ભક્તિવડેજ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને, હે અચ્યુત! તમારી પરમ ગતિને પામ્યા હતા. તમારું નિર્ગુણ સગુણ સ્વરૂપ જાણવું દુર્ઘટ છે, તથાપિ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરનાર પુરુષો વિશેષ આકારથી રહિત અને આત્માકાર થયેલા અંતઃકરણથી સ્વયંપ્રકાશપણે કદાચ આપના નિર્ગુણ સ્વરૂપના મહિમાને જાણી શકે છે; પરંતુ આપના સગુણ સ્વરૂપનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન થતું જ નથી, કેમકે તેના ગુણો અચિન્ત્ય અને અનેક છે. જે મહા નિપુણ લોકોએ ઘણા જન્મોથી પૃથ્વીનાં રજકણો, આકાશના હિમની કણીઓ તથા નક્ષત્રાદિકનાં કિરણોનાં પરમાણુઓ ગણી કાઢેલાં હોય, તેઓ પણ ગુણના અધિષ્ઠાતા એવા આપના ગુણોની ગણના કરવાને સમર્થ થતા નથી. આપ જગતના હિતને માટે અનેક ગુણો પ્રગટ કરતા અવતારો ધારણ કરો છો. 'ઇશ્વર મને કયારે કૃપા કરશે'? એમ તમારી કૃપાની

વાટ જોતો પુરુષ પોતે કરેલાં કર્મનાં ફળને ભોગવ્યા કરે છે તથા મન, વાણી અને કાયાથી આપને નમસ્કાર કરતાં જીવન ગાળે છે, તેને મુક્તિ સ્થાનનો અધિકારી જાણવો. હે ઇશ ! મારી હલકાઈ તરફ દૃષ્ટિ કરતા નહિ. માયાવીઓને માયા વિસ્તારીને મેં મારો પોતાનો વૈભવ જોવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ અગ્નિની પાસે તેની જવાળાની માફક આપની પાસે હું શી ગણતરીમાં છું ? હે અચ્યુત ! હું રજોગુણથી ઉત્પન્ન થયો છું, માટે હું 'જગતનો કર્તા છું' એવા ગર્વરૂપી અહંકારથી આંખે આંધળો થઈ ગયો છું. અજ્ઞાની હોવાથી તમારાથી જુદો ઇશ્વર હોવાનું અભિમાન રાખું છું, મારી ઉપર ક્ષમા કરો અને બ્રહ્મા બીજે ઠેકાણે જો કે પ્રભુપણાથી રહે છે તોપણ 'હું નાથને લીધે નાથવાન છું' એમ આપે વિચારીને મારા ઉપર દયા કરવી ઘટે છે. પ્રકૃતિ, મહત્તત્ત્વ, અહંકાર, આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ તથા પૃથ્વીથી પરિવૃત્ત આ બ્રહ્માંડમાં સાત વેંતની કાયાવાળો હું કયાં ? અને આવા અનંત બ્રહ્માંડરૂપી પરમાણુઓને ઉઠવા માટે જેના રોમકુપ જાળિયાં જેવાં છે, એવા આપનો મહિમા કયાં ? માટે આ તુચ્છ દાસ ઉપર દયા કરવી, એ તમને ઘટિત છે. હે અતીંદ્રિય ! ગર્ભમાં રહેલો બાળક પોતાના પગ ઉછાળે, તેથી માતાનો અપરાધ કર્યો ગણાતો નથી, તેમજ કાર્ય–કારણ શબ્દથી કહેવામાં આવતું આ જગત્ આપના ઉદરની જરા પણ બહાર નથી. માટે હું પણ તમારા ઉદરમાં આવી ગયો તેથી મારો અપરાધ તમારે ક્ષમા કરવો જોઇએ. હે ઇશ્વર ! જગતના પ્રલય સમયે જ્યારે

મહાસાગર એકઠા મળી જાય છે, ત્યારે નારાયણની નાભિના નાળમાંથી બ્રહ્મા પ્રગટ થાય છે.

હે ઈશ્વર ! હું શું તમારાથી ઉત્પન્ન થયો નથી ? તમે નારાયણ છો, કારણ કે (નાર) એટલે જીવોનો સમૂહ અને (અયન) એટલે આશ્રય, તે નારાયણ કહેવાય છે. આપ સર્વ પ્રાણીઓના આત્મા હોવાથી નારાયણ છો. કારણ કે (નાર) એટલે જીવોનો સમૂહ અને (અયન) એટલે પ્રવર્તવું, જેનાથી થાય તે નારાયણ. આપ પણ સર્વ પ્રાણીઓના પ્રવર્તક હોવાથી નારાયણજ છો. કારણ કે, (નાર) એટલે જીવ સમુદાય અને અયન એટલે જાણનાર, તે નારાયણ કહેવાય છે. આપ પણ સર્વ લોકના સાક્ષી હોવાથી નારાયણ છો. વળી (નાર) એટલે નરના શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલું પાણી અને (અયન) એટલે આશ્રય; એવો પ્રસિદ્ધ અર્થ સ્વીકારીએ, તોપણ આપ નરના શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા પાણીમાં શયન કરવાથી નારાયણ છો. વિચાર કરતાં તો તે પણ સાચું નથી, પરંતુ તમારી માયા જ છે. વળી હે ભગવન્ ! જગતના આશ્રય રૂપ તમારું પાણીમાં રહેલું સ્વરૂપ જો સત્ય હોય, તો મેં કમળના નાળના માર્ગદ્વારા તેમાં પ્રવેશ કરીને સો વર્ષ સુધી શોધ્યા કર્યું, તોપણ તે મારા જોવામાં આવ્યું નહિ; તેમજ હૃદયમાં પણ મેં દીઠું નહિ અને તપશ્ચર્યા કર્યા પછી ફરીને કેમ જોવામાં આવ્યું ? માટે આમાં આપની માયા જ લાગે છે. આપની મૂર્તિને કોઈ પણ દેશનો પરિચ્છેદ

નથી. જો જળાદિક પ્રપંચ સત્ય હોય તો તમને તેનો પરિચ્છેદ લાગે; પરંતુ તે તો સર્વ માયાનો ખેલ છે, એવું તમેજ દેખાડી આપ્યું છે. તમે આ જ અવતારમાં બહારના ભાગમાં દેખાતો આ સર્વ પ્રપંચ તમારી માતાને તમારા વિષે દેખાડીને, તમારું માયાવીપણું સ્પષ્ટ રીતે દેખાડી આપ્યું છે. તમારા ઉદરમાં જેવું જગત્ દેખાયું હતું, તે પ્રમાણે જ સર્વ બહાર પણ ભાસે છે. આ સર્વ જગત્ તમારા સ્વરૂપની સાથે જ તમારે વિષે જોવામાં આવે છે, તે માયા વિના જોવામાં આવતું જ નથી. જો જગત્ પ્રતિબિંબ રૂપે જોવામાં આવતું હોય તો તે ઉલટું દેખાવું જોઈએ, તેમ આપ અરીસાને ઠેકાણે હો, તો આપને વિષે આપનું દેખાવું સંભવે નહિ; માટે આ સર્વ જગત્ મિથ્યા સિદ્ધ થાય છે. આપે હમણાં આ સર્વ જગતનું મિથ્યાપણું મને દેખાડયું છે. જુઓ, આપ પ્રથમ એક હતા, પછી આપ વ્રજના સર્વ ગોવાળિયાઓ ચતુર્ભુજવાળા થઈ ગયા અને સર્વ તત્ત્વો સાથે હું તેમની સેવા કરતો હતો અને તે પછી તમે તેટલાં જ જગતોરૂપ થયા હતા, માટે આ સર્વ માયિક હોવાથી મિથ્યા છે અને છેવટે માપમાં આવે નહિ એવા એક પરબ્રહ્મ જ અવશેષ રહે છે. તમે પ્રકૃતિમાં રહ્યા છતાં સ્વતંત્રતાથી માયાનો વિસ્તાર કરીને આપના સ્વરૂપને ન જાણનાર લોકોને સૃષ્ટિના સમયમાં બ્રહ્મારૂપે, રક્ષણના સમયમાં તમારા વિષ્ણુરૂપે અને પ્રલય કાળમાં રુદ્રરૂપે ભાસો છો. હે પ્રભો ! તમે જન્મરહિત છો, છતાં પણ દુષ્ટોના દુર્મદનો નાશ કરવા અને સત્પુરુષોનો અનુગ્રહ કરવા

દેવતાઓ, ઋષિઓ, મનુષ્યો, પશુ, પક્ષીઓ અને જળચરોમાં અવતાર લ્યો છો. હે વ્યાપક ! આપ યોગમાયાનો વિસ્તાર કરીને ક્યાં, કેવી રીતે, કેટલા વખત સુધી અને ક્યારે વિહાર કરશો, તે આપની લીલાને કયો મનુષ્ય જાણે છે ? આ સમસ્ત જગત્ કે જે મિથ્યા છે, પ્રતિભાસ વિનાનું ને દુઃખી છે, તે નિત્ય, સુખ ને જ્ઞાનસ્વરૂપ જેનો દેહ છે, એવા આપ અનંતથી ઉત્પન્ન થયા છતાં પણ પાછું લય પામે છે. તેથી અધિષ્ઠાનભૂત આપના ગુણોને લીધે નિત્ય, સુખ તથા જ્ઞાનમય હોય એવું ભાસે છે. સત્ય તો આપ એક જ છો, કારણ કે આપ આત્મા છો. જે વસ્તુ દૃશ્ય હોય છે, તે સત્ય હોતી નથી. આત્મા દૃશ્ય નથી તેથી સત્ય છે. તેમ જ જેમાં વિકાર હોય તે પણ અસત્ય હોય છે, પરંતુ આપમાં જન્માદિક વિકારો નથી માટે આપ સત્ય છો. સર્વથી પહેલાં તમારી સત્તા હતી, તેથી તમે જગતના સર્વની પહેલા સનાતન છો, પુર્ણ છો તેથી વૃદ્ધિ પામતા નથી, નિરંતર સુખ સ્વરૂપ છો તેથી આપમાં ફેરફાર થતો નથી, અક્ષર છો તેથી આપનો ક્ષય નથી, અમૃત છો તેથી આપનો નાશ થતો નથી, અનંત તથા અદ્વૈત છો તેથી દેશ ને કાળ આપનો પરિચ્છેદ કરી શકતા નથી, સ્વયંપ્રકાશ છો તેથી આપને મેળવવા બીજું કોઈ પણ સાધન નથી, ઉપાધિથી રહિત છો તેથી આપથી કોઈ વસ્તુ કાઢી શકાય તેવી નથી અને નિરંજન છો, તેથી તમારામાં કોઈ વસ્તુનો સંસ્કાર નથી. સર્વના આત્માના પણ આત્મારૂપ આપને, જે લોકો ગુરુરૂપી સૂર્યની પાસેથી મળેલા જ્ઞાનરૂપી

ઉત્તમ નેત્રવડે, પોતાના સ્વરૂપ સમ જુએ છે, તેઓ સંસારરૂપી મિથ્યા સમુદ્રને તરી જાય છે. જેઓ પોતાના આત્માને આત્મારૂપે જાણતા નથી, તેમને આત્માના અજ્ઞાનને લીધે સર્વ પ્રપંચ જ ભાસે છે. પરંતુ આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાથી તે લય પામે છે જેમ રજ્જુ (દોરી) ને રજ્જુરૂપે ન જાણવાથી તેમાં સર્પનો ભાસ થાય છે, પરંતુ તેને ઓળખ્યા પછી તે નાશ પામે છે, તેમ જ અત્રે પણ સમજવું. સંસારમાં બંધ તથા મોક્ષ અજ્ઞાનથી જ છે અને તે સત્ય જ્ઞાનરૂપ પરમાત્માથી ભિન્ન નથી વિચાર કરતા જેમ સૂર્યમાં રાત્રિ દિવસ કંઈ પણ નથી, તેમ અખંડ અનુભવ મૂર્તિ, કેવળ ને શુદ્ધ આત્મારૂપ આપમાં પણ કંઈ નથી. તમે જે આત્મા છો, તેને દેહાદિક માનીને અને દેહાદિકને આત્મા માનીને આ દેહમાં રહેલા આત્માને બહાર શોધવો એ ખોટું છે, અજ્ઞાની જનોની એ અજ્ઞાનતા છે ! આ તો ઘરમાંની વસ્તુને બહાર શોધવા જવા જેવું છે. હે અનંત ! મહાત્મા પુરુષો જડ પદાર્થનો ત્યાગ કરી દેહમાં, આત્મારૂપ આપનીજ શોધ કરે છે, માટે આત્મા છતાં તેનું જ્ઞાન થવાથી મુક્ત થવાય છે, તે વિના મુક્તિ થતી નથી. હે દેવ ! આપના ચરણારવિંદની કૃપાથી જો અનુગ્રહ કરવામાં આવે છે, તો આપના મહિમાનું ભાન થાય છે, પરંતુ આપની કૃપા વિના કોઈ મનુષ્ય ચિરકાલ સુધી જડ ભાગનો ત્યાગ કરીને તમને શોધ્યા કરે, તથાપિ તમારા મહિમાને જાણતો નથી. માટે હે નાથ ! આ જન્મમાં અથવા પશુ પક્ષીના જન્મમાં, મારું એવું સદ્ભાગ્ય

ક્યાંથી કે જે ભાગ્યથી હું એકલો જ તમારા ભક્તોમાંનો કો પણ થઇને તમારા ચરણપલ્લવનું સેવન કરું. અહો ! ! વ્રજની ગાયો તથા ગોપીઓ ભાગ્યશાળી છે, કારણ કે, હે વિભુ ! વાછરું તથા પુત્રોરૂપે જેમનાં અમૃતના જેવાં મીઠાં દૂધ આપ પીઓ છો કે જેમને પ્રસન્ન કરવા યજ્ઞો પણ સમર્થ થયા નથી. વળી નંદ અને બીજા વ્રજવાસીઓનાં ભાગ્ય મોટાં છે, કારણ કે સનાતન એવા પરમાનંદ પૂર્ણસ્વરૂપ તમે તેમના મિત્ર થયા છો. હે અચળ પ્રભાવવાળા ઇશ્વર ! એમના ભાગ્યનો મહિમા તો એક તરફ રહો, પરંતુ દશ ઇંદ્રિયો મન, બુદ્ધિ ને અહંકારના અધિષ્ઠાતા રુદ્રાદિક અમે તેર દેવતાઓ પણ ભાગ્યશાળી છીએ, કારણ કે તે વ્રજવાસીઓની ઇંદ્રિયોરૂપી પ્યાલાવડે આપના ચરણારવિંદરૂપી મીઠા આસવને અમે પીએ છીએ. અમે પ્રત્યેક ઇંદ્રિયોના અભિમાની છીએ, સૌન્દર્ય અને સુગંધના એક એક ભાગનું સેવન કરવાથી કૃતાર્થ છીએ, તો સર્વ ઇંદ્રિયોથી કીર્તિ આદિનું સેવન કરનાર વ્રજવાસીઓના ભાગ્યમાં તો શી મણા ? માટે મનુષ્ય લોકમાં, તેમાં પણ અરણ્યમાં અને ગોકુળમાં જો જન્મ થાય તો તેનાં મહાભાગ્ય સમજવાં; કારણ કે અદ્યાપિ જેના ચરણની રજને વેદ શોધ્યા કરે છે, એવા ભગવાન મુકુંદ જેમનું જીવન છે, એવા વ્રજવાસીઓમાંથી કેટલાકના ચરણની રજનો માથે પણ અભિષેક કરીએ છીએ. હે દેવ ! આપના વ્રજવાસીઓને આપ કોઇ વખતે સર્વ ફળ રૂપ આપના સ્વરૂપ વિના બીજું અધિક ફળ શું આપશો ? એવા વિચારમાં ફર્યા કરતું

મારું મન મુંઝાય છે. આપ ધારતા હો કે 'હું મારું સ્વરૂપ આપીને તેઓના ઋણમાંથી મુક્ત થઇશ.' પણ તે ધારણા મિથ્યા છે, કારણ કે ભક્તના જેવો ઉત્તમ વેષ ધારણ કરીને આવેલી પૂતના પણ મોક્ષ પામી, ત્યારે જેમનાં ઘર, ધન, સંબંધી, મિત્ર, પુત્ર, પ્રાણ ને અંતઃકરણ આપને અર્પાયેલાં છે એવા વ્રજવાસીને મોટું ફળ મળવું જોઇએ. હે શ્રીકૃષ્ણ! મનુષ્યો જ્યાં સુધી તમારી ભક્તિ કરતાં નથી, ત્યાં સુધી રાગાદિક તેમને નડે છે, ઘર કારાગૃહરૂપ થઇ પડે છે અને મોહ પગની બેડીરૂપ થઇ પડે છે. હે પ્રભો! તમે પ્રપંચરહિત છો, તોપણ જગતમાં શરણાગત મનુષ્યોને આનંદ આપવા પ્રપંચનો ડોળ કરો છો હે પ્રભો! આપના સ્વરૂપને જાણતા હોય તે જાણે, મારે વિશેષ કહેવાનું પ્રયોજન નથી. માત્ર એટલું જ કે મારાં મન, વચન ને કાયા આપના મહિમાને પહોંચી શકતાં નથી. હે કૃષ્ણ! હવે મને સત્ય લોકમાં જવાની આજ્ઞા આપો. સર્વના દ્રષ્ટા એવા તમે આ જગતના નાથ છો માટે તે તમને સર્વસ્વ અર્પણ કરવામાં આવે છે. હે શ્રીકૃષ્ણ! હે પૃથ્વીના દેવતા, બ્રાહ્મણ તથા પશુઓ રૂપી સમુદ્રને વૃદ્ધિ પમાડનાર ચંદ્ર! હે પાખંડ ધર્મરૂપી અંધારાનો નાશ કરનાર સૂર્ય તથા ચંદ્ર! હે સર્વને પૂજવા યોગ્ય! હે ભગવન્! હું તમને નમસ્કાર કરું છું.

(ભા ૧૧ સ્કંધ. અ. ૧૪ મો. શ્લોક ૧ થી ૪૦)

* * * *

દેવતાઓ લક્ષ્મી રહિત થયા ત્યારે બ્રહ્માએ કરેલી સ્તુતિ.

સ્તુતિ ત્રીજી. બ્રહ્મા સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે–વિકાર રહિત, સત્ય, અનંત, આદિપુરુષ, સર્વની બુદ્ધિના સાક્ષી, ઉપાધિરહિત, તર્કમાં આવે નહિ એવા, મનના કરતાં વિશેષ વેગ વાળા, વાણીના અગોચર, દેવતાઓમાં ઉત્તમ અને સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવા આપને મારા પ્રણામ છે. પ્રાણ, મન, બુદ્ધિ ને અહંકારના જાણનાર, વિષયોથી અને ઇંદ્રિયોથી પ્રકાશતા, સ્વપ્નદૃષ્ટાની પેઠે અજ્ઞાનરહિત, દેહરહિત, અવિનાશી, આકાશની પેઠે વ્યાપક, ત્રણે યુગમાં પ્રગટ થનાર, જીવને પક્ષપાત કરનારી વિદ્યા તથા અવિદ્યાથી રહિત એવા આપ ભગવાનને શરણે અમે આવ્યા છીએ. જ્ઞાનીઓ દેહાદિકને જીવનું ચક્ર કહે છે. તે ચક્ર માયાથી પ્રેરાય છે, તેમાં મનનું પ્રાધાન્ય છે, પંદર આરાવાળું છે, ઉતાવળે ચાલનારું છે, ત્રણ નાભિવાળું છે, વિજળીની પેઠે ચંચળ છે, આઠ પાટાવાળું છે અને ભગવાન પોતે તેની ધરીરૂપ છે તે સત્ય પરમાત્માને અમે શરણે છીએ. જે પરમાત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે, પ્રકૃતિથી પર ને અદૃશ્ય છે, નિર્વિકલ્પ છે, દેશ તથા કાળના માપમાં આવે નહિ એવા છે તથા જે જીવની પાસે તેના નિયંતા તરીકે રહે છે અને ધીર પુરુષો યોગદ્વારા જેની ઉપાસના કરે છે, તે ભગવાનને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. જે ભગવાનની માયાને કોઈપણ મનુષ્ય જાણી શકતું નથી, વળી જેની

આયાથી મોહિત થઈને મનુષ્ય આત્મસ્વરૂપ જાણતું નથી; જેણે માયાના ગુણોને જીતી લીધા છે તથા જે સર્વ પદાર્થોમાં સરખી રીતે છે, તે પરમાત્માને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. અમે દેવતાઓ અને ઋષિઓ જેમના પ્રિય એવા સત્વગુણી શરીરમાંથી સરજાયેલા છીએ, છતાં અમે જેમનાં બહાર તથા અંદર સત્તા અને પ્રકાશવડે પ્રગટ સ્વરૂપવાળા છતા પણ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપને જાણતા નથી ત્યારે રજોગુણ અને તમોગુણવાળા દૈત્યાદિકો તો ક્યાંથીજ જાણે ? તે પરમાત્માને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ. ભગવાને પોતે રચેલી આ પૃથ્વી કે જેમા ચાર પ્રકારની ભૂત-સૃષ્ટિ રહેલી છે, તે પૃથ્વી જેના ચરણ છે તે સ્વતંત્ર ઐશ્વર્યવાળા અખંડસ્વરૂપ ભગવાન અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. જે જળથી ત્રણ લોક ને સર્વ લોક પાળો ઉત્પન્ન થાય છે, જીવે છે ને વૃદ્ધિ પામે છે, તે મહા ઐશ્વર્યવાળા અખંડ સ્વરૂપ ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. દેવતાઓના અન્નરૂપ અને તેને લીધે બળ તથા આયુષ્ય આપનાર, વૃક્ષોના અધિપતિ અને પ્રજાને ઉત્પન્ન કરનારા ચંદ્રમા, જે ભગવાનનું મન છે, તે મહા ઐશ્વર્યવાળા ભગવાન અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. ધનને ઉત્પન્ન કરનારો, યજ્ઞાદિક ક્રિયાકાંડની પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલો, પેટમાં રહેલાં અન્નોને પચાવનારો ને સમુદ્રના જળને શોષણ કરનારો અગ્નિ જેમનું મુખ છે, તે મહા ઐશ્વર્યવાળા ભગવાન અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. દેવયાન નામે માર્ગના દેવતા, વેદમય, પરબ્રહ્મની ઉપાસનાના સ્થાનરૂપ, મુક્તિના દ્વારરૂપ, પવિત્ર લોકરૂપ અને

કાળમૂર્તિરૂપ સૂર્ય જેમનાં નેત્ર કહેવાય છે, એવા મહા ઐશ્વર્ય-વાળા ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. સ્થાવર જંગમના પ્રાણરૂપ અને ઇંદ્રિય, મન ને શરીરની શક્તિરૂપ વાયુ જેમના પ્રાણથી ઉત્પન્ન થયો છે અને સેવકો જેમ ચક્રવર્તીની સેવા કરે તેમ અમે જેમની સેવા કરીએ છીએ તે મહા ઐશ્વર્યવાળા ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. જે પુરુષરૂપ ભગવાનની કર્ણે-ન્દ્રિયમાંથી દશ દિશાઓ ઉત્પન્ન થઇ છે, જેમના હૃદયમાંથી દેહનાં છિદ્રો થયેલાં છે, જેમની નાભિમાંથી પ્રાણ, ઇંદ્રિય, મન ને શરીરના આધારરૂપી આકાશ થયું છે, તે મહા ઐશ્વર્યવાળા ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. જેમના બળમાંથી મહેંદ્ર, પ્રસાદમાંથી દેવતાઓ, ક્રોધમાંથી શંકર, બુદ્ધિમાંથી બ્રહ્મા, છિ-દ્રોમાંથી વેદ તથા ઋષિઓ અને ઉપસ્થમાંથી પ્રજાપતિઓ થયેલા છે, તે મહા ઐશ્વર્યવાળા ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. જેમના વક્ષઃસ્થળમાંથી લક્ષ્મી, છાયામાંથી પિતરો, સ્તનમાંથી ધર્મ, પીઠમાંથી અધર્મ, મસ્તકમાંથી સ્વર્ગ અને વિહારમાંથી અપ્સરાઓ થયેલી છે, તે મહા ઐશ્વર્યવાળા ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. બ્રાહ્મણો તથા ગુપ્ત એવા વેદો જેમના મુખમાંથી, ક્ષત્રિય તથા બળ જેમની ભુજાઓમાંથી, વૈશ્ય તથા વ્યાપાર જેમની સાથળમાંથી અને શૂદ્ર તથા સેવા જેમના ચર-ણમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે, એવા મહા ઐશ્વર્યવાળા ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. જેમના નીચેના ઓઠમાંથી લોભ, ઉપરના ઓઠમાંથી પ્રીતિ, નાસિકામાંથી કાંતિ, સ્પર્શમાંથી અવિ-

વેદીઓને મધુર લાગતો કામ, ભ્રુકુટીમાંથી યમ અને પાંપણો-માંથી કાળ ઉત્પન્ન થયેલો છે, તે મહા ઐશ્વર્યવાળા ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. પાંચ મહાભૂતો, કાળ, કર્મ, ગુણો ને ભૈતિક પ્રપંચ, એ સર્વ જાણવામાં આવતાં નથી, તેમ વિદ્વાનોનો તર્ક પણ જ્યાં પહોંચી શકતો નથી, તે સર્વ જે ભગવાનની યોગમાયાએ રચેલાં છે, તે મહા ઐશ્વર્યવાળા ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. શાંત શક્તિવાળા, સ્વરૂપાનંદના લાભથી પરિપૂર્ણ, માયાએ રચેલા વિષયોમાં વૃત્તિઓથી ન બંધાતા અને વાયુના જેવી લીલા કરનાર હરિ ભગવાનને પ્રણામ હો. તમારે શરણે આવેલા અને તમારા મંદ હાસ્યવાળા મુખ-કમળને જોવાની ઈચ્છા રાખનાર અને અમારી ઇંદ્રિયોથી જણાય એવું તમારું સ્વરૂપ તે આપ અમને દેખાડો. હે પરમાત્મા ! આપ ઈચ્છા પ્રમાણે અનેક અવતારો ધારણ કરીને અમારાથી થઇ શકે નહિ એવાં કર્મ કરો છો. વિષયી પુરુષોનાં અને પ્રાણીઓનાં કાર્યો ઘણાં ક્લેશવાળાં, થોડા સારવાળાં તથા નિષ્ફળ હોય છે; પરંતુ આપને અર્પણ કરેલાં કાર્યો તેવાં હોતાં નથી. અલ્પ અને માત્ર આભાસરૂપ કર્મ જો ઇશ્વરને અર્પણ કર્યું હોય તો તે વ્યર્થ જતું નથી: કારણ કે એ ઈશ્વર મનુષ્યને પ્રિય, હિતકારક અને આત્મારૂપ છે. જેમ ઝાડના મૂળમાં પાણીનું સિંચન કરવું, તે મોટી શાખાઓને તથા નાની શાખાઓને પોષણ કરવા જેવું છે, તેમ જ ભગવાનનું આરાધન કરવું, એ સર્વનું તથા પોતાનું આરાધન કરવા જેવું છે. આપ અનંત અતર્ક્ય, કાર્ય કરનાર,

નિર્ગુણ, ગુણોના સ્વામી અને હમણાં સત્વગુણમાં રહેલા છો, તે આપને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ.

(ભા. ૮ સ્કંધ અ. ૫ મો શ્લોક ૨૬ થી ૫૦.)

* * *

સમુદ્રમંથનની તૈયારી વખતે બ્રહ્માની સ્તુતિ.

સ્તુતિ ચોથી. બ્રહ્મા બોલ્યા કે–જન્મ, સ્થિતિ અને નાશ રહિત, નિર્ગુણ, અપાર, મોક્ષ સુખના સાગર, સૂક્ષ્મ કરતાં પણ સૂક્ષ્મ, અમાપ સ્વરૂપવાળા અને મહા પ્રભાવવાળા અમે આપને વારંવાર નમસ્કાર કરીએ છીએ. હે પુરુષોત્તમ! કલ્યાણની ઇચ્છાવાળા પુરુષો વેદોક્ત ને તંત્રોક્ત રીતિથી જે સ્વરૂપની પૂજા કરે છે, તે આપના વિશ્વરૂપમાં અમારી સાથે ત્રણે લોકોને હું દેખું છું. આ જગત્ આદિ કાળમાં સ્વતંત્ર એવા તમારા સ્વરૂપમાં હતું, મધ્ય કાળમાં તમારા તેજ રૂપમાં હતું અને અંતકાળમાં પણ આપના સ્વરૂપમાં જ રહેશે. ઘડાનાં આદિ, મધ્ય ને અંત જેમ મૃતિકા છે, તેમ આ જગતનાં આદિ, મધ્ય ને અંત આપ જ છો; કારણ કે આપ માયાથી પર છો. તમે તમારા સ્વાધીન રહેનારી માયાથી જગતને રચીને તેમાં ઓતપ્રોત રહો છો. વિવેકી એવા શાસ્ત્રવેત્તા અને યોગ્ય પુરુષો સૃષ્ટિ થયા પછી પણ તમને નિર્ગુણ જુવે છે. કાષ્ઠો મળવાથી જેમ અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, ગાયો દોહવાથી જેમ ઘી મળે છે, પૃથ્વી ખેડવાથી જેમ અન્ન

પાકે છે, વ્યાપારાદિક ઉદ્યમ કરવાથી જેમ આજીવિકા મળે છે અને પૃથ્વી ખોદવાથી જેમ પાણી પ્રાપ્ત થાય છે તેમ વિદ્વાન મનુષ્યો દેહાદિકને વિષે વિચાર કરવાથી તમારી અપૂર્વ ગતિને જાણે છે અને પછી ગુણોમાં રહેલા તમારા સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. હે પદ્મનાભ! જેમને ઘણા દિવસો થયા મળવાની ઇચ્છા હતી તે તમને પ્રત્યક્ષ પ્રગટ થયેલા જોઇને દાવાનળથી દુઃખી થયેલા હાથીઓ જેમ ગંગાના પાણીને જોઇને પ્રસન્ન થાય, તેમ અમે સર્વ દેવતાઓ પરમ સુખ પામ્યા છીએ. હે અંતર્યામી! અમે સર્વે લોકપાળો તથા દેવતાઓ જે કારણથી તમારા ચરણને શરણે આવ્યા છીએ, તે આપ ફલીભૂત કરો. આપ સર્વના સાક્ષી છો. આપને બીજાઓએ બહાર અને અંદર શું જણાવવા જેવું છે. હું, શંકર, દેવતાઓ, દક્ષ વગેરે પ્રજાપતિઓ અગ્નિના સ્ફુલિંગોની માફક આપના અંશભૂત છીએ, કંઈ આપનાથી ભિન્ન નથી. હે ઇશ્વર! અમે અમારા કલ્યાણને શું જાણીએ? આપજ બ્રાહ્મણોનું અને દેવતાઓનું કલ્યાણ થાય એવો માર્ગ બતાવો.

(ભા. ૮ સ્કંધ અ ૬ ઠો શ્લોક ૮ થી ૧૫

સદાશિવે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

રુદ્ર કહે છે—હે પ્રભો! આપનો મહિમા મોટા મોટા આત્મજ્ઞાની પુરુષોને પરમાનંદ આપે છે, તો તે આનંદ મને પણ આપવો જોઇએ જે સદા સિદ્ધિદાયક ને મંગળરૂપ છે તેનું આપે સેવન કરેલું છે માટે હું સર્વના આત્માને નમસ્કાર કરું

છું. જેની નાભિમાં પંચ મહાભૂત ઇંદ્રિયોના આત્મા સર્વાન્તર્યામી, સ્વયંપ્રકાશ, વાસુદેવરૂપથી ચિત્તના નિયંતા અને નિર્વિકાર એવા હે ભક્તિરૂપ ! આપને મારા પ્રણામ છે. સંકર્ષણ રૂપથી અહંકારને હરનાર સૂક્ષ્મ અને અનંત છો તથા વિશ્વને જ્ઞાન દેનાર યદુકુળના નાયક સર્વાંતર્યામી પ્રદ્યુમ્નને મારા નમસ્કાર છે. સર્વ ઇંદ્રિયોના ઇશ તથા ઇંદ્રિયોના આત્મા અનિરુદ્ધને હું પ્રણામ કરું છું. આપ સૂર્ય રૂપ ધારણ કરી સમસ્ત ભૂમંડળને આપના તેજથી પ્રકાશિત કરો છો અને આપ પરમહંસ પૂર્ણ તથા ક્ષય વૃદ્ધિ રહિત છો તેને હું પ્રણામ કરું છું. સ્વર્ગ અને મોક્ષના દ્વારરૂપ તથા સદા પવિત્ર હૃદયમાં વાસ કરનારને હું પ્રણામ કરું છું. ચાતુર્હોત્ર કરનાર, યજ્ઞના સાધનરૂપ, યજ્ઞનો વિસ્તાર કરનાર અને અગ્નિરૂપ આપને હું પ્રણામ કરું છું. પિતૃ અને દેવતાઓને અન્ન દેનાર ત્રણ વેદના પતિ અને યજ્ઞરૂપ સત્વવાળા ચંદ્રરૂપ આપને હું વારંવાર નમસ્કાર કરું છું. પ્રાણિયોને તૃપ્ત કરનાર અને સર્વ રસમય જળરૂપ આત્માને હું પ્રણામ કરું છું. સર્વ જીવ માત્રના શરીરરૂપ, વિરાટ, સ્થૂલ ત્રણ ભુવનને પાળનાર, મન, ઇંદ્રિય અને શરીરના બળરૂપ તથા વાયુરૂપ ઇશ્વરને મારા પ્રણામ છે. અર્થ, ચિહ્ન, શબ્દ અને ગુણોથી સર્વના નામરૂપ, આકારરૂપ આત્માને મારા નમસ્કાર હો. વળી પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ માર્ગથી, પિતૃ કર્મવાળા ધર્મ તથા મૃત્યુરૂપથી, અધમ ના કલેશને કાપનારને મારા નમસ્કાર છે. હે ઇશ ! કર્મોનાં ફળ આપનાર સર્વજ્ઞ અને મંત્રરૂપ આપને મારા

પ્રણામ છે. ધર્મરૂપ, અખંડ જ્ઞાનવાળા, પુરાણપુરુષ, સાંખ્ય તથા યોગના ઇશ્વર આપને પ્રણામ છે. બૃહત્વાદિ ગુણ વિશિષ્ટ ચૈતન્યરૂપ પરિપૂર્ણને મારા પ્રણામ છે કર્તા, કર્મ અને કારણ એ ત્રણે શક્તિઓ સહિત અહંકારમય રુદ્રરૂપધારી આનંદમય આત્માને મારા નમસ્કાર છે. અર્થ, ચિત્ત, ક્રિયા અને શક્તિરૂપ વાણીને નાના પ્રકારે રચનાર બ્રહ્મમૂર્તિ એવા આપને મારા પ્રણામ છે. ભક્તલોકોને અતિ પ્રિય, સર્વથી ઇંદ્રિયોના વિષય વિષયીરૂપ આપના સ્વરૂપનાં અમને દર્શન આપો; કારણ કે અમે નિરંતર તે દર્શનની ઈચ્છા રાખીએ છીએ વર્ષાકાળના મેઘ સમાન શ્યામ વર્ણ, સકળ ગુણના આશ્રય, સુંદર લાંબી ચાર ભુજાથી શોભાયમાન, અત્યંત સુંદર મુખની છબિવાળા, કમળ–કોશની કોમળ પાંખડી અને પલાશ પુષ્પ જેવા શોભાયમાન આંખવાળા, સુંદર ભ્રમર તથા નાસિકાવાળા, મનોહર દાંત તથા કપોળવાળા, આંખોની અણીઓ જાણે હસતી હોય એવા કમળ ॥ કેસર જેવા વસ્ત્ર પહેરનાર, સ્વચ્છ કુંડળવાળા, મુગટ, કંકણ, હાર, ઝાંઝર અને કટિમેખલા તથા શંખ, ચક્ર, ગદા અને પદ્મ ધારણ કરનાર, વનમાળા, કૌસ્તુભમણિવાળા, સિંહ જેવા ખભા ઉપર કુંડળ આદિ આભૂષણોની શોભાવાળા, કસોટીમાં જેમ સુવર્ણની રેખા શોભે છે તેમ જેના વક્ષ સ્થળમાં લક્ષ્મી શોભે છે એવા, પીપળાના પાંદડા જેવા પેટવાળા, પૂરક તથા રેચકવડે શ્વાસોચ્છ્વાસ ચાલવાંથી હાલતી ત્રિવલીયોવડે શોભિત, જળના ભ્રમર જેવી ગંભીર નાભિ કે જેમાંથી વિશ્વની ઉત્પત્તિ

થઈ છે અને પુનઃ વિશ્વને તેમાં શમાવનાર, શ્યામ વર્ણના, કટિ-પશ્ચાદ્ ભાગ ઉપર ધરેલા પીતાંબરની સાથે સોનાની કટિમેખલા પહેરનાર તેમજ સરખાં અને સુશોભિત ચરણ પીંડીયો, સાથળ અને શરદ્ ઋતુના મનોહર કમળપત્ર જેવી શોભાયમાન કાન્તિવાળા નખોની કાન્તિથી અંતઃકરણના અજ્ઞાનનો નાશ કરનાર ચરણકમળથી પોતાના પ્રિય ભક્ત ધ્રુવ, પ્રહ્લાદાદિ ભકતોના ભય હર કરનાર આપ આપના મનોહર સ્વરૂપનાં અમને દર્શન આપો; કારણ કે, હે ગુરો ! અમારા જેવા લોકોને માર્ગ દર્શાવનારા આપ છો. જેને પોતાના મલિન આત્માને શુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા હોય તેઓએ આપના રૂપનું ધ્યાન કરવું જોઇએ ને પોતાના ધર્મને છોડવો ન જોઇએ; કારણ કે, જે યોગ તથા અભયદાન આપે છે. વળી સ્વર્ગમાં રાજ્ય કરનાર જેની ઈચ્છા રાખે છે એવા અને આત્મવેત્તાઓની ગતિરૂપ તથા સર્વ પ્રાણિયોને દુર્લભ આપ આપના ભકતોને સુગમ છો. મહાત્માજનોને પણ ભક્તિ મળવી અતિ દુર્લભ છે. એકાન્ત ભક્તિથી દુરારાધ્ય આપની ઉપાસના કરીને તથા આપના મનોહર ચરણારવિંદોના મૂળને છોડીને બીજાં સ્વર્ગાદિક સુખની ઇચ્છા કોણ કરે ? કાળ કે જે પોતાના તેજ અને બળના પ્રભાવથી ભ્રુકુટિના ચળવાથી વિશ્વનો વિધ્વંશ કરી શકે છે, તે કાળ પણ આપના ચરણ.સેવનાર ઉપર 'આ મારે અધીન છે' એવું અભિમાન કરતો નથી. આપના ભકત લોકોની સંગતની અર્ધક્ષણની બરાબર હું તો સ્વર્ગને, મોક્ષને કે મનુષ્યોના આશીર્વાદને ગણુતો નથી; રાજ્યા-

દિક સુખ તો તેની આગળ તુચ્છ છે આપના ચરણારવિંદનું સેવન કરવાથી તથા ગંગાજીના સ્નાનથી અને ગંગાજીના જેવાં બહારનાં તથા અંદરનાં પાપ નાશ થઇ ગયાં છે એવા, તથા સર્વ જીવો ઉપર દયા રાખનારા, નિર્મળ અંતઃકરણ અને શીલ સ્વભાવવાળા મહાત્મા પુરુષોનો સમાગમ અમને થયા કરે એવા આપના અનુગ્રહને હું ઇચ્છું છું સાધુની સેવા કરવાથી જ્યારે ચિત્ત વિષયોથી રહિત અને તમોગુણમા પ્રવેશ ન કરવાથી શુદ્ધ થાય ત્યારે યોગીને આપનું સ્વરૂપ જોવામા આવે છે. જે બ્રહ્મમા આ સર્વ જગત્ દેખાય છે અને જગતમાં જે બ્રહ્મ દેખાય છે, તે તત્ત્વ પરબ્રહ્મ સર્વમા વ્યાપક છે. હે મહારાજ! જેથી ભેદ બુદ્ધિ થયા કરે તે બુદ્ધિમા ભેદ કરનારી માયા છે, પણ તે આપના ઉપર પોતાની કંઈ પણ સત્તા ચલાવી શકતી નથી. એવી અનેક રૂપવાળી માયાથી આપ પરમેશ્વર સ્વયં નિર્વિકાર છતાં પણ આ જગતને રચો છો, પાલન કરો છો અને લય કરો છો, જેમાં કઈ પણ ભેદ બુદ્ધિ નથી; જે સત્યના સમાન પ્રકાશવાન છે તે સ્વતંત્ર આપને અમે અખંડ પરબ્રહ્મ જાણીએ છીએ આપ ભિન્ન ભાવ રહિત, મહા ભૂત, ઇંદ્રિયો અને અંતઃકરણથી જાણવામા આવતા સાકાર રૂપનું જે યોગીજન શ્રદ્ધાપૂર્વક અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓથી મુક્તિને માટે સારી રીતે પૂજન કરે છે તેને જ અમે વેદ અને શાસ્ત્રમાં વિચક્ષણ સમજીએ છીએ; અર્થાત્ જે તેને છોડી કેવળ જ્ઞાનમાં પ્રવૃત્ત થાય છે તે વિચક્ષણ નથી. આપ આદિ પુરુષ છો, કારણ-પ્રલયકાળમાં આપની માયાશક્તિ

પ્રલયમાં લય થઈ જાય છે અને જગત્–સૃષ્ટિના પ્રારંભ કાળમાં માયાશક્તિથી જ્યારે આપ સત્વ, રજ અને તમોગુણ રૂપથી વિભાગ કરો છો ત્યારે તે વિભાગોમાંથી મહત્તત્વ, અહંકાર, આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ અને પૃથ્વી; દેવતા, ભૂત, ગણ અને બીજા પણ અનેક પદાર્થોના ઢગલા રૂપ આ જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે. આપની શક્તિના પ્રભાવથી વિશ્વમાં પ્રવિષ્ટ થઈ આપ આત્માના અંશથી આ વિશ્વરુપ પુરમાં ચાર પ્રકારના જીવને રચો છો. સ્વેદજ, અંડજ, જરાયુજ અને ઉદ્ભિજ્જ. એ જીવ પોતાની ઇંદ્રિયોથી ક્ષુદ્ર વિષયોનું સુખ ભોગવે છે. તે જ તમે અતિ દુઃસહ અને અતિ પ્રચંડ વેગવાળા કાળરૂપથી વાયુ જેમ વાદળને ચલાયમાન કરી ખેંચી જાય તેમ પ્રાણિયોને બીજા પ્રાણિયોથી ચલાયમાન કરી ખેંચી લઈ જાઓ છો, પરંતુ એ સર્વને ખેંચનારું આપનું કાળસ્વરૂપ કોઇના લક્ષ્યમાં આવતું નથી. કર્તવ્યાકર્તવ્યથી અસાવધાન રહેનાર લોભી અને વિષયથી લલચાનાર પ્રાણીને સદા સાવધાન રહેનાર કાળરૂપ આપ લઈ લ્યો છો. આપનું ભજન કરતાં જેનું શરીર જીર્ણ થતું જાય એવો માણસ જો સમજુ હોય તો આપના ચરણારવિંદનો ત્યાગ ન કરે. બ્રહ્મા અને ચૌદ મનુઓએ મરણના ભયથી દૃઢ વિશ્વાસપૂર્વક તમારા ચરણનું સેવન કરેલું છે. હે બ્રહ્મન્! આખું વિશ્વ રુદ્રના ભયથી ત્રાસયુક્ત છે તેથીજ અમે તમને નિર્ભય અને શરણરૂપ ગણીએ છીએ.

(ભા. ૪ થો સ્કંધ. અ. ૨૪ મો. શ્લોક ૩૩ થી ૬૮.)

મોહિનીનું રૂપ જોવાને ઉત્કંઠિત થએલા શંકરની સ્તુતિ.

શંકર કહે છે–હે દેવના દેવ! હે જગદ્વ્યાપક! તમે સર્વ પદાર્થોના આત્મારૂપ, કારણરૂપ અને ઇશ્વર છો. જગતના આદિ, અંત તથા મધ્ય જેમનાથી ઉત્પન્ન થાય છે તથા અવિનાશી જે ભગવાનના આદિ, અંત અને મધ્ય નથી તથા દૃશ્ય–દ્રષ્ટા અને ભોગ્ય–ભોક્તા જેનાથી ભિન્ન નથી, તે સત્ય અને ચૈતન્યઘન પરબ્રહ્મ આપ છો. મોક્ષની ઇચ્છાવાળા મુનિઓ નિષ્કામ થઇને આ લોકની અને પરલોકની આસક્તિ છોડી તમારા ચરણારવિંદની ઉપાસના કરે છે. તમે પરિપૂર્ણ, સર્વ સુખરૂપ ને ગુણરહિત છો તેથી શોકરહિત અને વિકારરહિત તથા આનંદ સ્વરૂપ છો, સર્વ સ્વરૂપ છો અને સર્વથી ભિન્ન એવા પરબ્રહ્મ છો, તથાપિ આ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય કરનારા છો, જીવોને કર્મ ફળ આપનાર છો, તમારે કોઈની અપેક્ષા નથી, પરંતુ જીવોને તમારી અપેક્ષા છે; માટે તમારું જે ઐશ્વર્ય છે તે ભક્તોના અનુગ્રહને માટે છે, પણ તમારે પોતાને માટે નથી. વળી કુંડળ, કડાંના આકારમાં થયેલું સોનું તથા વિશેષ આકાર વિનાનું સોનું, એ બંને જેમ એક છે તેમ કાર્ય–કારણરૂપ દ્વૈત તથા તેનું પરમ કારણ અદ્વૈત તમે એક જ છો. તમારામાં કોઇપણ જાતનો વસ્તુભેદ નથી. જો કોઈ જાતનો ભેદ હોય તો તે મનુષ્યોએ તમારે વિષે અજ્ઞાનથી

અત્યંત ઉત્કંઠા છે.

(ભા. ૮ સ્કંધ. અ. ૧૨ મો. શ્લોક ૪ થી ૧૩.)

બાણાસુર સાથેના યુદ્ધ વખતે શંકરે કરેલી શ્રી ભગવાનની સ્તુતિ.

શંકરે કહ્યું—આપ શબ્દ બ્રહ્મમાં ગુહ્ય અને મોટો પ્રકાશ કરનાર પરબ્રહ્મ છો. શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા પુરુષો આપને આકાશની પેઠે નિર્ગુણ કહે છે. તમારા નિર્ગુણ સ્વરૂપનું જ્ઞાન તો રહ્યું, પરંતુ તમે લીલાવડે ગ્રહણ કરેલા વિરાટ સ્વરૂપને પણ પ્રાણી જાણતો નથી. તમારા વિરાટ સ્વરૂપમાં આકાશ, નાભિ, અગ્નિ, મુખ, જળ, વીર્ય, સ્વર્ગ, મસ્તક, દિશાઓ, કાન, પૃથ્વી, ચરણ, ચંદ્ર, મન, સૂર્ય, દૃષ્ટિઓ, હું (શિવ) અહંકાર, સમુદ્ર પેટ, ઇંદ્રાદિક લોકપાલો ભુજાઓ, ઓષધિઓ રુંવાં, મેઘ કેશ, બ્રહ્મા બુદ્ધિ, પ્રજાપતિ જનનેન્દ્રિય અને ધર્મ હૃદયરૂપ છે. આ પ્રમાણે બ્રહ્માંડરૂપે કલ્પાયેલા તમે મહા પુરુષ છો. ધર્મની રક્ષા અને જગતના કલ્યાણ માટે તમારો અવતાર થાય છે અને અમે આપથી રક્ષાતા સર્વ લોકની રક્ષા કરીએ છીએ. તમે પરબ્રહ્મરૂપ સજાતીય, ભેદ રહિત, આદિ પુરુષ, શુદ્ધ, સ્વયંપ્રકાશ, એક સ્વરૂપ, સર્વના કારણરૂપ અને આપ કારણ રહિત છો, છતાં સર્વ વિષયોને પ્રકાશ કરવા માટે માયાવડે પ્રત્યેક દેહમાં તે તે દેહ પ્રમાણે જીવરૂપે પ્રતીત થાઓ છો. જેમ પોતાથી ઉત્પન્ન થયેલા મેઘની છાયાથી ઢંકાયેલો સૂર્ય મેઘને અને મેઘથી ઢંકાયેલા

દેવતાઓએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

દેવતાઓ સ્તુતિ કરે છે–હે દેવ ! શરણાગતના તાપને શાત કરવામાં છત્ર સમાન આપના ચરણારવિન્દને અમે નમીએ છીએ તમારા ચરણના મૂળનો આશ્રય કરનાર સંન્યાસીઓ સંસારનાં દુઃખો ને પરિશ્રમ વિના ફેડી શકે છે. હે પિતા ! હે ઈશ્વર ! આ સંસારમાં અધ્યાત્મ, અધિભૂત અને અધિદૈવ નામના ત્રણ તાપોથી પીડાતાં મનુષ્યો અંતઃકરણથી સુખ પામતાં નથી, માટે હે ભગવન્ ! અમે તમારી સદ્વિદ્યાવાળા ચરણની છાયાનો આશ્રય કરીએ છીએ, કે જેથી અમને સર્વદા જ્ઞાનનો લાભ થાય ઋષિયો સંસારના વિષયોથી રહિત એવા શુદ્ધ અંતઃકરણમા તમારું મુખ કમળ જેનો માળો છે એવા વેદરૂપી પક્ષીઓદ્વારા તેમને શોધે છે. વળી પવિત્ર ચરણારવિંદવાળા આપના ચરણને અમે શરણે આવ્યા છીયે. આપનાં ચરણારવિંદ પ્રાણીઓના પાતકને દૂર કરનારાં ગંગાજીના ઉત્પત્તિસ્થાન રૂપ છે. તમારા ચરણારવિંદ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી તેમજ શ્રવણ થયેલી ભક્તિથી શુદ્ધ એવા અંતઃકરણમા આપનું ધ્યાન કરવાથી જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય મેળવી તેના બળથી મનુષ્યો ધીર થાય છે. તે તમારા ચરણારવિંદના પાદપીઠ આગળ અમે શરણે આવ્યા છીયે હે પરમેશ્વર ! જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા લય કરવા માટે નાના પ્રકારના અવતાર ધારણ કરનાર આપના ચરણારવિંદને અમે સર્વે શરણે આવ્યા છીએ, કારણ કે, આપના ચરણારવિંદનું સ્મરણ કરવાથી ભક્તજનોને અભયદાન મળે છે. ઉપકરણોની સાથે-આ

કરીને પોતે અન્નનો આહાર કરે, તે પ્રમાણે કરવા સારુ અમને શકિતની સાથે આપનું જ્ઞાન આપો. આપે અમારા તથા કાર્યોપાધિવાળા આ સર્વ જીવોની આજીવિકા અવશ્ય ઉપજાવવી જોઈએ; કારણ કે, કારણ રહિત એવા અમારા તથા સર્વે દેવતાઓના આદિ કારણ રૂપ આપ છો, તથા વિકાર રહિત છો, અધિષ્ઠાતા દેવ છો અને પુરાણપુરુષ છો. વળી હે દેવ! અજન્મા એવા તમેજ સત્વાદિક ગુણની અને જન્માદિકમા નિમિત્તભૂત કર્મોના કારણ રૂપ અનાદિ માયામાં મહત્તત્વ રૂપી સત્વ મૂકો છો. હે આત્મસ્વરૂપ ભગવન્! અમે અને મહત્તત્વ વગેરે સૌ જે કાર્ય કરવા સારુ ઉત્પન્ન થયા હોઈએ તે તમારું શું કામ કરીએ તે કહો? સૃષ્ટિ કરવી હોય તો અમને શક્તિ સાથે આપનુ અખંડ જ્ઞાન આપો કે જે જ્ઞાનશક્તિદ્વારા તથા ક્રિયાશક્તિદ્વારા અમે તમારા અનુગ્રહને પાત્ર થઈ આ સૃષ્ટિની રચના કરવા માટે સમર્થ થઇએ.

(ભા ૩ સ્કધ. અ. ૫ મો. શ્લોક ૩૮ થી ૫૦)

ત્વષ્ટાએ વૃત્રાસુરને ઉત્પન્ન કર્યો તે વખતે ભયભીત દેવતાઓએ કરેલી સ્તુતિ.

દેવતાઓ સ્તુતિ કરે છે–હે ભગવન્! યજ્ઞ જેમનું સમર્થ્ય છે, એવા આપને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ; કાળરૂપ એવા આપને નમસ્કાર છે, દૈત્યોના ઉપર ચક્રનો પ્રહાર કરનારા આપને નમસ્કાર છે તથા સુંદર નામવાળા આપને નમસ્કાર છે.

હે ઈશ્વર ! તમે ત્રણ ગુણના નિયંતા છો. સૃષ્ટિમાં ઉત્પન્ન થયેલો પ્રાકૃત મનુષ્ય તમારા ત્રણ ગુણથી પર, નિર્ગુણ સ્વરૂપને જાણવાને સમર્થ થતો નથી. હે ભગવન્ ! હે વાસુદેવ ! હે આદિ પુરુષ ! હે પરમ મંગળ ! હે પરમ કારુણિક ! હે સર્વેશ્વર ! પરમહંસ સંન્યાસીઓ ઉત્તમ એવા અષ્ટાંગ યોગવડે મનને એકાગ્ર કરી આપના ભજનનો અભ્યાસ કરે છે તેથી તેમના ચિત્તનાં ગાઢ અજ્ઞાનરૂપી બારણાં ઉઘડી જાય છે અને સ્વસ્વરૂપનો તેમને સાક્ષાત્કાર થાય છે. તેમાં તેમને પોતાની મેળે જે સ્વસ્વરૂપના સુખનો અનુભવ થાય છે તે સુખના અનુભવરૂપી આપ છો એવા આપને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. તમારી આ લીલાનો પ્રકાશ જાણી શકાય નહિ એવો છે, કારણ કે આધારરહિત, શરીરરહિત અને ગુણરહિત આપ અમારી સહાયતાની ગરજ રાખ્યા વગર નિર્વિકાર સ્વરૂપવડે આ સગુણ વિશ્વને સૃજો છો, પાળો છો અને સંહાર કરો છો. પ્રાકૃત પુરુષ જેમ ઘર વગેરે બાંધી તેમાં રહીને કરેલાં શુભ-અશુભ કર્મનાં ફળ ભોગવે છે, તેમ બ્રહ્મસ્વરૂપ એવા આપ જીવરૂપે સંસારમાં અવતાર લઈને ત્યાં કરેલાં શુભાશુભ કર્મનાં ફળ ભોગવો છો કે આત્મારામ, ઉપશમશીલ અને અખંડ ચૈતન્યરૂપ આપ સાક્ષીરૂપ રહો છો, તે કંઈ અમે જાણી શકતા નથી. અપાર ગુણગણવાળા આપ ભગવાનની ઉપર કહેલી બંને વાત એક બીજાથી વિરુદ્ધ પડતી નથી. આપ સ્વતંત્ર છો, આપનું માહાત્મ્ય વિચાર કરતાં પણ જણાય નહિ તેવું છે અને પરમાત્માના સ્વરૂપને નહિ દર્શાવનારા અર્વાચીન તર્ક, વિતર્ક, વિચાર,

મિથ્યા પ્રમાણો અને કુતર્કોથી ભરેલાં શાસ્ત્રો વડે મલિન થયેલા અંતઃકરણમાં વાસ કરી રહેલા દુરાગ્રહને લીધે વાદ કરનારા લોકોના વિવાદના વિષયરૂપ આપ નથી, અર્થાત્ વિવાદ તમારા ખરા સ્વરૂપને જણાવી શકતો નથી કોઈ કહે છે કે, આમ કહેવું એ તો શ્રદ્ધા માત્ર છે. આપ ઇશ્વર સંસાર રહિત કેવળ આત્મ સ્વરૂપ જ છો; તેમાં વિદ્વાનો માયાને લાવીને વિચાર કરે તેથી કયી વસ્તુ ન બની શકે એવી છે ? અર્થાત્ કર્તૃત્વાદિક સર્વ સંભવે છે અને તે પ્રમાણે કર્તૃત્વાદિક છતાં પણ આપને વિષે વિરોધ આવતો નથી, કારણ કે, આપનું સ્વરૂપ એકજ છે અને આપ અદ્વૈત સનાતન મૂર્તિ છો. હે પ્રભો ! જુદા જુદા જોનારાઓને દોરીનો કડકો સર્પ વગેરે જુદા જુદા આકારનો દેખાય છે તેમ સમબુદ્ધિવાળા લોકો તમને અનુગ્રહ કરનાર માને છે અને વિષમ બુદ્ધિવાળા લોકો તમને નિગ્રહ કરનાર માને છે.

આ પ્રમાણે અનેક રૂપે ભાસતા તમે એકજ છો સર્વ વસ્તુઓમાં સત્સ્વરૂપે રહેલા છો, સર્વના ઇશ્વર છો, સર્વ જગતના કારણના પણ કારણરૂપ છો અને સર્વના અંતર્યામીપણાને લીધે ષડ્ વિષયોને પ્રકાશ કરનાર છો, તેથી જાણવામાં આવો છો અને શ્રુતિઓ 'નેતિ નેતિ' કરીને છેવટે એક આપનેજ બાકી રાખે છે. આપના મહિમારૂપી અમૃતરસના સમુદ્રનાં બિંદુને એકવાર ચાખવાથી જેમના મનમાં અખંડ સુખ સ્ફુર્યા કરે છે અને તેથી જેઓ આ લોકનું અને પરલોકનું અલ્પ અને તુચ્છ

વિષયસુખ વિસરી ગયેલા છે તથા જેઓ સ્વાર્થ કુશળ છે અને જેમનાં મન નિરંતર સર્વ પ્રાણીઓનાં પ્રિય અને મિત્ર છે તથા સર્વના આત્મારૂપ આપને વિષે રહેવાથી અત્યંત નિવૃત્તિ સુખને પામેલાં છે એવા અને આપને જ પોતાના પ્રિય બંધુઓ માનનારા એકાંતિક ભક્તજનો, હે મધુસૂદન ! આપના ચરણારવિંદની સેવાને કેમ છોડી દે ? કારણ કે, જે સેવા કરવાથી આ સંસારમાં જન્મ ધરવાનો ફેરો પડતો નથી. હે ત્રણ લોકના આત્મા ! હે ત્રિવિક્રમ ! હે દુષ્ટને દંડ દેનાર ! દૈત્ય અને દાનવો જો કે આપની જ વિભૂતિઓ છે તથાપિ તેઓને ઉદ્યમ કરવાનો આ સમય નથી; એમ ધારી તમે પોતાની માયાથી સુર, નર, પશુ, મિશ્ર જાતિ અને જળચરોમાં અવતાર લઇને, પૂર્વે અપરાધીઓને શિક્ષા કરેલી છે, એવી રીતે જ હે ભગવન્ ! હમણાં તમારી ઇચ્છા હોય તો આપ આ વૃત્રાસુરનો પણ નાશ કરો. હે પિતામહ ! અમે તમારા છીએ, તમને પ્રણામ કરીએ છીએ અને અમારા હૃદયમાં તમારા ચરણકમળના ધ્યાનથી ભક્તિરૂપી સાંકળ દઢ બંધાઇ ગયેલી છે, વળી આપે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી, અમને અંગીકાર કરેલા છે. હે નાથ ! તે અમારા અંતઃકરણના તાપને દયાવડે, અનુરાગવાળાં સ્વચ્છ અને સુંદર હાસ્યથી તથા મુખમાંથી નીકળતી મધુર રસથી ભરેલી આપની વાણીરૂપ અમૃતકળાથી શમાવવાને આપજ યોગ્યજ છો. માટે હે ભગવન્ ! આપ કે જે સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ. સ્થિતિ ને પ્રલયમાં નિમિત્તરૂપ દિવ્ય માયાવડે વિનોદ કરો છો અને સર્વના ઉપાદાન કાર-

ણુરૂપ હોવાથી સર્વ જીવ સમુદાયોના અંતઃકરણમાં બ્રહ્મસ્વરૂપથી તથા અંતર્યામી સ્વરૂપથી બહારના ભાગમાં પ્રધાનરૂપથી દેશ, કાળ તથા દેહની અવસ્થાઓનો અનુભવ કરનાર છો બુદ્ધિ વગેરે સર્વ પદાર્થોના સાક્ષી છો, નિરાકાર છો, સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ અને પરમાત્મા છો. તણખા વગેરે જેમ પૂર્ણ અગ્નિને કોઈપણ કાર્ય જણાવવા યોગ્ય નથી તેમ અમે પણ તમારી આગળ કંઈ જણાવવાને યોગ્ય નથી એટલા માટે અમે કે જેઓ સંસારના અનેક દુઃખોને દૂર કરનારી, આપ પરમ ગુરુ ભગવાનના ચરણ કમળની છાયાને આશ્રયે જે કામનાઓ માટે આવ્યા છીએ તે અમારી કામનાને આપ પરિપૂર્ણ કરો હે ઇશ્વર ! ત્રણ લોકોને ગળી જતા વૃત્રાસુરનો હવે ઝટ નાશ કરો, કારણ કે, તે અમારા તેજ, અસ્ત્ર અને આયુધો સર્વ ગળી ગયો છે શુદ્ધ હૃદયરૂપી આકાશમા રહેનાર વગેરેના સાક્ષી સદાનંદ સ્વરૂપ, શુદ્ધ અને મનોહર યશવાળા, અનાદિ સંતપુરુષોએ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય, સ સારમા ભટકનાર વટેમાર્ગુઓને પોતાનું શરણ મળ્યા પછી ઉત્તમ ગતિ આપનાર એવા આપ શ્રી હરિને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.

(ભા. ૬ સ્કં. અ ૯ મો. શ્લોક ૩૧ થી ૪૫)

દેવકીના ગર્ભમાં રહેલા શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ.

દેવતાઓ–આપ સત્ય સંકલ્પવાળા છો, સત્યથી પ્રાપ્ત થનાર છો, ત્રણેકાળમાં સત્ય રૂપ છો, પાંચ ભૂતોને ઉત્પન્ન કરનાર છો, પાંચ ભૂતોમાં રહેલા છો, પાંચ ભૂતોનો નાશ થવા છતાં અવશેષ રહો છો અને વાણી તથા સમદૃષ્ટિને પ્રવર્તાવનાર છો. આ પ્રમાણે સર્વ રીતે સત્ય સ્વરૂપ છો. અમે આપને શરણે આવ્યા છીએ. આ સંસારરૂપી એક વૃક્ષ છે; તેને એક (પ્રકૃતિ) આશ્રય છે; સુખ દુ:ખ ફળ છે; સત્વ, રજ અને તમ ત્રણ મૂળ છે; ધર્મ, અર્થ, કામ તથા મોક્ષ એ ચાર રસ છે; પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો જાણવાનાં સાધન છે; રાગ, દ્વેષ, ક્ષુધા, પિપાસા, લોભ તથા મોક્ષ એ છ સ્વભાવ છે; સાત ધાતુ છાલ છે; આ પાંચભૂતો મન, બુદ્ધિ તથા અહંકાર શાખાઓ છે; નવ ઇંદ્રિયોનાં દ્વાર છિદ્રો છે; દશ પ્રાણ પાંદડાંરૂપ છે અને તેમાં જીવ તથા ઇશ્વર બે પક્ષીઓ રહે છે. આ વૃક્ષરૂપી કાર્યની ઉત્પત્તિ તમારાથી થઇ છે અને તેનો લય પણ તમારે વિષે જ થાય છે. તેથી રક્ષા પણ તમે જ કરો છો અર્થાત્ આખું બ્રહ્માંડ તમારાથી ભિન્ન નથી, છતાં પણ તમારી માયાથી જેમનું જ્ઞાન નષ્ટ થયેલું છે, તેઓ તમને નાના પ્રકારના ગણે છે, પરંતુ વિવેકીઓ તમને નાના પ્રકારના માનતા નથી. જ્ઞાનસ્વરૂપ ને સર્વના આત્મારૂપ આપ, સ્થાવર જંગમાત્મક જગતના કલ્યાણ માટે, સત્વગુણ યુક્ત ને સત્પુરુષોને સુખકારી અને ખળ પુરૂષોને દુ:ખકારી રૂપો ધારણ કરો છો. હે કમલનયન! સર્વ જીવના નિવાસસ્થાનરૂપ આપમાં, કેટલાક પુરુષો સમાધિ-

દ્વારા મનને યોજી, મોટા પુરુષોને માન્ય તમારી ચરણકમળરૂપી નૌકાવડે, સસારસાગરને તરી જાય છે હે સ્વયપ્રકાશ ! સર્વ પ્રાણીઓ પર પ્રીતિ રાખનાર વિવેકી પુરુષો દુસ્તર એવા ભવસાગરને તરી જઈ તમારા ચરણારવિદરૂપી નૌકાને અહિં જ મૂકી જાય છે આપ ભક્તો ઉપર પૂર્ણ અનુગ્રહ કરનાર છો પરતુ હે કમળનયન ! જે લોકો ' અમે મુક્ત છીએ ' એવુ અભિમાન રાખનાર છે અને તમારામા ભક્તિ ન કરવાથી અપવિત્ર બુદ્ધિવાળા હોય છે તેઓ ઘણુ ઘણુ જન્મના તપથી ઉત્તમ કુળ તથા શાસ્ત્રશ્રવણુ વગેરે શુભ સાધન મેળવે છે, તોપણુ તમારા ચરણુનો અનાદર કરવાથી તેઓ પાછા નીચે પડે છે હે માધવ ! જેઓ એ તમારી ઉપર સ્નેહ બાધેલો છે અને તમારા ભક્ત છે, તેઓ ભ્રષ્ટ થતા નથી હે પ્રભો ! તમારાથી રક્ષાયેલા મનુષ્ય નિર્ભય થઈ વિઘ્ન કરનારાઓને તરી જાય છે તમે જગતની રક્ષા કરતી વેળા શુભ કર્મના ફળ આપનારુ, શુદ્ધ અને સત્વગુણી શરીર ધારણુ કરો છો કે જે શરીર ધારણ કરીને મનુષ્યો વેદાધ્યયનથી, કર્મના યોગથી, તપથી ને સમાધિથી, તમારુ પૂજન કરે છે હે મહારાજ ! આપનુ સત્વગુણી શરીર જો અવતાર ધરે નહિ, તો અજ્ઞાન ને તેને લીધે થયેલા ભેદને મટાડનારુ વિશેષ જ્ઞાન થાય નહિ, કારણ કે બુદ્ધિ આદિક પદાર્થો જેના છે તથા જેના અધિષ્ઠાનથી પ્રકાશે છે, તે પરિપૂર્ણ અને સર્વના સાક્ષી ભગવાન છે, આવુ બુદ્ધિ આદિકના પ્રકાશથી આપના સ્વરૂપનું અનુમાન થાય છે, તાત્પર્ય કે તમારા શુદ્ધ સત્વગુણી શરીરની સેવા કર

વૈકુંઠ લોકમાં જવા ત્રણે કાળ આપની સેવા કરે છે; યજ્ઞ કરનારાઓ વેદોક્ત વિધિથી વેદમાં કહેલા ઇંદ્રાદિક દેવતા રૂપે અગ્નિમાં આપનું ચિંતન કરે છે, યોગીઓ સિદ્ધિયોની ઇચ્છાથી મનોનિગ્રહરૂપી યોગવડે આપનું મનન કરે છે તથા જિજ્ઞાસુ વૈષ્ણવો આપની સેવા કરે છે, તે આપનાં ચરણારવિંદ જે અમારી અશુભ વાસનાનો નાશ કરવામાં અગ્નિરૂપ છે, તે અમારું કલ્યાણ કરો. મુનિ, ભક્ત, ધીર ભક્ત, યજ્ઞ કરનાર, યોગી તથા મહા વૈષ્ણવો એ છમાં તમને વૈષ્ણવો ઉપર લક્ષ્મી કરતાં પણ અધિક પ્રીતિ છે. હે પ્રભો ! "હું જે વક્ષ:સ્થળમાં છુ, તેમાં આ વનમાળા વાસી છતાં પણ વાસ કરે છે," એવી રીતે ભગવતી લક્ષ્મીજી સોકયની પેઠે વનમાળા સાથે ઇર્ષ્યા કરે છે, છતાં પણ વનમાળા ભક્તજનોએ મને અર્પણ કરી છે, એમ ધારી ભક્ત લોકોએ વનમાળાથી કરેલી પૂજાને આપ સ્વીકારો છો. આપનાં ચરણ સદા અમારી દુર્વાસનાઓને બાળી ભસ્મ કરો. હે ઈશ્વર ! બલિરાજાને બાંધતી વેળા બીજું પગલું ભરતાં સત્ય લોકસુધી પહોંચેલ આપનાં ચરણ ત્રણ ધારાથી પડતી ગંગાનદીને આધારરૂપ થાય છે. વળી જેણે દેવતાની સેનાને ભય આપી સ્વર્ગમાં રોકી છે અને દૈત્યની સેનાને ભય આપી પાતાળમાં રોકી રાખી છે, તે આપનાં ચરણારવિંદ અમારાં પાપને દૂર કરો. વળી કાળના તથા પ્રકૃતિ પુરુષના નિયંતા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ તથા દ્વેષાદિકને લીધે પરસ્પર પીડા પામતા બ્રહ્માદિક પ્રાણીઓ પણ નાથેલા બળદોની પેઠે જેમને અધીન છે એવાં આપનાં ચરણારવિંદ અમારું કલ્યાણ કરો. તમે

આ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા પ્રલયના કર્તા છો, કારણ કે તમે પ્રકૃતિ, પુરુષ તથા મહત્તત્ત્વના નિયંતા છો. શિયાળો, ઉનાળો તથા ચોમાસું એવા ત્રણ ભાગવાળો સર્વનો સંહાર કરવા મથી રહેલો અને ગંભીર વેગવાળો વર્ષ રૂપી કાળ આપનું સ્વરૂપ છે, તેથી આપ ઉત્તમ પુરુષ છો અમોઘ શક્તિવાળા પુરુષે તમારી પાસેથી શક્તિ મેળવી, માયા સાથે રહી, જગતના એક બીજ સમાન મહત્તત્ત્વને ઉત્પન્ન કર્યું છે અને તે મહત્તત્ત્વે તમારી પાસેથી શક્તિ સંપાદન કરી, માયા સાથે રહીને બહારથી આઠ આવરણવાળા અને પ્રકાશમાન એવા વિશાળ બ્રહ્માંડને બનાવ્યું આપ સ્થાવર તથા જંગમાત્મક જગતના અધિપતિ છો, આપની માયાવડે ઇંદ્રિઓની વૃત્તિઓએ અર્પણ કરેલા વિષયોને આપ સેવો છો, છતાં પણ તેનાથી આપ મોહિત થતા નથી. બીજા પુરુષો પોતે વિષયોનું સેવન છોડી દે છે, છતાં પણ તેઓના મનમા વિષયોની વાસના રહી જાય છે. મંદ મંદ હાસ્ય સહિત કિંચિત્ ભાવ દેખાડવાથી મનોહર લાગતાં ભૂમ્રકળોએ મોકલેલા કામના ગુપ્ત વિચારો કરવામાં ચતુર સોળ હજાર એક સો ને આઠ સ્ત્રીઓ કામને હઠાવી દેનારા એવાં કામકળાનાં સાધનોથી આપના મનને મથન કરી શકી ન હતી. આપની કથારૂપી અમૃતની નદીઓ તથા આપનાં ચરણ ધોવાનાં પવિત્ર જળરૂપી ગંગાદિક તીર્થ, નહાવાવડે પવિત્ર કરે છે પોતાના આશ્રમમાં રહેલા લોકો ભક્તિથી તે તીર્થોને સેવે છે. હે રાજન્ ! આકાશમાં રહેલા બ્રહ્માએ દેવતાઓની તથા શંકરની સાથે શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરી તેમને

પ્રણામ કરીને કહ્યું કે, હે સર્વના આત્મા ! અમે પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા તમને વિનંતિ કરી હતી, તેથી તે પ્રમાણે આપે કર્યું. આપે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા પુરુષોના ધર્મને સ્થાપન કર્યો અને સર્વ લોકોનાં પાપનો નાશ કર્યો; તેમજ યદુના વંશમાં અવતાર લઇ ઉત્તમ શરીર ધારણ કર્યું અને તમે જગતના હિત માટે ઉત્તમ ચરિતવાળાં કર્મો પણ કર્યાં. હે ઇશ્વર ! આ કલિયુગમાં સત્પુરુષો તમારાં ચરિતો સાંભળવાથી તથા ગાવાથી સંસાર સાગરને તરી જશે. હે પ્રભુ ! યદુવંશમાં આપને એક સો ને પચીસ વર્ષ થઇ ગયાં, તેટલામાં તો આપે સર્વ કાર્ય કરી લીધાં, હવે આપને દેવતાઓના કાર્યોમાં કોઇ કાર્ય બાકી રહેલું નથી. તેમજ આપનું કુળ પણ બ્રાહ્મણના શાપથી નાશ થયા જેવું થઇ રહ્યું છે; માટે હે વૈકુંઠનાથ ! આપની ઇચ્છા હોય તો સ્વધામમાં પધારો અને તમારા સેવક એવા જે અમે લોકપાળો તેઓનું અને લોકોનું રક્ષણ કરો.

(ભા. ૧૧ સ્કંધ. અ. ૬ ઠો. શ્લોક ૭ થી ૨૭.)

નારદે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

શાંત સ્વભાવવાળા, અહંકારરહિત, નિષ્કંચન પુરુષોના ધન રૂપ, ઋષિઓમાં શ્રેષ્ઠ, પરમહંસોના પરમ ગુરુ તથા જ્ઞાનીઓના અધિપતિ એવા ભગવાન નરનારાયણને વારંવાર મારા નમસ્કાર છે. જે ભગવાન આ જગતની ઉત્પત્તિ વગેરે કરે છે, પરંતુ 'હું કર્તા છું' એવું અભિમાન કરી તેમાં બંધાતા નથી; વળી પોતે દેહમાં રહેલા છે છતાં દેહના ક્ષુધા પિપાસા વગેરે ધર્મોથી દુઃખી થતા નથી અને દ્રષ્ટા છતાં પણ જેમની દૃષ્ટિને દૃશ્ય પદાર્થો વિકાર કરી શકતા નથી તે સર્વસંગથી મુક્ત, શુદ્ધ અને સર્વના સાક્ષી એવા ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. હે યોગેશ્વર! અંતકાળે આ દુષ્ટ દેહનું અભિમાન છોડી દઈ, આપના નિર્ગુણ સ્વરૂપમાં ભક્તિ વડે મનને ધારણ કરવું, એ જ યોગવિદ્યાનું પરમ ધ્યેય છે, એમ ભગવાન બ્રહ્માએ કહ્યું હતું. જેમ આ લોકનાં તથા પરલોકનાં સુખોમાં આસક્ત થયેલા અને પુત્ર, સ્ત્રી અને ધનની ચિંતા કરનારો મૂર્ખ મનુષ્ય મરણથી બીહે છે તેમ જો વિદ્વાન્ મનુષ્ય બીતો હોય તો તેણે શાસ્ત્રાદિકમાં કરેલો પ્રયત્ન કેવળ પરિશ્રમરૂપ થઇ પડે છે. હે અતીંદ્રિય! અમારી તમારામાં સહજ વાસના રહે એવો યોગ આપો કે જેથી અમે તમારી માયાએ કરાવેલી અને ઘણા કષ્ટે ભેદી શકાય એવી અહંતા અને મમતાને તરી જઇએ.

(ભા. ૫ સ્કંધ. અ. ૧૯ મો. શ્લોક ૧૧ થી ૧૪.)

નારદે કરેલી શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ.

નારદ બોલ્યા–હે વ્યાપક ! આપ સર્વ મનુષ્યો સાથે મિત્રતા રાખો છો અને ખળ લોકોને શિક્ષા કરો છો, તેમાં કંઇ આશ્ચર્ય નથી. આપ જગતના કલ્યાણ માટે તથા સ્થિતિ અને પાલન માટે ઇચ્છાનુસાર અવતાર ધરો છો; એ અમે સારી રીતે સમજીએ છીએ. હે મહારાજ ! મેં આપનાં બંને ચરણાવિંદનાં દર્શન કર્યાં, જે ચરણારવિંદનું અગાધ જ્ઞાનવાળા બ્રહ્માદિક દેવતાઓ હૃદયમાં ધ્યાન કર્યા કરે છે, જે જનોને મુક્તિ આપનારાં છે તથા સંસારરૂપી કુવામાં પડેલા મનુષ્યને બહાર નીકળી આધારરૂપ છે, તે આપના ચરણારવિંદનું હું ધ્યાન કરતો ત્રણ લોકમાં ફરું છું, માટે આપનું મને સ્મરણ રહે, એવી રીતે આપ મારા ઉપર અનુગ્રહ કરો.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૬૯ મો. શ્લોક ૧૭ થી ૧૮.)

જરાસંધના બંદીવાનોને મુક્ત કર્યા તે વખતે નારદે કરેલા ભગવાનની સ્તુતિ.

. આ જગત્ મિથ્યા છે, છતાં તમારી માયાને લીધે સત્ય ભાસે છે. જગતને માયાથી સરજતા તથા નાશ કરનાર આપનું કર્તવ્ય કોઈ જાણી શકતું નથી, તે આપ કે જે સ્વરૂપથી વિચારમાં આવો નહિ એવા છો, તે આપને હું પ્રણામ કરું છું. આ સંસારમાં જન્મ મરણ પામ્યા કરતા અને અનર્થ કરનાર આ

શરીરમાંથી કેવી રીતે છૂટવું ? તેને ન જાણનાર જીવનું અજ્ઞાનરૂપી અંધારું દૂર કરવા તમે લીલાવડે અવતારો ધારણ કરીને જ્ઞાન આપો છો તે આપને હું શરણે રહેલો છું.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ ૭૦ મો શ્લોક ૬૭ થી ૩૯.)

જુદા જુદા દેવોએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

દક્ષ સ્તુતિ કરે છે–જાગ્રતાદિ અવસ્થાઓથી રહિત, અદ્વિતીય, ભયરહિત અને માત્ર પોતાના જ સ્વરૂપમાં રહેનાર, શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ, એક આપ જ છો. આપ માયાનો પરાભવ કરી સ્વતંત્ર હોવા છતાં પણ માયાથી મનુષ્યદેહનું નાટક કરી તેમાં રહેવાથી જાણે રાગ દ્વેષાદિક આપનામાં આવી ગયાં હોય, એવા પ્રતીત થાઓ છો.

ઋત્વિજો સ્તુતિ કરે છે–હે નિરંજન ! હે ઉપાધિ રહિત ! હે ભગવન્ ! નંદિકેશ્વરના શાપથી કર્મોમાં દુરાગ્રહ રાખનારા અમે, ધર્મના ઉત્પાદક અને વેદ પ્રતિપાદ્ય આ યજ્ઞરૂપ આપના સ્વરૂપને જાણીએ છીએ, કે જેને માટે જુદા જુદા દેવતાઓની વ્યવસ્થા કરેલી છે, પરન્તુ તમારા પરમતત્ત્વને અમે જાણતા નથી.

યજ્ઞના સભાસદો સ્તુતિ કરે છે–હે શરણાગત વત્સલ ! આ સંસારરૂપી માર્ગ કે જેમાં કોઇ વિશ્રામનું સ્થળ નથી, પણ અનેક કલેશરૂપ વિષય સ્થળો છે, સુખ દુઃખાદિરૂપ અનેક ખાડાઓ છે, ખળ પુરુષરૂપ ઘાતક પ્રાણીયોનો ભય છે અને શોક-

રૂપ દાવાનળ જેમાં સળગી રહ્યો છે એવા સંસારમાં તૃષ્ણાથી પીડા પામેલો અને વિષયરૂપ ઝાંઝવાના પાણીવાળા શરીરનો અને ઘરનો ભાર ઉઠાવતો અજ્ઞાની જીવસમૂહ આપના ચરણરૂપ • સ્થાનને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

મહાદેવ સ્તુતિ કરે છે–હે વરદ ! સર્વ વિષયોમાં વૈરાગ્ય વૃત્તિવાળા મુની લોકોને શુભ કામનાથી આદરપૂર્વક પૂજવા યોગ્ય આપના ચરણકમળમાં હું મારું મન અર્પણ કરું છું, તેમને આ અજ્ઞાની જીવો જો કે આચારભ્રષ્ટ કહે છે તોપણ તમારી અનુપમ કૃપાએ તે તરફ લક્ષ આપતો નથી.

ભૃગુ સ્તુતિ કરે છે–જેની ગહન માયાથી જ્ઞાન રહિત થયેલા અને અંધારામાં પડેલા બ્રહ્માદિક દેવતાઓ પણ જેના તત્વને પોતાનામાં રહેવા છતાં જાણી શકતા નથી, એવા ભક્તોના આત્મા અને બંધુરૂપ શ્રીહરિ અમારા ઉપર કૃપા કરો.

બ્રહ્મા સ્તુતિ કરે છે–પદાર્થોને ભિન્ન ભિન્ન રીતિથી જાણનાર ઇન્દ્રિયોથી પુરુષના જોવામાં જે કાંઇ આવે છે તે આપનું સ્વરૂપ નથી; કારણ કે, જ્ઞાન પદાર્થોથી આપ કેવળ ભિન્ન છો.

ઇન્દ્ર સ્તુતિ કરે છે–હે અચ્યુત ! વિશ્વભાવન સંસારપાલક ચિદાનંદ, અસુર વંશ વિધ્વંસ કરનાર ! આ શસ્ત્રોવાળા આઠ હાથવાળું આપનું સ્વરૂપ અનુપપન્ન નથી પણ ઉપપન્ન છે; કારણ કે, આપનું આ શરીર યોગ્ય છે.

બ્રાહ્મણ પત્નિયો સ્તુતિ કરે છે યજ્ઞ સ્વરૂપ ! આ યજ્ઞ

કેવળ તમારા યજન માટે જ દક્ષ પ્રજાપતિએ કર્યો છે. તમારે તેનો વિધ્વંસ કરવો જોઈએ નહિ. હે શાન્તબુદ્ધે ! આ યજ્ઞોત્સવ હવે સ્મશાનવત્ મહા અપવિત્ર થઈ ગયો છે, માટે તમે તમારી અમૃત દૃષ્ટિથી તેને પવિત્ર કરો.

ઋષિઓ સ્તુતિ કરે છે–હે ભગવન્ ! આપની લીલા મહા વિચિત્ર છે, તે કોઈના કળવામાં આવતી નથી; કારણ કે, આપ પોતે કર્મ કરો છો તોપણ તેથી આપ લિપ્ત થતા નથી આપનું નિર્લેપ રહેવું સંભવે છે, કારણ કે, બીજા લોકો સમૃદ્ધિને માટે જેનું ભજન કરે છે તે લક્ષ્મી પણ તમને અનુસરે છે અને આપ તેનો આદર કરતા નથી.

સિદ્ધ લોકો સ્તુતિ કરે છે–કલેશરૂપી દાવાનળથી બળેલા અને તૃષ્ણાથી પીડાયમાન અમારો મનરૂપી હાથી આપની કથા-રૂપી શુદ્ધ અમૃતની નદીમાં પેસી જવાથી હવે સંસારરૂપી દાવા-નળનું સ્મરણ કરતો નથી. તેમ નદિમાંથી તે બહાર નીકળતો નથી પણ જાણે પરબ્રહ્મની સાથે એકત્ર થઈ ગયો હોય એવું પ્રતીત થાય છે.

પ્રસૂતિએ કહ્યું–હે લક્ષ્મીના નિવાસરૂપ પરમેશ્વર ! આપને મારા નમસ્કાર છે. શ્રી સહિત તમે અમારી રક્ષા કરો. તમારા વગર હે અધીશ ! જેમ મસ્તક વગર ધડ શોભતું નથી તેમ કશું શોભતું નથી. આપ લક્ષ્મી સાથે પધાર્યા તે બહુજ સારું થયું અને હવે અમારા ઉપર કૃપા કરો.

લોકપાળો સ્તુતિ કરે છે—હે દેવ ! વિજ્ઞાનરૂપ, જ્ઞાનગુણ પ્રકાશક, દ્રશ્ય માત્રને જાણનાર, પ્રત્યગાત્મારૂપ અને સર્વદ્રષ્ટા આપ છો. અસત્ પદાર્થોને ગ્રહણ કરનારી ઇંદ્રિયો તમારું સ્વરૂપ જોઇ શકતી નથી; કારણ કે, આ પંચ મહાભૂતાત્મક શરીરમાં જે છઠ્ઠા જીવરૂપે તમે રહો છો તે આપની માયાજ છે.

યોગેશ્વરો સ્તુતિ કરે છે—હે પ્રભો ! આપ વિશ્વાત્મા છો અને આપથી જીવ પોતાના આત્માને ભિન્ન સમજતો નથી, તેથી અધિક પ્રિય આપને કોઇ નથી; જો કે તેમ છે તોપણ અનન્ય ભક્તિથી જે આપની ઉપાસના કરે છે તેની ઉપર અનુગ્રહ કરો. જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલયમાં જીવના અદૃષ્ટથી જેના ગુણો નાના પ્રકારે ભેદવાળા થયેલા છે એવી આપની માયાએ જેના સ્વરૂપમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ આદિ એ ભિન્ન ભિન્ન ભેદ બુદ્ધિ કરેલી છે; પરંતુ સ્વરૂપની સ્થિતિ જોતાં જેમાં ભેદની ભ્રાંતિ, ગુણ કે તેનું કારણ કાંઇ પણ નથી એવા આપ પરબ્રહ્મને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.

બ્રહ્મા સ્તુતિ કરે છે—સત્વ ગુણનો સ્વીકાર કરનાર, ધર્માદિકના ઉત્પાદક, નિર્ગુણ અને જેના તત્વને હું જાણતો નથી તેમજ બીજો પણ કોઇ જાણતો નથી એવા નિર્ગુણ નિર્વિકારને હું વારંવાર પ્રણામ કરું છું.

અગ્નિ સ્તુતિ કરે છે—જેના તેજથી પ્રદીપ્ત થવાય છે એવો જે હું સારા ઉત્તમ યજ્ઞમાં ઘીથી ભીંજાયેલું હવ્ય દેવતાઓ માટે

લઉં છું, તે યજ્ઞનું પાલન કરનાર અને પાંચ પ્રકારના યજ્ઞમૂર્તિ અને પાંચ મંત્રોથી પૂજાતા ભગવાનને હું પ્રણામ કરું છું.

દેવતાઓ સ્તુતિ કરે છે—પૂર્વે પ્રલય કાળમાં આપના રચેલા જગતને પોતાના ઉદરમાં લઈ પ્રલયના જળમાં શેષનાગ રૂપી શય્યા ઉપર જે પોઢયા હતા, તે જ આદિ પુરુષ આપ કે જેના જ્ઞાનમાર્ગનો સિદ્ધ લોકો વિચાર કરે છે, તે આજ અમને પ્રત્યક્ષ થયા છો; આપ ભક્તોની એવીજ રક્ષા કરો છો.

ગંધર્વો સ્તુતિ કરે છે—હે દેવ ! આપ કે જેના આ મરીચિ આદિ ઋષિ અને બ્રહ્મા તથા ઇંદ્રાદિ દેવતાઓ અંશના પણ અંશ છે અને આ અખિલ જગત્ જેનું રમકડું છે તેને અમે નિરંતર નમસ્કાર કરીએ છીએ.

વિદ્યાધરો સ્તુતિ કરે છે—સર્વ પુરુષાર્થને દેનારું આ શરીર પામી જે મનુષ્ય આપની માયાને વશ હોય તેમા ' મારું અને હુ ' એવું અભિમાન રાખી અવળે માર્ગે ચાલનાર, પોતાના પુત્ર આદિ તિરસ્કાર કરવા છતાં પણ દુર્બુદ્ધિથી તુચ્છ વિષયોમાં તૃષ્ણા રાખતો હોય તે પણ જો આપની કથા રૂપી અમૃતનું પાન કરે તો તેનો સકળ મોહ નાશ પામે છે.

બ્રાહ્મણો સ્તુતિ કરે છે—યજ્ઞ, હવિ, અગ્નિ, મંત્ર, સમિધ, દર્ભ, પાત્ર, સભાસદ, ઋત્વિજ, યજમાન, યજમાનની સ્ત્રી, દેવતા, અગ્નિહોત્ર, સ્વધા, સોમ, ઘી અને પશુ, એ સર્વ આપનાંજ સ્વરૂપ છે. હે વેદમૂર્તિ ! યજ્ઞ અને ક્રતુરૂપ ગર્જના કરતા વરાહ-

મૂર્તિ આપ પ્રથમ લીલાપૂર્વક હાથી જેમ કમલિનીને લઇ આવે એમ યોગીજનોથી સ્તુતિ કરાતા રસાતળ પાતાળમાંથી પૃથ્વીને બહાર લઇ આવ્યા છો. આપનાં દર્શનની ઇચ્છા કરતા અને સત્કર્મથી ભ્રષ્ટ થયેલા જે અમે તેના ઉપર કૃપા કરો. હે યજ્ઞેશ્વર ! જ્યાં યજ્ઞની અંદર આપના નામનું મનુષ્યોએ ઉચ્ચારણુ કર્યું ત્યાં તે જ વેળાએ યજ્ઞનાં વિઘ્ન નાશ પામે છે, એવા આપને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ.

(ભા ૪ સ્કધ. અ. ૭ મો. શ્લોક ૨૫ થી ૪૭.)

* * * *

નૃસિંહાવતાર વખતે દેવતાઓએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

શ્રીરુદ્ર સ્તુતિ કરે છે–આપના કોપનો સમય તો પ્રલય કાળ છે, હમણાં તો તમે એક ઘણા નાના દૈત્યને માર્યો છે. હે ભક્તવત્સલ ! હવે શાંત થઇ તેનો પુત્ર અને તમારો ભક્ત તમારે શરણે આવ્યો છે, તેનું રક્ષણુ કરો.

ઇંદ્ર સ્તુતિ કરે છે–હે પરમેશ્વર નૃસિંહ ! તમે અમારું રક્ષણુ કરીને દૈત્ય પાસેથી અમારા યજ્ઞના ભાગ અમને અપાવ્યા તથા અમારું ધ્યાન કરવાનું સ્થાનક એવું અમારું હૃદયકમળ રાક્ષસોના ભયથી ભરાઈ ગયું હતું, તેને તમે રાક્ષસના ભયમાંથી મૂકાવી પ્રફુલ્લિત કર્યું. હે નાથ ! તમારી સેવા કરનાર ભક્તજનોને

કાળે ગળેલું. આ જગત્ કંઈ ગણતરીમાં નથી. તેઓ મુક્તિને પણ બહુ ઉત્તમ માનતા નથી, ત્યારે બીજાં સુખોની ઈચ્છા શા માટે કરે ?

પછી ઋષિઓ, પિતૃઓ, સિદ્ધો, વિદ્યાધરો, નાગ, પ્રજાપતિઓ, ગંધર્વો, યક્ષો, કિંપુરુષો, કિન્નરો, ભગવાનના પાર્ષદો અને વૈતાળોએ વારાફરતી આપ્રમાણે સ્તુતિ કરી-હે આદિ પુરુષ ! તમારા પ્રભાવથી ભરપૂર એવું તમારું ધ્યાનરૂપી તપ, કે જે તપથી તમારામાં રહેલા જગતને સરજ્યું હતું, તે તપ તમે અમને કહ્યું. હે શરણાગત રક્ષક ! તે તપ હમણાં રાક્ષસે ચુંથી નાંખ્યું હતું, પરંતુ રક્ષણ કરવાને અવતાર ધારણ કરનારા તમે અમને તે તપ કરવા ફરીને આજ્ઞા કરી છે. આ અસભ્ય દૈત્ય, અમારા પુત્રોએ અમને આપેલા શ્રાદ્ધને ને તીર્થમાં આપેલાં તપ તથા જળને પરાણે ખાઈ જતો હતો, તે દૈત્યનું આજે તમે નખ વતી પેટ ચીરી નાંખી, તે સર્વ અમને પાછું અપાવ્યું છે. તે અખિલ ધર્મનું રક્ષણ કરનાર આપ નૃસિંહ ભગવાનને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. હે નૃસિંહ ! જે દુષ્ટ દૈત્ય યોગના તથા તપના બળથી અમારી યોગસિદ્ધ-સિદ્ધિઓને હરી ગયો હતો, તે અત્યંત ગર્વવાળા દૈત્યને તમે નખોથી ચીરી નાંખ્યો, એવા તમને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ. બળથી તથા પરાક્રમથી ગર્વિષ્ઠ થઈ ગયેલા જે અજ્ઞાની દૈત્યે વિવિધ ધારણાથી મેળવેલી અમારી વિદ્યાને અટકાવી દીધી હતી, તે દૈત્યને આપે યુદ્ધમાં પશુની પેઠે મારી નાંખ્યો, એવા માયાવડે નૃસિંહનું રૂપ લેનાર આપને સદા

નમસ્કાર કરીએ છીએ. જે પાપી દૈત્યે અમારાં રત્નોનું તથા ઉત્તમ સ્ત્રીઓનું હરણ કર્યું હતું, તે દૈત્યની છાતી ફાડી નાંખીને આ સ્ત્રીઓને આનંદ આપનાર એવા આપને નમસ્કાર હો. હે દેવ ! અમે મનુઓ તમારી આજ્ઞામાં વર્તનાર છીએ. અમારી મર્યાદા જે દૈત્યે તોડી નાંખી હતી, તે દુષ્ટ દૈત્યોને તમે મારી નાંખ્યો તે ઠીક કર્યું. હે પ્રભો ! અમે તમારી શી આજ્ઞા ઉઠાવીએ ? અમે તમારા દાસ છીએ; તમે દાસોને આજ્ઞા કરો. હે પરમેશ્વર ! અમે પ્રજાપતિઓ છીએ અને તમે અમને પ્રજા સરજવા માટે પ્રેરેલા હતા; પરંતુ જે દૈત્યના પ્રતિરોધથી અમે પ્રજાને સરજી શકયા ન હતા, તે દૈત્ય, તમે નખોવતી તેની છાતી ફાડી નાંખવાથી ધરણી ઉપર ઢળી પડયો છે. હે સત્વમૂર્તિ ! તમારો આ અવતાર જગતનું કલ્યાણ કરનારો છે. હે વિભુ ! અમે આપના નૃત્યકાળે નાચનાર અને ગાનાર છીએ, તેઓને જે દૈત્યે પોતાના શૌર્યના તથા શક્તિના પ્રભાવથી પોતાને અધીન કર્યા હતા, તે દૈત્યને આપે આ દશાએ પહોંચાડયો. અવળે માર્ગે ચાલનારો મનુષ્ય સુખી થતો જ નથી. હે હરિ ! મહાત્માઓના મનમાં ભય ઉપજાવનાર આ દૈત્યને આપે પૂરો કરી નાંખ્યો તે આપનાં ચરણ, કે જે સંસારનો નાશ કરનાર છે, તેને અમે શરણે આવ્યા છીએ. હે ચોવીસ તત્ત્વના નિયામક ! અમે મુખ્ય અનુચરો તમારા મનગમતાં કામો કરીને તમને સેવીએ છીએ. પરંતુ હમણાં આ દૈત્યે અમને પોતાના વાહક બનાવ્યા હતા. હે નૃસિંહ ! આ દૈત્યે મનુષ્યોને જે દુઃખ દીધાં હતાં તે દુઃખને જાણનારા

આપે તેને મારી નાખ્યો તે સારુ કર્યું અમે કિંપુરુષ છીએ અને આપ તો મહા પુરુષ ઈશ્વર છો, માટે અમે આપની સ્તુતિ કેવી રીતે કરી શકીએ ? આ નીચ પુરુષ હિરણ્યકશિપુ જ્યારથી મહાત્મા પુરુષોએ તેનો ધિક્કાર કર્યો હતો ત્યારથીજ મરી ગયો હતો અમે સભાઓમા તથા યજ્ઞોમા તમારી નિર્મળ કીર્તિ ગાઈને મોટી દક્ષિણાઓ મેળવતા હતા પણ આ દુર્જન નિરંતર તે અમારી પાસેથી પડાવી લેતો હતો હે ભગવન્ ! આપે રોગની પેઠે તેનો નાશ કર્યો તે બહુ સારુ કર્યું હે ઈશ્વર ! અમે કિન્નરો તમારા સેવક છીએ આ દૈત્ય અમારી પાસે બળાત્કારે કામ કરાવતો હતો, તે પાપીને, હે હરિ ! આપે મારી નાખ્યો હે નૃસિંહ ! હે નાથ ! આપ અમારુ કલ્યાણ કરો હે ભક્તોને આશ્રય આપનાર ! સર્વ લોકોને સુખ આપનારુ તમારુ અદ્ભુત એવું આ નૃસિંહનુ રૂપ અમે આજે જ દીઠુ હે ઈશ્વર ! આપનો દાસ આ હિરણ્યકશિપુ બ્રાહ્મણોથી શાપિત થયો હતો, તેનુ આપે મૃત્યુ કર્યું, તે તેના અનુગ્રહ માટેજ કર્યું છે એમ અમે માનીએ છીએ

(ભા ૭ સ્કંધ અ ૮ મો શ્લોક ૪૮ થી ૫૬)

શાપિત સનત્કુમારોની સ્તુતિ.

સનત્કુમારો સ્તુતિ કરે છે-હે અનંત ભગવન્ ! આપ સર્વ મનુષ્યોના હૃદયમા બિરાજમાન છો, છતા પણ દુરાત્માઓના જાણવામા આવતા નથી આપ હમણાજ અમારા જોવામા પ્રત્યક્ષ

આવ્યા અને તમારાથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્માએ જ્યારથી તમારા ગુણાનુવાદ અમારી પાસે ગાયા ત્યારથીજ તમે અમારા અંતરમાં પ્રવેશ કરીને રહ્યા છે. વળી હે ભગવન્! તમારી કૃપાથી દૃઢ થયેલી શ્રવણાદિક નવ પ્રકારની ભક્તિ જાણવાથી અભિમાન રહિત તથા રાગ-દ્વેષ રહિત મુનીઓ પોતાના અંતઃકરણમાં જે આત્મસ્વરૂપને જાણે છે, તે પરમ આત્મસ્વરૂપ આપ વારંવાર શુદ્ધ અને સત્વગુણી મૂર્તિથી ભક્તજનોને પ્રસન્ન કરો છો, એમ અમે માનીએ છીએ. હે ભગવન્! આપનો યશ રમણીયતાને લીધે તથા પવિત્રપણાને લીધે કીર્તન કરવા યોગ્ય છે. જે કુશળ મહાત્માઓ આપની કથાના રસને જાણનારા અને આપના ચરણનો આશ્રય કરનારા છે તેઓ તો આપના મોક્ષરૂપી પ્રસાદને પણ ગણતા નથી, ત્યારે તમારી કરડી નજરથી જેમાં ભય રહેલો છે એવા ઈંદ્રાદિકના પદને તો કેમજ ગણે? હે ભગવન્! પૂર્વે તો અમારાં પાપો કંઈ પણ ન હતાં, પરંતુ હમણાં તમારા પાર્ષદોને શાપ દેવાથી અમે પાપી થયા છીએ. હવે જેમ અમારું ચિત્ત ભ્રમરની પેઠે આપના ચરણમાં રમે, ગુણરહિત છતાં પણ તુળસી જેમ આપના ચરણના સબંધથી શોભે છે, તેમ અમારી વાણી પણ તમારા ચરણની શોભાથીજ શોભે અને અમારા કાનનાં છિદ્રો તમારા ગુણ ગણોથી પુરાય તો ભલે, અમારાં પાપોથી અમારો નરકમાં જન્મ થાય, તો તે નરકને પણ અમે ઉત્તમ ગણીએ છીએ. હે ભગવન્! આપે જે આ રૂપ પ્રગટ કર્યું છે, તેનાં દર્શન કરીને અમારી દૃષ્ટિ સફળ થઈ છે. હે પ્રભો! જે તમે ઇંદ્રિયાધીન

મનુષ્યોને દર્શન આપતા નથી છતાં પણ અમારી આગળ આ પ્રમાણે પ્રગટ થયા તેથી અમે તમને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

(ભા. ૩ સ્કધ. અ ૧૫ મો. શ્લોક ૪૬ થી ૫૦.)

વરાહઅવતારની દેવતાઓએ કરેલી સ્તુતિ.

ઋષિઓ સ્તુતિ કરે છે–હે અજિત ! હે યજ્ઞથી યજવા અને સેવવા યોગ્ય ! આપનો સર્વત્ર વિજય થયો છે. યજ્ઞરૂપી પોતાના શરીરને ચારે તરફ ધુણાવતા આપને અમારા નમસ્કાર છે. જેમનાં રોમાંચનાં છિદ્રોમાં યજ્ઞો સમાયેલા છે એવા અને કારણ માટે વરાહનું રૂપ ધારણ કરનારા આપને નમસ્કાર છે. હે દેવ ! આપનું યજ્ઞાત્મક રૂપ ખરેખર પાપી જનોના જોવામાં આવતું નથી. જેની ત્વચામાં ગાયત્રી છંદો રહેલા છે, જેનાં રુવાંમાં દર્ભ રહેલો છે, નેત્રમાં અમૃત રહેલુ છે, ચરણમાં હોતા, ઉદ્ગાતા, અધ્વર્યુ અને બ્રહ્માદિ ઋત્વિજોનાં કર્મો રહેલાં છે, જેના મુખના અગ્ર ભાગમાં સૂચ નામનું યજ્ઞપાત્ર રહેલુ છે, જેના નાકના છિદ્રમાં સ્રુવ રહેલો છે, ઇડા એટલે એક યજ્ઞ બલિદાન જેના ઉદરમાં રહેલુ છે, ચમસ એટલે સોમરસ પાત્રો જેના કાનનાં છિદ્રમાં રહેલાં છે, પ્રાશિત્ર એટલે બ્રહ્માનો ભાગ મૂકવાનું પાત્ર જેના મુખમાં રહેલુ છે, ગ્રહ નામના સોમરસના પાત્રો જેના મુખની અંદરના ભાગમાં રહેલાં છે અને હે ભગવન્ ! અગ્નિહોત્ર છે તે જ જેનું ચાવવું છે, વારંવાર પ્રગટ થવું એ જેની

દીક્ષા છે, ઉપસદ્ નામની ત્રણ ઇષ્ટિઓ જેની ગ્રીવા છે, પ્રાયણીય અને ઉદયનીય એ બે ઇષ્ટિ તે આપની દાઢા છે. ઉપસદ્ ઇષ્ટિઓ પ્રથમ યજન કરવામાં આવતો મહારસ જેની જીભ છે, હોમ વિનાનો અગ્નિ ને ઉપાસનાગ્નિ આપ યજ્ઞમૂર્તિનું મસ્તક છે અને ઇષ્ટકાચયન એ આપના પ્રાણ છે. પ્રાતઃસવન વગેરે ત્રણ સવન આપની બાળ, તરુણ ને વૃદ્ધાવસ્થા છે. અગ્નિષ્ટોમ, અત્યગ્નિષ્ટોમ, ઉકથ્ય, ષોડશી, વાજપેય, અતિરાત્ર અને આપ્તોર્યામ, એ સાત યજ્ઞના વિભાગો, હે દેવ ! આપના શરીરમાં રહેલી ત્વચા, રસ, લોહી, માંસ વગેરે સાત ધાતુઓ છે. સર્વે યજ્ઞો, જેના શરીરના સાંધાઓ છે તથા સોમરસવાળા અને સોમરસ વિનાના સર્વ યજ્ઞો આપનું, ઇંદ્રિયબંધન છે. સર્વ મંત્ર, દેવતા અને દ્રવ્યરૂપ, સર્વ યજ્ઞ રૂપ, ક્રિયારૂપ અને વૈરાગ્ય ભક્તિથી કરેલા, મનના વિજયથી સાક્ષાત્કાર કરેલા જ્ઞાનરૂપ એવા આપ વિદ્યાગુરૂને અમે વારંવાર નમન કરીએ છીએ. હે ભગવન્ ! પાણીમાંથી નીકળતાં તમે દાઢની અણી ઉપર ધારણ કરેલી આ પર્વત સહિત પૃથ્વી, મદમત્ત હાથીએ દાંત ઉપર ધારણ કરેલી કમલિની જેમ શોભે તેમ શોભે છે. વળી કુલાચળ પર્વત જેમ પોતાના શિખર ઉપરના મેઘમંડળથી શોભે તેમ દાંત વડે ધારણ કરેલા પૃથ્વી મંડળથી આપનું ત્રણ વેદાત્મક આ વરાહનું શરીર શોભતું હતું. હે મહારાજ ! તમે આ જગતના પિતા છો અને પૃથ્વી તમારી સ્ત્રી છે, માટે તે જગતની માતા છે. તમે આ સ્થાવર જંગમ જગતના નિવાસ માટે પૃથ્વીને સારી રીતે સ્થાપન કરો. અમે તે

ઉપર રહીને તમારી સાથે રહેલાં પૂજ્ય દેવીને નમસ્કાર કરીશું. યાજ્ઞિકો જેમ મંત્રદ્વારા અરણિમાંથી અગ્નિ ઉપજાવે છે તેમ આપે પણ જળમાંથી પૃથ્વીને ઉદ્ધાર્યા છે. તમે આ કાર્ય અતિ દુષ્કર કર્યું. હે પ્રભો ! રસાતળમાં ઉતરી ગયેલી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કર્યો તે કાર્ય આપ વિના બીજો કોણ કરી શકે ? પરંતુ વિશ્વને આશ્ચર્ય ઉપજાવનારા આપમાં આ કામ આશ્ચર્યજનક નથી; કારણ કે, આપેજ અતિ વિસ્મયકારક વિશ્વ માયાથી સર્જ્યું છે. હે ઈશ્વર ! તમે પોતાનું વેદમય શરીર ધ્રુણાવીને કેશવાળીની શિખાઓથી ઉડાડેલાં પાણીનાં ટીપાથી જનલોક, તપલોક અને સત્યલોકના વાસીઓને ભીંજવી અત્યંત પવિત્ર કર્યા છે. જે મનુષ્ય અપાર કર્મવાળાં આપના કર્મોનો પાર પામવાની ઇચ્છા કરે તે મનુષ્ય ભ્રષ્ટ બુદ્ધિવાળો જાણવો. હે ભગવન્ ! આખું વિશ્વ આપની યોગમાયાના ગુણથી મોહિત થયેલું છે તેનું કલ્યાણ કરો.

(ભા. ૩ સ્કધ. અ. ૧૩ મો. શ્લોક ૩૩ થી ૪૫.)

ઋષભદેવના અવતાર વખતે ઋત્વિજોની સ્તુતિ.

ઋત્વિજોની સ્તુતિ–હે પૂજ્યતમ ! તમે પૂર્ણ છો, આપના દાસ એવા અમે સત્પુરુષોની શિક્ષા પ્રમાણે આપને નમસ્કાર કરીને પૂજન કરીએ છીએ. સંસાર બુદ્ધિવાળો પુરુષ આપના સ્વરૂપને નિરુપણ કરી શકતો નથી. તમે પ્રકૃતિ તથા આકાર એ તમારામા નથી. સર્વ પ્રાણીઓના પાપનો નાશ કરનાર કલ્યાણકારી અને ઉત્તમ એવા આપના ગુણસમુદાયોમાંથી માત્ર એકજ

ગુણનું વર્ણન થાય એમ છે. હે પરમેશ્વર! તમે મન તથા વાણીથી અગોચર છો. ભક્તજન તમારું આરાધન કરી શકે છે, કારણ કે ભક્તજનો પ્રેમ પૂર્વક મધુર વાણીથી તમારી સ્તુતિ કરે છે, તેથી તમે પ્રસન્ન થાઓ છો. આ પુષ્કળ સામગ્રીથી ભરપુર યજ્ઞો કરવાથી આપનું પ્રયોજન પૂર્ણ થતું નથી. ઉત્તમ એવા પુરુષાર્થી સાક્ષાત્ પરમાનંદ એવા આપ સત્ય સ્વરૂપ છો તો પછી આપને યજ્ઞનું શું પ્રયોજન છે? હે નાથ! કામનાની ઇચ્છાવાળા અમોને યજ્ઞ માત્ર આપની આરાધના કરવામાં ઉપયોગી છે. હે પુરાણપુરુષ! અમે મૂઢ છીએ તથા કલ્યાણ શું તે જાણતા નથી; છતાં આપ દયાથી અમને પોતાના પરમ મહિમારૂપ મોક્ષ આપવા માટે પૂજાની ઇચ્છા રાખતા નથી, તોપણ જાણે ઇચ્છા રાખતા હો તેમ આ યજ્ઞમાં જોવામાં આવો છો. હે મહાપુરુષ! તમે અમને વર આપવા પ્રકટ થયા છો, તોપણ અમે તો માનીએ છીએ કે, આપે રાજર્ષિ નાભિરાજાના યજ્ઞમાં પોતાના ભક્તજનોને દર્શન આપ્યું ત્યારથી જ અમને વર મળી ચુકયો છે; કારણ કે વૈરાગ્યને લીધે જેના મનના મળ નાશ પામ્યા છે અને તેટલા માટે જ આપના જેવા સ્વભાવવાળા આત્મારામ મુનિઓ આપના કલ્યાણકારી ગુણો ગાય છે, પરંતુ તેમને તમારાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થતાં નથી. મુનિઓ તમારાં દર્શન કરવા તમારા ગુણાનુવાદનો અભ્યાસ કરે છે. અમે આપનાં દર્શન કરી કૃતાર્થ થયા છીએ, તોપણ માગીએ છીએ કે, અમે જ્યારે સ્ખલન કે બગાસું ખાઇએ, કે કોઈ બીજી દુર્દશામાં આવી પડીએ, કે મરણાવસ્થામાં હોઇએ

અથવા પરાધીન હોઈએ ત્યારે સર્વ પાપો નાશ કરનારાં અને ગુણો ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલાં તમારાં નામો અમારી વાણીમાં વાસ કરજો. બીજો એક એ વર પણ માગીએ છીએ કે, આ રાજર્ષિ, પુત્રની કામનાવાળા છે અને પ્રજામાં જ પુરુષાર્થ છે, એવો તેમને વિશ્વાસ છે માટે જેમ નિર્ધન પુરુષ ડાંગરનાં ફોતરાં માટે ધનપતિ કુબેરની સેવા કરે તેમ અમારા રાજા સર્વ સુખોના, સ્વર્ગના તથા મોક્ષના સ્વામી એવા આપને સંતાન માટે સેવે છે. આ જગતમાં જેણે મહાત્મા પુરુષોના ચરણ સેવ્યાં નથી, એવો કયો પુરુષ કોઈ પણ ઠેકાણે ન હારેલી તથા અતિ અટપટા માર્ગવાળી તમારી માયાથી હાર્યો નથી ? તેમ કયા પુરુષની બુદ્ધિ ઉપર માયાનું આવરણ આવ્યું નથી ? કયા પુરુષનો સ્વભાવ વિષયો રૂપી ઝેરના વેગથી ઘેરાયલો નથી ? સર્વનો ઘેરાયલો જ છે. હે અનંત કર્મ કરવાવાળા પરમેશ્વર ! અમે આપને આ કાર્ય કરવા નિમંત્રણ કર્યું છે, તેમ છતાં અમે મંદબુદ્ધિ તથા પુત્રમાં પુરુષાર્થ બુદ્ધિવાળા છીએ, માટે તમે સમદૃષ્ટિથી અમારા અપરાધો સહન કરો. આ પ્રમાણે ઋત્વિજોએ ગદ્યપદ્યાત્મક સ્તોત્રોથી ભગવાનના ચરણમાં પ્રણામ કર્યા ત્યારે તે આ પ્રમાણે બોલ્યા.

(ભા. ૫ સ્કંધ. અ. ૩ જો. શ્લોક ૪ થી ૧૬.)

શ્રીકૃષ્ણની પ્રભુતા માટે શુકદેવજીની સ્તુતિ.

તત્ત્વવેત્તાઓમાં ઉત્તમ એવા અમે તથા પ્રજાપતિઓના અધિપતિઓ આપની માયાથી મોહ પામેલા છીએ અને આપ તો માયાના અધિપતિ છો; છતાં મનુષ્યની ચેષ્ટાથી મોહ પામેલા પ્રાકૃત મનુષ્યના જેવું આચરણ કરો છો, આપની લીલા અતર્ક્ય છે. આપ ક્રિયા રહિત અને એક હોઇ પૃથ્વી જેમ એક અને ક્રિયારહિત છતાં ઘટાદિક વિકારોથી ઘણાં નામ, રૂપવાળી ગણાય છે તેમ તમે પણ પોતાનામાંથી આ જગતને ઉત્પન્ન કરો છો, પાળો છો તથા તેનો સંહાર કરો છો. આપ પરિપૂર્ણ છો છતાં જન્મ ધારણ કરવા રૂપી આપ વ્યાપકનું ચરિત્ર અનુકરણીય છે. આપ નિરંજનરૂપ છો, છતાં ભક્ત લોકોનું રક્ષણ કરવા તથા ખળ પુરુષોને શિક્ષા કરવા પોતાની લીલાંથી શુદ્ધ સત્વગુણી અવતાર ધારણ કરો છો, તથા વેદમાર્ગનું રક્ષણ કરો છો. આપ ચાર વર્ણ અને ચાર આશ્રમોના આશ્રયરૂપ પરમપુરુષ છો. વેદ તમારું શુદ્ધ અને અંતરંગ રૂપ છે, કારણ કે જેમાંથી તપ, સ્વાધ્યાય તથા સંયમોથી કાર્ય કારણરૂપ તથા તેનાથી પણ ભિન્ન પરબ્રહ્મ જાણવામાં આવે છે. વેદ પ્રવર્તાવનાર બ્રાહ્મણોનું કુળ, જે વેદમાંથી જણાતા આપને જાણવામાં સાધનરૂપ છે, તેને આપ પૂજો છો તેથી આપ બ્રહ્મણ્ય લોકમાં મુખ્ય ગણાઓ છો. સત્પુરુષોની ગતિરૂપ આપનો સમાગમ થવાથી આજે અમારો જન્મ, અમારી વિદ્યા, આમારું તપ અને અમારું જ્ઞાન સફળ થયાં છે;

કારણ કે, આપ કલ્યાણોના અવધિ રૂપ છો. અખંડ જ્ઞાનવાળા, પોતાની માયાવડે ગૂઢ મહિમાવાળા અને પરમાત્મા એવા આપને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ. આ રાજાઓ તથા યાદવો માયાથી ઢંકાયેલા ઈશ્વર, પરમાત્મા તથા કાળમૂર્તિ એવા આપને ઓળખતા નથી. નિદ્રાવશ થયેલો પુરુષ સ્વપ્નાવસ્થાના વિષયોને સત્ય માની, પોતાને નામ માત્રથી તથા મનથી જણાયેલા સિંહાદિકના રૂપને જાણે છે; પરંતુ તેથી રહિત પોતાના બીજા જાગ્રદવસ્થાના સ્વરૂપને જાણતો નથી, તેમજ જાગ્રદવસ્થામાં પણ નામ માત્ર અને મનથી જણાતા જાગ્રદવસ્થાના વિષયોમાં ઇંદ્રિયોની પ્રવૃત્તિરૂપી માયાથી જેનું મન ભ્રમિત હોય, એવો પુરુષ વિવેકનો નાશ થવાથી તમારા પરમાર્થ સ્વરૂપને જાણતો નથી. પાપનો ક્ષય કરનાર ગંગાજીના આશ્રય રૂપ તથા પરિપકવ યોગવાળા પુરુષોએ હૃદયમાં ધારણ કરેલા આપના ચરણારવિંદને પુણ્યના યોગથી આજ અમે પ્રાપ્ત કર્યું છે. ભક્તિથી જેમનું લિંગશરીર નાશ પામ્યું હતું, એવા લોકો આપની પરમ ગતિને પામ્યા છે. આપ હવે ભક્તોનો અનુગ્રહ કરો.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૮૪ મો. શ્લોક ૧૫ થી ૨૬.)

પ્રચેતાઓએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

તમે સ્વસ્વરૂપમાં રહેવાથી શુદ્ધ અને શાંત છો. તથા મનને લીધે જેમને વિષે મિથ્યા જગતની સ્ફુરણા થાય છે એવા આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. તમે જગતની ઉત્પતિ, સ્થિતિ

તથા પ્રલય કરવા માટે માયાના ગુણોવડે બ્રહ્માદિક અવતારોને ધારણ કરો છો, તે તમને નમસ્કાર કરીએ છીએ. તમે શુદ્ધ સત્વ-ગુણી છો, સ્વસ્વરૂપના જ્ઞાનથી અજ્ઞાનનો નાશ કરનાર છો, વાસુદેવ એવા શ્રીકૃષ્ણરૂપ છો તથા સર્વ સાત્વત કુળના અથવા તો ભક્તજનના પ્રભુ છો, તે તમને નમસ્કાર કરીએ છીએ. નાભિને વિષે બ્રહ્માંડરૂપી કમળને ધારણ કરનાર, કંઠમાં કમળની માળાને ધારણ કરનાર અને કમળના જેવા ચરણવાળા આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. હે કમળ જેવાં નેત્રવાળા ભગવન્! તમને પ્રણામ હો. કમળના તંતુ જેવાં પીળાં વસ્રો અને નિર્મળ વસ્રો ધારણ કરનાર આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ તથા સર્વ પ્રાણીઓના નિવાસરૂપ અને સર્વના સાક્ષીરૂપ આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. આપ ભગવાને તપશ્ચર્યાથી કલેશ પામેલા જે અમે તેમના સર્વ કલેશનો નાશ કરનારું આ રૂપ પ્રગટ કર્યું છે, તેનાથી વિશેષ તે કયી દયા હોય? અર્થાત્ આપે અમારા ઉપર ઘણી કૃપા કરી છે એવું અમે માનીએ છીએ. હે અમંગળનો નાશ કરનાર ભગવન્! દીન ઉપર પ્રેમ રાખનાર મહાપુરુષોએ સમય ઉપર દીન જનોને પોતાના ગણીને તેઓને સંભારવા એટલું જ મહા પુરુષોનું કર્તવ્ય છે; કારણ કે મહાપુરુષો દીન જનોને સંભારે છે તેથીજ પ્રાણીઓને શાંતિ થાય છે. તમે તો હલકામાં હલકા પ્રાણીના હૃદયમાં પણ અંતર્યામી રૂપે રહેલા છો, માટે તમારા ઉપાસક એવા જે અમે તેમના મનના મનોરથોને તમે કેમ ન જાણો? હે જગત્પતિ! અમને તો જે વરની ઇચ્છા છે, તે એ કે મોક્ષનો

માર્ગ દેખાડનારા આપ ભગવાન અમારા ઉપર પ્રસન્ન થયા તેમ જ સદા સર્વદા પ્રસન્ન રહો તોપણ હે નાથ ! કારણના પણ કારણરૂપ આપની પાસેથી એક વર અમે માગીએ છીએ આપની વિભૂતિઓનો અ ત નથી અને એટલા માટે જ આપ અનતના નામથી જગતમા વર્ણવાઓ છો. પુરુષ પારિજાતકનું વૃક્ષ મળ્યા પછી જેમ બીજા વૃક્ષનું સેવન કરતો નથી, તેમ અમે પણ આપનાં સાક્ષાત્ ચરણારવિંદને પ્રાપ્ત કરીને હવે કયી વસ્તુ માગીએ ? અર્થાત્ માગવા બેસીએ તો મનોરથોનો પાર આવતો નથી અમે તમારી પાસેથી માગી લઈએ છીએ કે અમે આ સ સારમા તમારી માયાથી ઘેરાઈને જ્યા સુધી અમારા કર્મોથી ભટકીએ ત્યાસુધી જન્મોજન્મ અમને તમારા ભક્તજનોનો પ્રસ ગ પડે અમે આપના ભક્તજનના એક ક્ષણભર થયેલા સ ગને પણ સ્વર્ગથી કે મોક્ષથી અધિક ગણીએ છીએ, ત્યારે મનુષ્યોના રાજ્યાદિક સુખોની તો વાત જ શી કરવી ? જે સત્સ ગના પ્રસ ગમા તૃષ્ણાને ટાળનારી પવિત્ર હરિકથાઓ થાય, પ્રાણીઓની ઉપર પ્રીતિ બ ધાય. તેમજ જ્યા આગળ જરા પણ ખેદ થાય નહિ ...

ક્ષણ એક સાક્ષાત્ સમાગમ થવાથી, જન્મ તથા મરણરૂપી અસાધ્ય રોગના ઉત્તમ વૈદ્યરૂપ આપને શરણે આવ્યા છીએ. તમારાં દર્શનમાં શંકરનો સત્સંગ કારણરૂપ થયો છે. હે પ્રભો! વળી અમે બીજો વર એ માગીએ છીએ કે, અમે જે સ્વાધ્યાય ભણ્યા છીએ, ગુરુ, બ્રાહ્મણો તથા વૃદ્ધ જનોને નિરંતર સેવીને પ્રસન્ન કર્યા છે, મહાત્મા પુરુષોને, મિત્રોને અને ભાઇઓને પ્રણામ કર્યા છે, સર્વ પ્રાણીઓની ઈર્ષ્યા કરી નથી, પણ તેઓના ઉપર દયા રાખી છે. વળી હે ઇશ! અમે ઘણા કાળ સુધી આહાર કર્યા વિના પાણીની અંદર રહીને જે ઉત્તમ તપશ્ચર્યા કરી છે, એ સર્વ કર્મોથી સર્વત્ર વ્યાપક એવા આપ પરમાત્મા સંતોષ પામો, એવો વર અમે માગીએ છીએ. મનુ, બ્રહ્મા, ભગવાન શંકર તથા તપ અને જ્ઞાનથી શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા બીજા મહાત્માઓ, જેઓ તમારા મહિમાના પારને જાણતા નથી, તેઓ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે તમારી સ્તુતિ કરે છે; એટલા માટે અમે અજ્ઞાનીઓ પણ તમારી સ્તુતિ કરીએ છીએ. સર્વમાં અંતર્યામીરૂપે સમાન રહેનારા, શુદ્ધ સ્વરૂપવાળા, પરમ પુરુષ, વાસુદેવ તથા સત્વગુણમય એવા આપ ભગવાનને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.

(ભા. ૪ સ્કંધ. અ. ૩૦ મો. શ્લોક ૨૨ થી ૪૨.)

કર્દમ ઋષિએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

કર્દમ ઋષિએ કરેલી સ્તુતિ–હે ભગવન્! ઉત્તરોત્તર ઉત્તમતાને સંપાદન કરનાર અનેક જન્મોથી જેમનો યોગ સિદ્ધ થયો છે એવા યોગીઓ જેમનાં દર્શનની ઇચ્છા રાખે છે, એવા આપ સર્વ પ્રાણીઓના નિવાસ રૂપ છો તે આપનાં દર્શનથી, આજે અમારાં નેત્રો સફળ થયાં એ હર્ષની વાત છે. હે ઇશ્વર! જેઓ વિષયોના અલ્પ સુખને માટે સંસારસિંધુમાંથી વહાણુની પેઠે તારનારાં આપનાં ચરણારવિંદને સેવે છે, તેમને તમે તે તે કામનાઓ આપો છો, પરંતુ તે લોકોની બુદ્ધિ તમારી માયાથી નાશ પામેલી સમજવી; કારણ કે, તે વિષયો નરકમાં પણ મળે છે. હે મહારાજ! સકામ પુરુષોને નિંદનાર હું પણ વિષયવાસનાવાળો હોઈ સમાન સ્વભાવવાળી તથા ગૃહસ્થાશ્રમમાં ધર્મ, અર્થ અને કામના પૂરનારી સ્ત્રીને પરણવાની ઇચ્છા રાખું છું અને કામનાની આશાથી કલ્પવૃક્ષના જેવા પુરુષાર્થના મૂળરૂપ આપનાં ચરણને શરણે આવ્યો છું. હે અધીશ્વર! આપ પ્રજાપતિના વચનરૂપી દોરીમાં વિષયાધીન થયેલો આ જીવલોક પશુની પેઠે બંધાયલો છે. હે ધર્મમૂર્તિ! હું પણ એ લોકને અનુસરનારો છું. માટે કાલમૂર્તિ એવા આપને બલિદાન આપું છું, એટલે કર્મરૂપી તમારી આજ્ઞાને અનુસરી પરણવાની ઇચ્છા રાખું છું. પરંતુ જેઓએ વિષયાસક્ત લોકોનો અને વિવેક છતાં પણ તેઓને અનુસરનારા મારા જેવા પશુઓનો અનાદર કરીને, તમાર. ચરણરૂપી

છત્રનો આશ્રય કર્યો છે, તેઓએ પરસ્પરમાં તમારા ગુણોની કથારૂપી મીઠાં અમૃતનું પાન કરીને દેહના ક્ષુધા, તૃષા વગેરે ધર્મોનો નાશ કર્યો છે. અર્થાત્ તેઓ પરમાનંદનો અનુભવ લે છે. હે ભગવન્ ! આપનું જે કાળચક્ર પરબ્રહ્મરૂપ ઉપર ફર્યા કરે છે, તેના મળ માસ સાથે તેર મહિનાઓ તેર આરા છે, ત્રણસો સાઠ દિવસો તેની અણીઓ છે, છ ઋતુઓ તેના પાટા છે, ઘડી, પળ વગેરે તેની અનંત ધારો છે, શિયાળો, ઉનાળો ને ચોમાસું, એ ત્રણ તેની નાભિ છે અને તેનો વેગ ભયંકર છે. આવું તમારું કાળચક્ર સર્વ જગતનો નાશ કરતું દોડ્યું જાય છે; પરંતુ તે, તમારા ઉપર કહેલા ભક્તોના આયુષ્યને હરણ કરતું નથી. તમે પોતે એકલા છો, છતાં જગત્ સુજવાની ઇચ્છાથી પોતાને વિષે ગ્રહણ કરેલી બીજી યોગમાયાથી પોતાની સત્વાદિક શક્તિઓથી કરોળીઆની પેઠે આ જગતને સૃજો છો, પાળો છો અને ગળી જાઓ છો. હે અધીશ્વર ! ખેદની વાત એ છે કે આપ અમારા જેવા ભક્તોને માયાથી શબ્દાદિક વિષય સુખ આપો છો. તે સુખ જો કે આપને પ્રિય નથી, તોપણ અમારા અનુગ્રહને માટે આપો છો. આપ જ્યારે માયાથી દેહ ધારણ કરી શોભાયમાન તુળસીની માળાથી અલંકૃત થઇ પ્રત્યક્ષરૂપે જોવામાં આવ્યા, ત્યારે તેનાથી ભોગ તથા મોક્ષ બન્ને મળવાં જોઇએ. હે ભગવન્ ! તમારા તત્ત્વ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાથી કર્મના ફળનો ભોગ નાશ પામે છે. વળી તમે માયાથી આ વિશ્વરચનાનું સર્વદા આવર્તન કર્યા કરો છો. વળી આપ મનુષ્યની કામનાને પૂર્ણ કરો છો તેથી સકામ ને

નિષ્કામ બન્ને વૃત્તિવાળા આપને નમે છે અને આપ તેમને ભોગ અને મોક્ષ આપો છો. આવા ગુણવાળા આપને હું નિરંતર પ્રણામ કરું છું.

(ભા. ૩ સ્કંધ. અ. ૨૧ મો. શ્લોક ૧૩ થી ૨૧.)

* * * *

કપિલા અવતાર વખતે કર્દમ ઋષિએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

વળી સંન્યાસીઓ એકાંતમાં રહીને ઘણા જન્મે સિદ્ધ થયેલા ઉત્તમ ભક્તિયોગમાં એકાગ્ર મન કરી, જે ભગવાનનાં ચરણારવિંદનાં દર્શન કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, તે ભગવાન આજે મારી લઘુતા ન ગણકારી, સંસારી એવા મારા ઘરમાં અવતર્યા છે. આપ ભક્તોના પક્ષનું પોષણ કરનારા છો. ભક્તોનું માન વધારનારા આપ જ્ઞાનોપદેશ કરવાની ઈચ્છાથી તથા પોતાનું વાક્ય સત્ય કરવા માટે મારા ઘરમાં અવતર્યા છો. હે ભગવન્! તમે પ્રાકૃત રૂપ રહિત છો છતાં પણ તમારાં ચતુર્ભુજ આદિક જે અલૌકિક રૂપો છે, તે રૂપો તમને યોગ્ય છે અને તે રૂપો મનુષ્યાકૃતિનાં છતાં પણ તમારા ભકતોને પ્રિય લાગે છે. વિદ્વાનોએ તત્ત્વ જાણવાની ઈચ્છાથી નિત્ય જેમનાં ચરણ મૂકવાનું પાદપીઠ પ્રણામ કરવા યોગ્ય છે તથા જે ઐશ્વર્ય, વૈરાગ્ય, યશ, જ્ઞાન અને લક્ષ્મીથી પરિપૂર્ણ છે, એવા આપને હું શરણે

આવ્યો છું. સર્વ શક્તિ તમારા સ્વાધીન હોવાથી તમે પરમેશ્વરરૂપ છો, પ્રકૃતિની મૂર્તિ છો, તેના અધિષ્ઠાતા પુરુષ છો, મહત્તત્ત્વરૂપ છો, ગુણને ક્ષોભ કરનારા મૂર્તિ રૂપ અહંકાર છો, લોકરૂપ તથા લોકોના પાલક રૂપ છો અને આત્માના અનુભવથી જેને વિષે સર્વ પ્રપંચનો લય થાય છે એવા આપ સર્વજ્ઞ કપિલદેવને હું શરણે આવ્યો છું. પ્રજાપતિ એવા આપની પાસે આજ્ઞા માગું છું કે, આપના જેવા પુત્રવડે હું ત્રણ જાતના ઋણમાંથી મુક્ત થયો છું, માટે હવે હું સંન્યાસ ધારણ કરી શોક રહિત થઈ હૃદયમાં તમારું ધ્યાન કરતો કરતો પૃથ્વી ઉપર ફરીશ.

(ભા. ૩ સ્કંધ. અ. ૨૪ મો. શ્લોક ૨૭ થી ૩૪.)

માર્કંડેય ઋષિએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

માર્કંડેય કૃત સ્તુતિ–હે પરમાત્મા ! જેમની પ્રેરણાથી પ્રાણીઓનો, બ્રહ્માનો, શંકરનો તથા મારો પ્રાણ નિત્ય ચાલ્યા કરે છે અને તેની પાછળ વાણી, મન તથા ઇંદ્રિયો ચાલે છે, તે આપની હું કેવી રીતે સ્તુતિ કરી શકું ? તમારા વિના બીજું કોઈ પણ સ્વતંત્ર નથી તથા તમે ચલાવતા પ્રાણાદિકવડે સ્તુતિ કરનારાઓના આત્માના પણ બંધુરૂપ છો. જગતની રક્ષા કરવા જેમ અનેક અવતારો તમે ધારણ કરો છો તેમ તમે આ બન્ને મૂર્તિઓ જગતની રક્ષા કરવા દુઃખ ટાળવા તથા મોક્ષ આપવા ધારણ કરેલી છે; જેમ પાલન તમારું કામ છે, તેમ ઉત્પત્તિ તથા લય પણ તમારું જ કામ છે. કરોળીઓ જેમ મુખમાંથી લાળ

કાઢીને પાછી સંકેલી લે છે, તેમ તમે પણ વિશ્વને ઉત્પન્ન કરીને પાછું ગળી જાઓ છો. રક્ષા કરનાર અને સ્થાવર જંગમના ઈશ્વર એવા આપના ચરણનું મૂળ, કે જેનો આશ્રય કરનારાને કર્મ ગુણ તથા કાળના પાશ લાગી શકતા નથી અને વેદના તાત્પર્યને જાણનાર મુનિઓ જેને હમેશ વેદના મંત્રોથી સ્તવે છે અને ધ્યાન કરે છે, તે આપના ચરણને હું વંદન કરું છું. હે ઇશ્વર ! જેના માથા ઉપર કાળ ફર્યા કરે છે, એવા લોકોને મોક્ષરૂપી આપના ચરણના લાભ વિના બીજું કોઈ પણ નિર્ભય સ્થાન હોય એમ અમે જાણતા નથી. જેનું જીવન બે પરાર્ધ વર્ષ સુધી રહે છે, તે બ્રહ્મા પણ આપની ભ્રુકુટીના પાતરૂપી કાળથી ડરે છે, તો તેણે રચેલા પ્રાણીઓ ડરે તેમાં શું ? માટે સ્વરૂપનું આવરણ કરનાર, નિષ્ફળ, તુચ્છ, નાશવંત અને અસત્ય હોવાથી સ્વરૂપથી ભિન્ન ન દેખાતા આ દેહાદિકના ભજનનો ત્યાગ કરી સત્ય જ્ઞાનસ્વરૂપ જીવના નિયંતા તથા સર્વથી જુદા એવા આપના ચરણને હું સેવું છું પુરુષ જે આપની સેવા કરે તો મનોવાંચ્છિત પામે છે. હે ઈશ ! હે જીવના બંધુ ! જગતની ઉત્પતિ, સ્થિતિ તથા પ્રલયના કારણરૂપ, સત્વગુણ, રજોગુણ તથા તમોગુણ તમારી માયાએ રચેલા છે અને ગુણમય શરીરરૂપી લીલાઓ પણ તમે જ ધારણ કરો છો. તેઓમાં સત્વગુણમય શરીરની જે લીલા છે, તે જ મનુષ્યોને શાંતિ આપનાર છે. તેનાથી દુ:ખ, મોહ તથા ભય કદી ઉત્પન્ન થતા નથી સત્વગુણી મૂર્તિ જ કલ્યાણકારી છે માટે હે પ્રભો ! કુશળ પુરુષો આ લોકમાં તમારી શુદ્ધ અને સ

થયા હતા. ઉંચા ગુણવાળો હોવા છતાં પણ જે ભગવાનથી વિ-મુખ હોય તો તેના કરતાં ભગવાનને વિષે મન, વચન, કર્મ, ધન તથા પ્રાણને અર્પણ કરનાર ચંડાળને ઉત્તમ જાણવો; કારણ કે તે પોતાના કુળને પવિત્ર કરે છે. ઘણા માનવાળો બ્રાહ્મણ પોતાને જ પવિત્ર કરી શકતો નથી; તો બીજાની શી વાત કરવી ? ભગ-વાન પોતે સ્વસ્વરૂપના લાભથી પરિપૂર્ણ છે, માટે તે અજ્ઞાની મનુષ્યની પાસેથી પોતાની પૂજા ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા કરતા નથી, પરંતુ દયાળુ છે. મનુષ્ય મુખ ઉપર તિલકાદિકની જે શોભા કરે છે તે શોભા જેમ પ્રતિબિંબને મળે છે, તેમ મનુષ્ય, ભગવાનની જે જે પૂજા કરે છે, તે તે પૂજા તે કરનારને મળે છે. માટે નીચ તથા માયાવડે સંસારમાં પડેલો હું નિર્ભય થયા છતાં, સર્વ પ્ર-યત્નથી બુદ્ધિને અનુસાર ઈશ્વરનો મહિમા ગાઉં છું, કે જે મહિ-મા ગાવાથી સર્વ પુરુષ પવિત્ર થાય છે. હે ઈશ્વર ! તમારાથી ઉદ્વેગ પામતા આ સર્વે બ્રહ્માદિક દેવતાઓ સત્વગુણના નિધિરૂપ જે તમે, તેમના દાસ છે; પરંતુ અમારી પેઠે વૈરભાવથી ભજ-નારા નથી. આપના મનોહર અવતારો અને અદ્ભુત લીલાઓ આ જગતના કલ્યાણ માટે, ઐશ્વર્ય માટે તથા સુખ માટે છે; ભય ઉપજાવવા માટે નથી. તમે ક્રોધને શાંત કરો. અસુરને આપે આજે હણ્યો, હવે ક્રોધનું શું પ્રયોજન છે ? વિંછી અથવા સર્પને મારી નાંખવાથી જેમ મહાત્મા પુરુષ પ્રસન્ન થાય છે, તેમ આ રાક્ષસના નાશથી સઘળા લોકો પ્રસન્ન થયા છે અને સુખ પામેલા સર્વે લોકો તમારા ક્રોધની શાંતિની પ્રતીક્ષા કરે છે.

હે નૃસિંહ ! લોકો પોતાનો ભય દૂર થવા તમારા સ્વરૂપનું સ્મરણ કરે છે, માટે હવે ક્રોધને શમાવો. હે અજીત ! અત્યંત ભયંકર એવા જે તમે, તેમનું આ રૂપ, કે જે મુખ, જીભ અને સૂર્યના જેવી આંખો, ભ્રકુટી તથા ઉગ્ર દાઢોથી અત્યંત ભયંકર છે, ગળામાં આંતરડાંની માળા છે, કેશવાળી લોહીથી ખરડાયેલી છે, કાન ખીલાની પેઠે ઉભા છે, ગર્જનાથી દિશાના હાથીઓ પણ ડરી ગયા છે, તથા શત્રુને નખોની અણીઓથી ફાડી નાંખનાર આવા રૂપથી હું ડરતો નથી. પરંતુ હે કૃપાવત્સલ ! અસહ્ય તથા ઉગ્ર એવા સંસારચક્રના દુઃખથી હું ભય પામું છું. આ સંસારચક્રમાં મને મારાં પોતાનાં કર્મોવડે બાંધીને હિંસક કુળમાં નાંખ્યો છે, માટે હે શ્રેષ્ઠ ! હે સુંદર ! આપ પ્રસન્ન થઇને મોક્ષરૂપ ને શરણરૂપ તમારા ચરણની સેવામાં મને ક્યારે બોલાવશો? પ્રિય પદાર્થોના વિયોગથી તથા અપ્રિય પદાર્થના લાભથી થતા શોકાગ્નિવડે સર્વ અવતારોમાં હું બળ્યા કરું છું. આ સંસારના દુઃખ દૂર કરવાના જે ઉપાય છે, તે પણ દુઃખદાયી છે, છતાં પણ હે પરમાત્મા ! હું દેહાદિકના અભિમાનથી ભટકયા કરું છું મને તમારી સેવા બતાવો. હે નૃસિંહ ! તમારી સેવા કરનારો હું ગુણના બંધનોમાંથી મુક્ત થઇ, તમારા ચરણારવિંદમાં રહેનાર જ્ઞાની પુરુષોનો સંગ કરીશ અને પ્રિય, સંબંધી, પરમ દૈવત એવા આપની બ્રહ્માએ ગાયેલી ચારિત્ર કથાઓ ગાવાથી શ્રમ વિના દુઃખોને તરી જઇશ. હે નૃસિંહ ! હે વિભો ! આ જગતમાં દુઃખી મનુષ્યનાં દુઃખનો ઉપાય જેને શ્રમ વિના લાગુ પડે છે

એવા તમે પ્રાણીઓની ઉપેક્ષા કરી નથી; જ્યાં લાગુ પડે છે ત્યાં પણ તમે ઉપેક્ષા કરો છો ત્યારે માતા પિતા પણુ બાળકનું રક્ષણુ કરી શકતાં નથી; ઔષધ રોગીનું રક્ષણુ કરી શકતું નથી અને સમુદ્રમાં ડુબતા મનુષ્યનું નૌકા રક્ષણુ કરી શકતી નથી. ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવવાળા, પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્માદિક અથવા તો પછી ઉત્પન્ન થયેલાં માતા પિતા જેને વિષે, જે કારણુથી, જ્યારે જેનાથી, જે સંબંધી, જેને માટે, જે રીતે, જેની પ્રેરણાથી અને જેને ઉત્પન્ન કરે છે તથા રૂપાંતર પમાડે છે તે સર્વ આપનું સ્વરૂપ છે. કાળે ક્ષોભ પમાડેલા ગુણુવાળી માયા તમારા અંશભૂત પુરુષની કૃપાદૃષ્ટિથી કર્મ કરનારાં બળવાન વેદોક્ત કર્મમય તથા અવિદ્યાએ અર્પણુ કરેલાં સોળ વિકારવાળાં મનને ઉત્પન્ન કરે છે, એવાં સંસારમાં ચક્રરૂપ ગણાતાં મનથી, હે અજન્મા! તમારા ભક્ત વિના બીજો કોણુ તરી શકે ? પોતાની ચૈતન્ય શક્તિવડે બુદ્ધિના ગુણોનો નિત્ય વિજય કરનારા, માયાને પ્રેરનાર, કાર્ય તથા કારણોની શક્તિને વશ કરનાર, આપની માયાએ સોળ આરા (વિકાર) વાળા આ સંસાર કુપમાં નંખાયલો હું, શેલડીની પેઠે પીલાઉં છું અને તમારે શરણે આવ્યો છું, તેને તમારી પોતાની પાસે લ્યો. હે વિભુ ! સર્વ લોકપાળોનાં આયુષ્ય, લક્ષ્મી ને વૈભવ કે જેમને મનુષ્ય ઇચ્છે છે, તે મારા જેવામાં આવ્યાં. જેઓ અમારા પિતાના ક્રોધયુક્ત હાસ્યથી ઉંચી ચઢેલી ભ્રુકુટીના ફરકવાને લીધે નાશ પામ્યા હતા, તે અમારા પિતાને પણુ તમે મારી નાંખ્યો માટે પ્રાણીઓના વૈભવોના પરિણામને જાણુનારો

હું બ્રહ્માદિકથી માંડીને સર્વ પ્રાણીઓના આયુષ્યની, લક્ષ્મીની તથા ઇંદ્રિયોથી ભોગવાતાં સુખોની ઇચ્છા કરતો નથી. તેમ મોટા પરાક્રમવાળી તમારી કાળમૂર્તિથી નાશ પામતી સિદ્ધિઓને પણ ઇચ્છતો નથી; અને તો તમારા દાસની પાસે લઇ જાઓ. કાનને પ્રિય લાગનારા પણ પરિણામે મૃગજળ જેવા સંસારના વૈભવો કયાં ? અને સર્વ રોગોના ઉત્પત્તિ સ્થાનરૂપ આ કલેવર કયાં ? આ પ્રમાણે મનુષ્ય જાણે છે, છતા પણ દુર્લભ એવાં અલ્પ સુખોથી કદી વૈરાગ્ય પામતો નથી. હે ઇશ ! આ અધિક તમોગુણવાળા દૈત્યના કુળમાં રજોગુણથી ઉત્પન્ન થયેલો હું કયા ? તથા તમારી દયા કયાં ? તમે મારા મસ્તક ઉપર પુરુષાર્થ આપનારો જે કર ફેરવ્યો તે બ્રહ્માના, શંકરના તથા લક્ષ્મીના મસ્તક ઉપર ફર્યો નથી. સામાન્ય પ્રાણીની પેઠે આ બ્રહ્માદિક દેવતાઓ છે તથા આ અસુર છે, એવી આપને વિષમ દૃષ્ટિ નથી, કારણ કે, તમે જગતના આત્મા અને પ્રિય છો કલ્પવૃક્ષની પેઠે તમારી સેવા કરવાથી તમારો અમારા ઉપર અનુગ્રહ થાય છે; તેમાંથી જે ફળ મળે છે, તે સેવાના પ્રમાણમાં મળે છે, માટે તેમાં વિષય બુદ્ધિ કરવી નહિ. હે ભગવન્ ! તમે જેમ મારા ઉપર દયા કરી છે, તેમ જ સંસારરૂપી સર્પવાળા કુવામાં પડેલા વિષયભોગની ઇચ્છાવાળા અને વિષયી પુરુષોના પ્રસંગથી વિષયાધ રૂપમાં પડતા અને દેવર્ષિ નારદે પોતાનો કરીને રાખ્યો છે, તે હું આપના સેવકની સેવા કેમ છોડું ? હે અનંત ! આપે મારા પ્રાણની રક્ષા અને મારા પિતાનો વધ કર્યો, તે પોતાના ભક્તજનનાં અને ઋષિ-

ઓનાં વચન સત્ય કરવા કરેલું છે, એમ હું માનું છું. અયોગ્ય કર્મ કરવાની ઇચ્છાવાળો મારો પિતા હાથમાં તરવાર લઇને બોલ્યો કે, 'મારા વિના બીજો ઇશ્વર હશે તો તે તારું રક્ષણ ભલે કરો, પણ હું તો તારું મસ્તક છેદન કરીશ.' આમ કહ્યું તે વેળા ભક્તોને અક્ષયદાન દેવા આપ પ્રકટ થયા હતા.

આ સર્વ જગતરૂપ તમે એક જ છો, કારણ કે તમે જગતના આદિમાં તથા અંતમાં પણ અવશેષ રહો છો અને તેથી મધ્યમાં પણ તમે છો. તમે પોતાની માયાથી ગુણોના પરિણામ-રૂપ આ જગતને સરજીને તેમા પ્રવેશ કરેલો છે અને તમે માયા-ના ગુણોથી કોઇના રક્ષક, કોઇના ભક્ષક, એમ અનેક રૂપે ભાસો છો. હે ઇશ્વર ! આ સત્ અસત્ રૂપ જગત્ તમારું જ રૂપ છે, પરંતુ તમે જગતથી ભિન્ન છો. 'આ પોતાનો તથા આ પારકો,' આવી જે બુદ્ધિ તે મિથ્યા અને માયારૂપ છે. જેની જેમાંથી ઉ-ત્પત્તિ, જેનાથી પ્રકાશ, જેમાં સ્થિતિ તથા જેમાં લય થાય તે વસ્તુ તદ્રુપ જાણવી. જેમ વૃક્ષ, પૃથ્વીમય બીજરૂપ છે અને તે બીજ સૂક્ષ્મ ભૂતરૂપ છે અને સૂક્ષ્મભૂત તે પરબ્રહ્મરૂપ છે, તેમ જગત્, ભૂતરૂપ છે. ભૂતો પોતાના સૂક્ષ્મ ભૂતરૂપ છે અને સૂક્ષ્મ ભૂત પરબ્રહ્મ રૂપ છે. આ જગતને પોતાના સ્વરૂપમાં મૂકીને સ્વ-સ્વરૂપના સુખનો અનુભવ કરનાર ચેષ્ટારહિત એવા તમે પોતે પ્રલયના જળમાં શેષશય્યા ઉપર પોઢો છો અને યોગવડે નેત્રો મિંચી આત્મસ્વરૂપના પ્રકાશથી નિદ્રાનો વિજય કરી, જાગ્રત,

સ્વપ્ન તથા સુષુપ્તિ, એ ત્રણ અવસ્થાથી ભિન્ન તુરિયાવસ્થામાં રહો છો; પરંતુ સુષુપ્તિમાં અનુભવાતા અજ્ઞાનને તથા જાગ્રત અને સ્વપ્નમાં અનુભવાતા વિષયોને જોતા પણ નથી. તમે જે પ્રલયના જળમાં પોઢા છો અને પોતાની કાળશક્તિથી માયાના ગુણોને પ્રેરો છો, તે તમારું આ જગત્ શરીર છે. જળમા શેષની શય્યામાં પોઢેલા તમે સમાધિ પૂરી કરતાં એક નાના બીજમાંથી જેમ વડ ઉત્પન્ન થાય તેમ લોકાત્મક મહા કમળ ઉત્પન્ન કર્યું છે, કે જે તમારે વિષે ગુપ્ત રહેલું હતું. તે કમળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્માએ આડું અવળું જોયું પણ કમળ વિના બીજું કંઇ દીઠું નહિ. પછી તેમણે પાણીમાં ઉતરી પોતાને વિષે વ્યાપેલા બીજ-રૂપ તમને પોતાથી બહાર છો, એમ વિચારીને સો વર્ષ સુધી શોધ્યા, પરંતુ પાર મળ્યો નહિ; અંકુર ફુટ્યા પછી બીજો પત્તો ક્યાં લાગે ? શોધતાં પણ તમે મળ્યા નહિ, ત્યારે બ્રહ્માએ આ-શ્ચર્ય પામી લોકાત્મક કમળ ઉપર બેસીને ઘણાં વર્ષ સુધી તપ શ્ચર્યા કરી, તેથી તેમનું અંતઃકરણ શુદ્ધ થયું. હે ઇશ ! તેમણે પૃથ્વીમાંથી જેમ સૂક્ષ્મ ગંધ આવે તેમ પાંચ મહાભૂતો, ઇદ્રિયો ને અંતઃકરણરૂપ તમને શરીરમાં જ વ્યાપેલા દીઠા. ઉપર પ્રમાણે તપશ્ચર્યા કરવાથી હજાર મુખ, પગ, મસ્તક, હાથ, સાથળ, નાક તથા નેત્રાવાળું, આભરણો અને આયુધોથી ભરપુર અને લોકોવડે જેના અવયવોની રચના છે, એવું માયાવી મહા પુરુષનું વિરાટ ભગવાનનું સ્વરૂપ જોઇ બ્રહ્મા આનંદ પામ્યા. વળી આપે હયગ્રી-વનો અવતાર ધારણ કરીને દેવતાઓનો દ્રોહ કરનાર રજોગુણ

તથા તમોગુણની મૂર્તિરૂપ, મહા બળશાળી મધુ તથા કૈટભ નામે બે દૈત્યોનો નાશ કરીને બ્રહ્માને વેદ પાછા આણી આપ્યા. હે પ્રભુ ! સત્વગુણોને તમારી પ્રિય મૂર્તિ કહે છે. તમે મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, દેવ, તથા મત્સ્યાવતાર ધારણ કરીને લોકોની રક્ષા કરી. તમે જગતનો દ્વેષ કરનાર પાપી લોકોનો નાશ કરો છો. યુગે યુગે ચાલ્યા આવતા ધર્મનું પાલન કર્યા કરો છો; પરંતુ કલિમાં ગુપ્ત રહો છો; માટે તમે ત્રિયુગના નામથી પ્રખ્યાત છો. હે વૈકુંઠનાથ ! પાપ દૂષિત, બહિર્મુખ, અસ્થિર, કામનાથી આતુર, હર્ષ, શોક, ભય અને તૃષ્ણાથી આતુર એવું મારું મન તમારી કથાથી પ્રસન્ન થતું નથી, માટે હું દીન મારી ગતિનો કેવી રીતે વિચાર કરી શકું ?

હે અચ્યુત ! તૃપ્તિ ન પામતી જીહ્વા એક તરફથી રસ માટે અને બીજી તરફથી વિષયો વિષય માટે ખેંચે છે; પેટ આહાર માટે ખેંચે છે, શ્રવણેંદ્રિય મધુર શબ્દો સાંભળવા ખેંચે છે, ઘ્રાણેંદ્રિય (નાસિકા) સુગંધ લેવા, ચપળ એવાં નેત્ર સુંદર રૂપ જોવા અને કર્મેન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયો તરફ મને ખેંચે છે. હે મહારાજ ! હું જ કેવળ આવી દુઃખી દશાને પામ્યો છું એમ નથી, પરંતુ બીજાં મનુષ્ય પણ દુઃખી છે. તેઓ સંસારરૂપી વૈતરણી નદીમાં પડેલાં છે. એક બીજાથી થતા જન્મ મરણ તથા ભક્ષણથી ડરે છે, પોતાની સાથે કલહ, વૈર અને મૈત્રી કર્યા કરે છે માટે હે પ્રભુ ! આવાં મૂઢ મનુષ્યો ઉપર કૃપા કરીને તેમને સં-

સારરૂપી વૈતરણીમાંથી આપ પાર ઉતારો; કદાપિ આપ કહેશો કે મારે એકલાએ સર્વ મનુષ્યનો કેવી રીતે ઉદ્ધાર કરવો ? તો તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે હે ભગવન્ ! આપ આ સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય કરવાને સમર્થ છો. તે તમને આ સર્વ જગતનો ઉદ્ધાર કરવામાં શો શ્રમ પડવાનો છે ? હે આર્તબંધુ ! મૂઢ મનુષ્યો ઉપર અનુગ્રહ કરવો એમાં જ મહત્તા છે; પરંતુ તમારા ભક્તજનોની સેવા કરનારનો તમે ઉદ્ધાર કરશો, એમાં નવાઇ નથી. હે પરમાત્મન્ ! આપનાં પરાક્રમોનાં ગાનરૂપી મહા અમૃતમાં મારું મન મગ્ન છે, તેથી હું તરી શકાય નહિ એવી સંસારરૂપી વૈતરણીથી ઉદ્વેગ પામતો નથી; પરંતુ જેઓનું મન તમારી કથાથી વિમુખ છે ને જેઓ મિથ્યા સુખને માટે કુટુંબોનો ભાર વહ્યા કરે છે, એવા મૂઢ લોકોનો હું શોક કરું છું. હે દેવ ! તમે કહેશો કે તું તારે મુક્તિ લઇ લે, બીજા મૂઢ મનુષ્યોને તત્ત્વવેત્તા મુનિઓ ઉપદેશ આપશે. તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, મુનિઓ તો ઘણું કરીને પોતાની મુક્તિ કરવાની ઈચ્છાથી વનમાં એકાંત પ્રદેશમાં તપશ્ચર્યા કરે છે, બીજાનું કંઇ પણ કાર્ય કરવામાં તત્પર રહેતા નથી; માટે હું એ કૃપણ લોકોને છોડીને એકલો મુક્તિ પામવાની ઈચ્છા રાખતો નથી. આટલું બધું આપને કહેવાનું કારણ એ છે કે સંસારાટવીમાં ભટકતા લોકોને તમારા વિના બીજો કોઇ આશ્રય નથી. ગૃહસ્થાશ્રમમાં જે સુખ છે, તે તુચ્છ છે. શરીરમાં ખણુજ આવવાથી બન્ને હાથે ખંજવાળતાં જેમ એક દુઃખ દૂર કરવા જતાં બીજું દુઃખ ઉત્પન્ન

થાય છે, તેમ જ વિષયસુખોમાં એક દુઃખ દૂર કરવા જતાં બીજું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. કૃપણ લોકો બહુ દુઃખો ભોગવે છે, તો પણ તેઓ સંસારના સુખથી ધરાતા નથી, કોઈક ધીરજવાન મનુષ્ય જ આપની કૃપાથી તે ઇચ્છાઓને દાબે છે. મૌન, ચાંદ્રાયણાદિ વ્રત, શાસ્ત્ર શ્રવણ, તપશ્ચર્યા, વેદાધ્યયન, સ્વધર્માચરણ, વ્યાખ્યાન, એકાંત નિવાસ, જપ અને સમાધિ, એ મોક્ષનાં સાધન છે, પરંતુ એ સાધનો ઘણું કરીને ઇંદ્રિયાધીન મનુષ્યોને આજીવિકામાં ઉપયોગી થઇ પડે છે તથા દાંભિક મનુષ્યોને ઉદર પોષણ માટે ઉપયોગી થઇ પડે છે અને સમય ઉપર ઉપયોગી થતાં પણ નથી. બીજમાંથી અંકુર અને અંકુરમાંથી બીજ, એમ પ્રવાહરૂપે ચાલતાં તમારાં આ કાર્ય કારણરૂપે બે સ્વરૂપ વેદે ગાયેલાં છે. પ્રાકૃતરૂપ રહિત જે તમે તેનાં જ તે રૂપ છે; તમારાથી ભિન્ન નથી. મથન કરવાથી જેમ અગ્નિ લાકડામાં રહેલો છે તે જોવામાં આવે છે, તેમ જ જીતેંદ્રિય પુરુષો યોગાભ્યાસ અને કાર્ય કારણ બન્નેમાં રહેલા તમને જુવે છે. કાર્ય–કારણ તમારા વિના બીજા પ્રધાન તથા પરમાણુ આદિથી ઉત્પન્ન થતાં નથી. વાયુ, અગ્નિ, પૃથ્વી, આકાશ, પાણી, શબ્દાદિક વિષયો, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો, મન, ચિત્ત, અહંકાર, સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ, એ સર્વ તમેજ છો; મનથી તેમજ વચનથી જે કંઇ પ્રકાશિત થાય છે તે સર્વ તમારાથી ભિન્ન નથી. આ ગુણો, ગુણવાનો, મહત્તત્વાદિક દેવતાઓ અને મનુષ્યો આદિક સર્વ અંતવાળાં છે. તેઓ હે ઇશ્વર ! આદિ અને અંતરહિત તમારા સ્વરૂપને જાણતાં નથી,

એવો વિચાર કરીને બુદ્ધિશાળી પુરુષો અધ્યયનાદિક વ્યાપારનો ત્યાગ કરી કેવળ તમારી ઉપાસના કરે છે. માટે હે પૂજ્યતમ ! સર્વ કર્મો આપને અર્પણ કરવાં તેમજ આપના ચરણનું સ્મરણ અને કથાનું શ્રવણ એ રીતે તમારી છ અંગવાળી સેવા કર્યા વિના પરમહંસોને મળી શકે એવા ભગવાનની મનુષ્ય કેવી રીતે ભક્તિ કરી શકે ? અને ભક્તિ કર્યા વગર મોક્ષ પણ કયાંથી મળે ? અને સેવા વિના ભક્તિ સિદ્ધ થાય નહિ. માટે પ્રથમ તો તમારું દાસત્વ મને આપો

(ભા. ૭ સ્કધ અ. ૯ મો. શ્લોક ૮ થી ૫૦.

પ્રહ્લાદજીએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

પ્રહ્લાદ બોલ્યા–વિશ્વ જેમના ચરણને નમે છે એવા તથા મહાત્મા લોકો પણ જેમના ચરણને નમે છે એવા આપ અમારા અસુર લોકોના દ્વારપાળ થયા. આવો અનુગ્રહ બ્રહ્મા પણ મેળવતા નથી, આવો અનુગ્રહ લક્ષ્મીજીએ મેળવતાં નથી, તેમ આવો અનુગ્રહ શંકર પણ મેળવતા નથી તો બીજા કયાથી મેળવે ? વળી શરણ આપનાર બ્રહ્માદિક દેવતાઓ આપના ચરણારવિંદના રસની સેવાથી વૈભવો ભોગવે છે, પરંતુ અમે તો તમારા ચરણની સેવાએ કરી નથી. નીચ અને ખળ જાતિના છીએ, તેમની ઉપર તમે શા માટે અનુગ્રહદષ્ટિ કરી ? તમે અપાર એવી યોગમાયાની લીલાવડે સર્વ બ્રહ્માંડને સૃજનારા છો, સૃષ્ટિ-નિર્માણ કરવામાં કુશળ છો તમારું ચરિત્ર આશ્ચર્યકારક છે તમે

સર્વાત્મા તથા સમદષ્ટિવાળા છો, છતાં પણ ભક્ત ઉપર પ્રીતિ રાખો છો તેમાં તમારો વિષમ સ્વભાવ નથી, કારણ કે તમારો સ્વભાવ અતિ શાંત, સરલ અને કલ્પતરુના જેવો છે.

(ભા. ૮ સ્કંધ. અ. ૨૩ મો. શ્લોક ૬ થી ૮.)

ધ્રુવજીએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

ધ્રુવ સ્તુતિ કરે છે-સર્વ શક્તિવાળા પરમેશ્વર મારામાં પ્રવેશ કરી મારી વાણીને અને હાથ, પગ, કાન અને ત્વચા આદિ ઇંદ્રિયોને સજીવન કરો છો તે અંતર્યામીરૂપ આપને મારા પ્રણામ છે. હે ભગવન્ ! અનેક ગુણોવાળી આપની માયા નામની શક્તિથી મહત્તત્ત્વાદિ જગત્ રચીને પછી તેમાં પ્રવિષ્ટ થઇને અંતર્યામી એકજ માયાના અસત્ ગુણ ઇંદ્રિયાદિકોમાં સ્થિત રહી જેમ કાષ્ઠમાં અગ્નિ નાના રૂપે પ્રકાશે છે તેમ દેવતાઓને રૂપે નાના પ્રકારનાં રૂપ લઇ તમે પ્રકાશો છો; આપથી અતિરિક્ત બીજો કોઇ પણ જ્ઞાન અને કૃપાશક્તિનો ધારણ કરનાર નથી. હે ભગવન્ ! આપના આપેલા જ્ઞાનથી આપના શરણાગત બ્રહ્મા જેમ સૂતેલો મનુષ્ય જાગ્રત થઇ સર્વ જુવે છે તેમ આ સકળ વિશ્વને જુવે છે. હે આર્તબંધુ ! આપે કરેલા ઉપકારને જાણનાર પુરુષ ભક્તજનોનું રક્ષણ કરનાર એવા આપના ચરણને શી રીતે ભૂલી જાય ? જન્મ મરણથી છોડવનાર આપને જે પુરુષ કામાદિ વિષયોનાં સુખ કર્મોને માટે ભજે છે, તે નિઃસંદેહ તમારી માયાથી મોહિત થાય છે; કારણ કે, કલ્પવૃક્ષના જેવું આપનું પૂજન કરીને તે

લોક શબ્દના જેવા દેહે કરીને વિષયજન્ય સુખ જે પ્રાણીઓને નરકમા પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તના ઉપભોગની ઇચ્છા કરે છે. હે નાથ ! શરીર ધારણ કરનારને જે આનંદ તમારા ચરણારવિન્દના ધ્યાનથી અથવા બ્રાહ્મણોની કથા સાભળવાથી થાય છે તે બ્રહ્મમાં તો છેજ નહિ તો પછી યમરાજના અડ્ગરૂપી કાળથી મરનાર ને વિમાનમાંથી પડનાર દેવતાઓને કયાથી મળી શકે ? હે અનંત! આપની ભક્તિ કરનાર અત્યત નિર્મલાંતઃકરણવાળા મહાત્મા પુરુષોનો સંગ મને મળે, કે જે વડે હું સજ્જનોનાં મુખથી તમારા ગુણોની કથારૂપી અમૃતનું પાન કરવાથી ઉન્મત્ત થઈ આ મહા દુઃખદાયી સંસારનુ વિના પ્રયાસે ઉલ્લઘન કરી જાઉં. હે ઇશ ! હે કમળનાભ ! જે મનુષ્યો આપનાં ચરણકમળની સુગંધીના લોભથી સત્સંગ કરે છે, તે પોતાના દેહને પણ અતિશય પ્રિય સમજતા નથી અને આ શરીર સંબંધી પુત્ર, સુહૃદ, ઘર, ધન અને દ્રવ્ય તેનુ પણ અનુસંધાન રાખતા નથી. હે અજ ! પશુ, પક્ષી, વૃક્ષ, પર્વત, દ્વિજ, સર્પ, દેવ, દૈત્ય અને મનુષ્ય આદિથી વ્યાપ્ત અને સત્ અસત્ સહિત મહત્તત્ત્વ આદિ અનેક કારણવાળા વિરાટ સ્વરૂપને હું જાણું છું, પરંતુ એથી પર કે જ્યાં કોઇ વાદવિવાદ કે શબ્દનું પણ પરિબળ ચાલતું નથી એવા પરમેશ્વરના સ્વરૂપને હું જાણતો નથી. મહા પ્રલય સમયે આ વિશ્વને ઉદરમાં રાખી મર્વ દ્રષ્ટા આપ શેષના ખોળામા પુરુષરૂપે શયન કરો છો જેના નાભિકમળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા ભગવાન બ્રહ્મા કર્ણિકામાં બિરાજે છે તે તમને હું વારંવાર પ્રણામ કરું છું.

મારી અને જીવની સ્વપ્ન આદિ અવસ્થાઓ સમાન છે, તો પછી મારામાં જીવથી શું વિશેષ છે ? એવી શંકાને અવકાશ નથી; કેમકે, આપની જીવથી વિલક્ષણ સ્થિતિ છે. આપ નિત્ય મુક્ત છો, સદા જ્ઞાનવાન છો, જીવ તમારી કૃપાથી ઉત્પન્ન થાય છે. આપ શુદ્ધ છો, આપ સર્વજ્ઞ છો, આત્મા છો, જડ તેમજ કૂટસ્થ છો, વિકારી છો, આપ આદિ પુરુષ છો, આપ ભગવાન છો, આપ ત્રણે ગુણોના અધીશ તેમજ પરતંત્ર છો, બુદ્ધિની તે તે અવસ્થાને અખંડિત ચિત્ત શક્તિથી જાણો છો તથા વિશ્વની સ્થિતિને માટે યજ્ઞના અધિષ્ઠાતા શ્રીવિષ્ણુરૂપ થયા છો અને સર્વથી નિરાળા થઈ તમે રહો છો. વિદ્યા આદિ અનેક પ્રકારની વિરુદ્ધ ગતિવાળી શક્તિયો જેનામાં નિરંતર અનુક્રમે પ્રકટ થાય છે, તે વિચિત્ર જગતને ઉત્પન્ન કરનાર, અનંત, અખંડ, અનાદિ, નિર્વિકાર અને આનંદમય પરબ્રહ્મને હું શરણે આવ્યો છું. હે ભગવન્ ! કર્મનું ફળ મને તો આપજ છો; જો કે નિષ્કામપણાથી ભજન કરનાર ભક્ત.લોકોને પરમાનંદ મૂર્તિ આપનાં ચરણકમળજ રાજ્ય આદિ સર્વ સુખ આપનાર છે; તોપણ હે પ્રભો ! જેમ નવ પ્રસૂતા ગાય પોતાના વાછડાને દૂધ પીવરાવે છે અને તેની રક્ષા કરે છે તેમ અનુગ્રહ કરવાને તત્પર થઈ હે હરિ ! આપ અમે જે દીન છીએ તેમની સંસારના ભયથી રક્ષા કરો.

(ભા. ૪ સ્કંધ. અ. ૯ મો. શ્લોક ૬ થી ૧૭.)

ગજેન્દ્રે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

જેમનાથી આ જગત્ ચૈતન્યવાળું છે, જે સર્વના દેહના કારણરૂપે રહેલા છે, જે આદિ કારણ રૂપે પરમેશ્વર છે, તે ભગવાનને નમસ્કાર કરીને અમે તેમનું ધ્યાન કરીએ છીએ. આ જગત્ જેને વિષે રહેલું છે, આ જગત્ જેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, આ જગતનો જેણે કરીને નિર્વાહ થાય છે અને જે પોતે આ જગદ્રૂપ છે, જે કાર્ય અને કારણથી પર છે, તે સ્વતંસિદ્ધ ભગવાનને હું શરણે જાઉં છું. અનંત જ્ઞાનવાળા ને સાક્ષીરૂપ પોતાની માયાએ ઉત્પન્ન કરેલા અને કોઇવાર દેખાતા તથા પ્રલય વખતે ન દેખાતા, કાર્ય કારણરૂપ આ જગતને જે જુવે છે, તે સ્વયંપ્રકાશ અને ઇદ્રિયોના પ્રકાશક એવા ભગવાન મારું રક્ષણ કરો સર્વેલોકો, લોકપાળો ને તેઓનાં કારણો કાળે કરીને નાશ પામે છે ત્યારે ગહન અને ગંભીર એવું અંધારું થઈ રહે છે; તે અંધારાના અંતમાં જે વ્યાપક ભગવાન પ્રકાશ કરે છે તે મારું રક્ષણ કરો. લોકો જેમ અનેક આકારોથી રમત કરનાર નટના સ્વરૂપને જાણતા નથી, તેમ અનેક આકારોથી લીલા કરનાર ભગવાનનાં સ્વરૂપને દેવતાઓ અને ઋષિઓ જાણતા નથી ત્યારે બીજો કયો જીવ તેમના સ્વરૂપને જાણવાને અથવા તો વર્ણવવાને શક્તિમાન થઇ શકે ? એવા અવર્ણ્ય ચરિત્રવાળા ભગવાન મારી રક્ષા કરો. જે ભગવાનના અતિ મંગળકારક સ્વરૂપને જાણવાની ઈચ્છાવાળા મુનિઓ અને મહાત્મા પુરુષો સર્વનો સંગ તજી,

સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના આત્મા સમાન માનીને તથા સર્વની સાથે મિત્રતા રાખીને વનમા અખંડ એવું બ્રહ્મચર્યાદિક વ્રત પાળે છે; તે ભગવાનને દોષાદિમાંનું કંઈ નથી તથા જે ભગવાન સમયાનુસાર લોકોનો સંહાર કરવા તથા લોકોને ઉત્પન્ન કરવા પોતાની માયાથી અવતારો લે છે, તે પરબ્રહ્મ ભગવાનને નમસ્કાર છે. રૂપરહિત છતાં અનંત રૂપવાળા અને આશ્ચર્યકારક કર્મ કરનાર ભગવાનને મારા નમસ્કાર છે આત્મા વિના બીજા પ્રકાશથી જોવામાં નહિ આવનાર સાક્ષીરૂપ પરમાત્માને નમસ્કાર છે. મન, વાણી અને વૃત્તિઓથી દૂર રહેનાર ભગવાનને નમસ્કાર છે. વિદ્વાનોએ શુદ્ધ સંન્યાસવડે મેળવવા યોગ્ય, મોક્ષના સ્વામીને મોક્ષ સુખના અનુભવમૂર્તિ, ભગવાનને મારા નમસ્કાર છે. શાંતમૂર્તિ, ઘોરમૂર્તિ અને મૂઢપણાથી સત્વાદિક ગુણોના ધર્મોને અનુસરનાર, ભેદરહિત, સમ્યગુણવાળા, જ્ઞાન ને ઘનસ્વરૂપ ભગવાનને નમસ્કાર છે ક્ષેત્રજ્ઞ, જીવના મૂળરૂપ, સર્વના અધ્યક્ષ, સાક્ષી, અનાદિ કાળથી એકના એક સ્વરૂપ, પૂર્ણસ્વરૂપ ને માયાના કારણરૂપ ભગવાનને નમસ્કાર છે. સર્વ ઇંદ્રિયોના વિષયને જોનાર, ઇંદ્રિયોની સર્વ વૃત્તિઓને જાણનાર અને પ્રતિબિંબ જેમ બિંબને જણાવે તેમ મિથ્યાભૂત અહંકારે જણાવેલા ને સર્વ પદાર્થોમાં સત્યરૂપે ભાસતા ભગવાનને નમસ્કાર છે. સર્વના કારણરૂપ, વિકારરહિત, સર્વ શાસ્ત્રોના તથા વેદના મહા સાગર અને મોક્ષની મૂર્તિરૂપ અને ઉત્તમ લોકોના આશ્રયરૂપ આપને નમસ્કાર છે. ગુણરૂપી અરણીમા રહેલા જ્ઞાનાગ્નિ, સૃષ્ટિના આરંભમા ગુણોના

ક્ષોભથી બહિર્વૃતિવાળા તથા આત્મતત્ત્વની ભાવનાથી વિધિ નિષેધનો ત્યાગ કરનાર, જ્ઞાનીઓને વિષે જે પોતાની મેળે પ્રગટ થાય છે એવા આપ ભગવાનને નમસ્કાર છે. મારા જેવા શરણાગત પશુને પાશમાંથી છોડાવનાર, મુક્ત, અપાર દયાવાળા અને દયા કરવામાં આળસ વિનાના પ્રભુને નમસ્કાર છે. પોતાના અંતર્યામીરૂપે સર્વ પ્રાણીઓના મનમાં પ્રખ્યાત એવી પ્રત્યક્ દૃષ્ટિરૂપ અને બાપ વિનાના એવા આપ પરમાત્માને નમસ્કાર છે. દેહ, પુત્ર, સગાં, સંબધીઓ, ઘર, ધન ને મનુષ્યોમાં આસક્તિવાળા મનુષ્યોને મળે નહિ એવા, ગુણોના સંગનો ત્યાગ કરનાર, દેહાદિકની આસક્તિ છોડી દેનાર પુરુષોએ પોતાના હૃદયમાં ચિંતન કરતા, જ્ઞાનાત્મા ભગવાનને નમસ્કાર છે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની ઇચ્છાવાળા પુરુષો જેમની સેવા કરવાથી ઇષ્ટ ગતિને તેમજ કામનાઓને અને અવિનાશી દેહને પામે છે, તે અપાર દયાળુ ભગવાન શ્રીહરિ મારો સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કરો. જે સર્વજ્ઞ ભગવાનના એકાંતિક ભક્તો કોઈ પણ વસ્તુની ઇચ્છા કરતા નથી, પરંતુ ભગવાનની સેવા કરે છે અને મહા આશ્ચર્યજનક તથા મંગળકારક ચરિત્ર ગાતા આનંદના સમુદ્રમાં મગ્ન રહે છે, તે અવિનાશી, પરબ્રહ્મ, પરમેશ્વર, ઇદ્રિયાદિકથી જણાય નહિ એવા, આત્મજ્ઞાનવડે જાણવામાં આવે એવા ઇન્દ્રિયાદિકથી અગોચર, સૂક્ષ્મસ્વરૂપ, અતિ દૂર હોય એવા જણાતા, અનંતરૂપ, આદિ પુરુષ તથા પરિપૂર્ણ એવા ભગવાનની હું સ્તુતિ કરું છું. જે ભગવાનની અલ્પ કળામાંથી બ્રહ્માદિક દેવતાઓ, ચાર

વેદો તથા સ્થાવર જંગમાત્મક લોકો, નામ અને રૂપના ભેદથી રચાયલા છે, તે ઇશ્વર મને વિજય આપો. અગ્નિમાંથી વારંવાર જેમ જ્વાળાઓ નીકળે અને પાછી અગ્નિમાં સમાય તથા સૂર્યનાં કિરણો જેમ વારંવાર સૂર્યમાંથી નીકળે અને પાછાં સૂર્યના તેજમાં સમાય તેમ મન, ઇંદ્રિયો અને શરીરની સૃષ્ટિઓ સ્વયં-પ્રકાશ એવા આપ પરમાત્મામાંથી વારંવાર ઉત્પન્ન થાય છે અને પાછી આપમાં સમાય છે. તે ઇશ્વર, દેવ, અસુર, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક અથવા બીજું કોઇ પણ જાતનું પ્રાણી નથી, તેમજ જે ગુણ, કર્મ, કારણ કે કાર્ય પણ નથી, પરંતુ સર્વ વસ્તુનો નિષેધ કરતાં જે બાકી રહે છે, તે સર્વસ્વરૂપ ભગવાન જય પામો અને મારો ઉદ્ધાર કરવા માટે પ્રગટ થાઓ. હું આ સંકટમાંથી છૂટયા પછી જીવવાની ઇચ્છા રાખતો નથી કારણ કે અંદરના ને બહારના ભાગમાં અજ્ઞાનથી વિંટાયલા આ હાથીના શરીરનું મને હવે પ્રયોજન નથી. હું તો કાળે કરીને જેનો નાશ થતો નથી એવા આત્મસ્વરૂપને ઢાંકનાર અજ્ઞાનમાંથી છૂટવાની ઇચ્છા રાખું છું અને તેમાંથી મુક્ત થવા જગતમાં સૃષ્ટા, વિશ્વ-રૂપ, વિશ્વથી જુદા, વિશ્વ જેનું ઉપકરણ છે એવા, વિશ્વના આત્મારૂપ, અજન્મા તથા પરમપદરૂપ પરબ્રહ્મને પ્રણામ કરું છું. યોગથી કર્મનો નાશ કરનાર યોગીઓ યોગાભ્યાસથી શુદ્ધ થયેલા અંતઃકરણમાં જે પરમાત્માનાં દર્શન કરે છે, તે યોગેશ્વર ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. રાગાદિક અસહ્ય વેગવાળી ત્રણ શક્તિઓના અધિપતિ સર્વ ઇંદ્રિયોના વિષયરૂપે જણાતા, શરણાગતનું

રક્ષણ કરનાર, અપાર શક્તિવાળા અને દુષ્ટ ઇંદ્રિયોવાળા પ્રાણીઓ જેમના માર્ગને પહોંચી શકતા નથી, એવા આપને મારા વારંવાર નમસ્કાર હો. લોકો જે ભગવાનની માયાવડે અભિમાનથી ઢંકાયેલા પોતાના આત્માને જાણતા નથી એવા માહાત્મ્યવાળા ભગવાનને જ હું શરણે છું.

(ભા. ૮ સ્કધ. અ. ૩ જો. શ્લોક ૨ થી ૨૯.)

ગર્ભે કરેલી પરમાત્માની સ્તુતિ.

શરણાગત એવા જગતની રક્ષા કરવાને પોતાની ઇચ્છાથી અનેક અવતાર ધારણ કરનાર શ્રીકૃષ્ણનાં સર્વત્ર નિર્ભય અને પૃથ્વી ઉપર ચાલતાં ચરણારવિંદને હું શરણે પડયો છું. જે ભગવાને મને આવી ગર્ભવાસરૂપી ઘાંટીનાં દર્શન કરાવ્યાં છે. આ માતાના ઉદરમાં પાંચ મહાભૂત, દશ ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણરૂપ માયાનો આશ્રય કરીનેજ જાણે હું કર્મોથી બંધાઈ ગયો હોઉં એવી રીતે રહ્યો છું. વળી હું ધખધખતા હૃદયમાં જણાતા, શુદ્ધ વિકાર વિનાના અને અખંડ જ્ઞાનમૂર્તિ એવા પ્રભુને નમુ છું. હું આ પાંચ ભૂતોથી બનેલા શરીરમાં ઢંકાયેલો છું; કારણ કે, હું તે શરીરથી રહિત શુદ્ધ છું. વળી હું ઇંદ્રિય, સત્વાદિગુણો વિષયો અને ચિદાભાસરૂપે રહેલો છું, તે શરીરવડે જેનો મહિમા અખંડ છે એવા પ્રકૃતિ-પુરુષના નિયંતા અને સર્વજ્ઞ એવા આપ પરમાત્માને પ્રણામ કરું છું. સ્વસ્વરૂપના સ્મરણે જેની માયા નાશ પામે છે એવો અને કર્મોથી બંધાયેલો, સંસાર માર્ગમાં

ઘણા કષ્ટથી ભટકતો પરમાત્માના અનુગ્રહ વિના બીજી કયી રીતે ફરીને હું પોતાના સ્વરૂપને પામું ? મને હમણાં ત્રણ કાળનું જ્ઞાન આપનાર કોણ છે ? તે જ્ઞાન આપનાર સ્થાવર જંગમાત્મક જગતમાં અંતર્યામીરૂપે રહેલો એક ઈશ્વર જ છે, માટે જીવની પદવીને અનુસરનાર અમે ત્રણ તાપ નિવારવા ઈશ્વરનું ભજન કરીએ છીએ. માતાના શરીરરૂપી ગુફામાં લોહી, વિષ્ઠા તથા મૂત્રના ખાડામાં પડેલા શરીરથી બહુજ દુઃખી અને તેમાંથી નીકળવા મહિનાઓની ગણતરી કરતા આ દીનબુદ્ધિ ગર્ભને હે ભગવન્ ! તમે નરકના ખાડામાંથી કયારે ઉદ્ધારશો ? હે ઈશ્વર ! જે મહા દયાળુએ દશ મહિનાના પ્રાણીને આવું જ્ઞાન આપ્યું છે, તે દીનના નાથ એવા આપ પોતાના કરેલા ઉપકારથીજ પ્રસન્ન થજો; કારણ કે, આપના ઉપકારનો બદલો કયો પુરુષ હાથ જોડયા સિવાય બીજી રીતે વાળી શકે ? પશુ પક્ષી આદિ જીવ માત્ર સુખ દુઃખને જાણે છે પણ હું તો શમદમાદિકધારી છું તથા જ્ઞાનથી શોભતા પુરુષની પેઠે અપરોક્ષ દેખાતા પુરાણપુરુષને શરીરની બહાર તથા અંદર પરિપૂર્ણ રીતે જોઉં છું. હે ભગવન્ ! હું ઘણા દુઃખદાયી ગર્ભવાસમાં રહેલો છું, છતાં પણ બહાર નીકળવાની ઈચ્છા કરતો નથી; કારણ કે, ગર્ભની બહાર સંસારરૂપી અંધારા કુવામાં પડેલા જીવને દુઃખદાયી માયા વળગે છે, તેની પાછળ દેહાભિમાન થાય છે અને તેની પાછળ સ્ત્રી પુત્રાદિકનો સમુદાય પણ વિંટાઈ વળે છે. માટે હે પ્રભુ ! હું ગર્ભમાં રહીને ધીરજથી આપના ચરણારવિંદને હૃદયમાં ધારણ કરીશ.

બુદ્ધિરૂપી સારથિવડે હું મારા આત્માનો આ સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કરીશ, કે જેથી અનેક ગર્ભમાં વાસ કરવા રૂપી દુઃખ ફરીને મને કદી પણ પ્રાપ્ત થાય નહિ.

(ભા. ૩ સ્કંધ. અ. ૩૧ મો. શ્લોક. ૧૨ થી. ૨૧)

ભીષ્મે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

ભીષ્મ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે—જે ઈશ્વર પોતાના પરમાનંદ સ્વરૂપમાં રહેલા છે છતાં ક્રીડા કરવા માટે જે યોગમાયાથી સંસારની ઉત્પત્તિ કરે છે તે યોગમાયાનો આશ્રય કરનારા, પરમ મહત્તાવાળા ભગવાનને વિષે હું નાના પ્રકારના ધર્માદિકના ઉપાયથી મનને સ્થિર કરનારી અને તૃષ્ણા રહિત મારી બુદ્ધિને અર્પણ કરું છું. ત્રણ ભુવનમાં સુંદર તમાલ જેવા શ્યામ રંગનાં ને સૂર્યનાં કિરણ જેવાં પીળાં વસ્ત્ર ધારણ કરનાર, ખિટલિયાળા કેશથી ઢંકાઇ ગયેલા મુખકમળવાળા સુંદર શરીરને ધારણ કરનાર, અર્જુનના મિત્ર તથા સારથિ એવા શ્રીકૃષ્ણમાં, મારી ફલાનુસંધાન રહિત ભક્તિ થાઓ. યુદ્ધમાં ઘોડાઓના ડાબલાથી ઉડેલી રજવડે ધુસર થઇ ગયેલા અને આમતેમ ઉડતા કેશોથી પરસેવાનાં બિંદુઓ વિખરાઇ જવાથી જેમનું મુખકમળ શોભતું હતું એવા, તથા યુદ્ધમાં મારાં તીક્ષ્ણ બાણોથી જેમના શરીરની ચામડી પણ ચીરાઇ જતી હતી તથા જેમનું કવચ તૂટી જતું હતું એવા શ્રીકૃષ્ણમાં મારું મન વાસ કરો. પોતાના મિત્ર અર્જુનનાં વચન સાંભળીને તરત પોતાના અને શત્રુઓના સૈન્યની

વચ્ચે રથને ઉભો રાખીને ઉભા રહેલા અને કાળદૃષ્ટિથી શત્રુઓના આયુષ્યને હરી લેતા એવા અર્જુનનામિત્ર શ્રીકૃષ્ણમાં મારી પ્રીતિ થાઓ. દૂર ઉભેલી સેનાના મોખરા ઉપર ઉભેલા ભીષ્માદિકને જોઇને, દોષબુદ્ધિથી (આને મારું તો પાપ લાગે તેવા વિચારથી) પોતાનાં સગાં સંબંધીઓને નાશ કરતાં અટકી ગયેલા અર્જુનની વૈરાગ્ય બુદ્ધિને જેમણે આત્મવિદ્યાનો ઉપદેશ કરી નિવૃત્ત કરી હતી એવા પરમાત્માનાં ચરણમાં મારી પ્રીતિ થાઓ.

" હું રણ ઉપર શસ્ત્ર ધારણ કરીશ નહિ " એવી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરીને મારી પ્રતિજ્ઞાને સત્ય કરવા માટે રથમાં બેઠા હતા ત્યાંથી એકાએક નીચે ઉતરી, હાથમાં રથનું પૈડું લઇ પૃથ્વીને કંપાવતા અને વેગમાં આવવાથી જેના ખભા ઉપરથી ઉત્તરીય વસ્ત્ર ખસી ગયું હતું એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સિંહ જેમ હાથીને મારવા માટે દોડે તેમ મારી તરફ દોડ્યા. ત્યારે મેં હસીને તીક્ષ્ણ બાણો માર્યા તેથી તેમનું કવચ છિન્નભિન્ન થઇ ગયું અને તે લોહીલોહાણ થઇ ગયા. અર્જુને તેમને આવતા અટકાવ્યા છતાં બલાત્કારથી મને આતતાયીને મારવાને માટે આવ્યા હતા, તે મુકુંદ ભગવાનને વિષે મારી ગતિ હો. અર્જુનના રથનું રક્ષણ કરનારા, હાથમાં પરોણી તથા ઘોડાની રાશોને લઇ રથ ઉપર બેઠેલા અને સારથિની શોભાથી શોભતા ભગવાનમાં મરવાની ઇચ્છાવાળો જે હું, તેની પ્રીતિ થાઓ ભગવાનનાં દર્શને કરીને આ યુદ્ધમાં મરેલા યોદ્ધાઓ તેમના સમાન રૂપને પામેલા છે.

સુંદર ગતિ, મનોહર વિલાસ, મધુર હસવું અને પ્રેમપૂર્વક જોવું વગેરેથી બહુ માન આપવાને લીધે મદમાં આંધળી થઇ ગયેલી ગોપિકાઓ, જે શ્રીકૃષ્ણનાં ગોવર્ધન ધારણ વગેરે ચરિત્રોને અનુકરણ કરતી પ્રત્યક્ષ રીતે જેમના સ્વરૂપને પામી હતી, તે ભગવાનમાં મારી પ્રીતિ થાઓ. યુધિષ્ઠિર રાજાના રાજસૂય યજ્ઞમાં મોટા મોટા મુનિઓ તથા રાજાઓની સભા વચ્ચે મુનિઓ અને રાજાઓએ અહો શું રૂપ ! શો મહિમા ! એમ આશ્ચર્યથી જોવાતા જે ભગવાન પૂજાને પામ્યા હતા, તે વિશ્વના આત્મા રૂપ ભગવાન મારી દૃષ્ટિ આગળ આવીને ઉભા છે તેથી મારા અહોભાગ્ય છે સૂર્ય એક છે, છતાં પ્રાણીઓની પ્રત્યેક દૃષ્ટિએ જેમ અનેક રૂપો દેખાય છે, તેમ પોતે નિર્માણ કરેલા પ્રાણીઓના પ્રત્યેક હૃદયમાં એક અધિષ્ઠાન રૂપે રહેલા છતાં ઇશ્વર અનેક રૂપે દેખાય છે, તે જન્મરહિત ઇશ્વરને જેનો ભેદ તથા મોહ ટળી ગયેલો છે, એવો હું પ્રાપ્ત થયો છું.

(ભા. ૧ સ્કધ. અ. ૯ મો. શ્લોક ૩૨ થી ૪૨.)

જરાસંધ વધ વખતે યુધિષ્ઠિરે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

માટે હે વિભો ! જે કેટલાક કુરુ તથા સૃંજય વંશના રાજાઓ કર્મનિષ્ઠ હોવાથી ભગવાનની ભક્તિને ઉત્તમ માનતા નથી, તેમનો મોહ દૂર કરવા જેઓ તમારી ભક્તિ કરે છે તથા

જેઓ તમારી ભક્તિ કરતા નથી, તે બન્ને રાજાઓની સ્થિતિ એમને દેખાડો અને એકઠા મળેલા લોકો યજ્ઞમાં આપના ચરણારવિંદની સેવાનો પ્રતાપ ભલે જુઓ ! તમે સર્વના આત્મા છો, સમદૃષ્ટિવાળા છો, સ્વસ્વરૂપના સુખનો અનુભવ કરનાર અને પર બ્રહ્મરૂપ છો. આપને આ મારું અને આ પારકું એવો ભેદ નથી; છતાં પણ કલ્પવૃક્ષ જેમ સેવા કરનારાઓને સેવાના પ્રમાણમાં ફળ આપે છે, તેમ આપ પણ આપની સેવા કરનારાઓને સેવાના પ્રમાણમાં કૃપા રૂપી ફળ આપો છો.

(ભા ૧૦ સ્કંધ. અ ૭૨ મો. શ્લોક ૪ થી ૬.)

શિશુપાલ વધ પછી યુધિષ્ઠિરે કરેલી સ્તુતિ, ભગવાનની સ્તુતિ.

આપ કમળનયન શ્રીકૃષ્ણ, રાજાનું માન ધરાવનાર જે અમો દીન છીએ, તેઓની આજ્ઞા ઉઠાવો છો, તે અત્યંત અઘટિત છે. સૂર્યના ઉગવા તથા આથમવા રૂપી કર્મ કરવાથી તેના તેજમાં વધારો કે ઘટાડો થતો નથી. તેમ જ આપ એક અદ્વિતીય પરમાત્મા અને પરબ્રહ્મ મૂર્તિ છો, તેમનું આવાં કર્મો કરવાથી તેજ વધતું નથી તેમ ઘટતું પણ નથી. હે અજીત ! અજ્ઞાનીઓને જેમ પોતાના શરીરને ' આ મારું, ' ' આ હું ' તથા ' આ તું ' એવી નાના પ્રકારની બુદ્ધિ થાય છે, તે પ્રમાણે તમારા ભક્તોને થતી નથી, ત્યારે તમને તો થાય જ ક્યાંથી ?

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૭૪ મો. શ્લોક ૨ થી ૫.)

બલિરાજાએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

તમે અમારા પરોક્ષ રીતે મોટા ગુરુ અને કલ્યાણકર્તા છો, કારણ કે તમે અનેક મદોથી આધળા થયેલા જે અમે, તેઓને ઐશ્વર્યથી ભ્રષ્ટ કરીને જ્ઞાનદૃષ્ટિ આપી છે જે ભગવાન વિષે દૃઢ એવી વૈરબુદ્ધિ રાખવાથી ઘણા અસુરો સિદ્ધિ પામ્યા છે અને આશ્ચર્યની વાત છે કે, જે સિદ્ધિને મોટા યોગીઓ પામ્યા છે તેને હુ પણ પામ્યો છું. અનત ચરિત્ર કરનાર આપે મને વરુણના પાશથી બાધ્યો છે તોપણ હું લજવાતો નથી અને ખેદ પણ પામતો નથી આપે મારા ઉપર શિક્ષારૂપી જે અનુગ્રહ કર્યો, તે તમારો પૌત્ર સમજીને કર્યો છે, પરતુ હું અનુગ્રહનુ પાત્ર નથી. આપના માનીતા ભક્તોમા ઉત્તમ પ્રકારની વાતોને પ્રકટ કરનાર, તમારે વિષે તત્પર રહેનાર, મારા દાદા પ્રહ્‌લાદને તમારા શત્રુ અને તેમના પિતા હિરણ્યકશિપુએ અનેક દુઃખ દીધા હતા, ત્યારે તેમણે વિચાર કર્યો કે, આ દેહનુ શુ પ્રયોજન છે ? એ દેહ છેવટે મારો પણ ત્યાગ કરનાર છે. તેમ જ સગાં સંબંધી રૂપી ચોર લોકોનું પણ શું પ્રયોજન છે ? કારણ કે તેઓ ધનને હરણ કરે છે. તેમ જ સ્રી છે તે પણ જન્મ-મરણરૂપી સંસાર ઉત્પન્ન કરનારી છે. તેમ ઘરબારો છે તેમાં રહેવાથી મનુષ્યોના આયુષ્યનો નાશ થાય છે. આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને અગાધ બોધવાળા મારા પિતામહ પોતાનાં સગાં સંબંધીઓથી ભય પામીને દૈત્યોના પક્ષનો નાશ કરનારાં આપનાં સર્વત્ર નિર્ભય એવાં ચરણને શરણે

આવ્યા હતા. જે લક્ષ્મીથી ગર્વિષ્ઠ બુદ્ધિવાળો થયેલો મનુષ્ય કાળની પાસે રહેલા પોતાના નાશવંત જીવિતને જાણતો નથી, તે લક્ષ્મીથી આપે મને પરાંગમુખ કર્યો અને મારું દૈવ મને મારા શત્રુરૂપે જણાતા આપની પાસે ખેંચી લાવ્યું તે ઠીક થયું.

(ભા. ૮ સ્કંધ. અ. ૨૨ મો. શ્લોક ૪ થી ૧૧.)

ગુરુપુત્રને પાછો લાવવા પાતાળમાં ગએલા શ્રીકૃષ્ણની બલિરાજાએ કરેલી સ્તુતિ.

બલિરાજા કહે છે–આપ મહાશેષરૂપને હું નમસ્કાર કરું છું. જગતના વિધાતા સાંખ્ય તથા યોગનો વિસ્તાર કરનાર, પરમાત્મા, પરબ્રહ્મરૂપ એવા આપ શ્રીકૃષ્ણને મારા નમસ્કાર હો. પ્રાણીઓને આપનું દર્શન દુર્લભ છે, છતાં પણ કેટલાકને સુલભ છે, કારણ કે તમે રજોગુણી તથા તમોગુણી સ્વભાવવાળા અમને દૈવેચ્છાથી દર્શન આપ્યું છે. આપ દૈત્યોને, દાનવોને, ગંધર્વોને, સિદ્ધોને, વિદ્યાધરોને, ચારણોને, યક્ષોને, રાક્ષસોને, પિશાચોને, ભૂતોને, પ્રથમ ગણના પતિઓને, અમોને, અમારા જેવા બીજાઓને તથા સાક્ષાત્ શુદ્ધ, સત્વગુણી અને વેદ મૂર્તિ એવા આપની સાથે વૈર રાખનાર લોકોને પણ દર્શન આપો છો, માટે આપનું દર્શન કેવળ દુર્લભ છે, એમ કહી શકાય નહિ. કેટલાક વૈરભાવથી, કેટલાક ભક્તિભાવથી અને કેટલાક કામનાથી, જેમ તમારા સ્વરૂપને પામ્યા છે, તેમ સત્વગુણી અને પાસે રહેનારા દેવાદિ

તમને પામ્યા નથી. હે યોગેશ્વરોના ઇશ્વર ! યોગેશ્વરો પણ તમારી યોગમાયાને ઘણું કરીને ' આ તે આવી જ છે ' એમ જાણતા નથી, ત્યારે અમે તો કયાંથીજ જાણીએ ? એટલા માટે અમારા ઉપર એવો અનુગ્રહ કરો કે જે અનુગ્રહથી નિષ્કામ પુરુષોએ શોધવા યોગ્ય આપના ચરણારવિંદરૂપી આશ્રયથી જુદા જ ઘરરૂપી ઉંડા કુવાગાંથી બહાર નીકળી વૃક્ષોની નીચે પોતાની મેળે ખરી પડેલાં ફળાદિકના ભક્ષણથી શાંત થઇને એકલો અથવા તો સર્વના મિત્રરૂપ મહાત્માઓની સાથે ફરું. હે પ્રભો ! મને આજ્ઞા કરો અને અમને પાપમાંથી મુક્ત કરો; કારણ કે આજ્ઞાને શ્રદ્ધાથી પાળનારો પુરુષ વિધિનિષેધના બંધનમાંથી મુક્ત થાય છે.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૮૫ મો. શ્લોક ૩૯ થી ૪૬.)

પૃથુરાજાએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

પૃથુરાજા કહે છે–હે પ્રભો ! સર્વ વરદાન દેનાર પરમાત્માને સન્મુખ રાખી બુદ્ધિમાન્ પુરુષ શી રીતે વર માગી શકે ? બ્રહ્મા થવું કે ઇંદ્ર થવું વગેરે તુચ્છ વરદાનો તો દેહધારી નરકવાસીઓને પણ પ્રાપ્ત થાય છે; માટે હે વિશ્વેશ ! એ વર હું આપ પાસે માગતો નથી. હે હૃદયાનંદ ! એ વર તો દૂર રાખો. મને મોક્ષની પણ ઇચ્છા નથી, કારણ કે મહાત્માજનોનાં અંતઃકરણમાંથી મુખદ્વારા નીકળેલો તમારા પદપંકજનો મકરંદ પૂર્ણ થતો નથી તો બ્રહ્માનંદને લઇ હું શું કરું ? હે વિશ્વનાથ ! જો આપ મારા ઉપર પ્રસન્ન થયા હો અને મને વરદાન દેવા ઇચ્છતા હો

તો હું વારંવાર એજ વરદાન માગું છું કે આપની કથા શ્રવણ કરવા માટે મને દશ હજાર કાન આપો. હે ઉત્તમશ્લોક! મહાત્મા પુરુષોના મુખારવિંદથી નીકળતી આપના પાદામ્બુજની કથા રૂપ સુધાના કણવાળો પવન વિસ્મૃતિ માર્ગમાં ભૂલા પડેલા કુત્સિત યોગીઓને આત્મજ્ઞાનનું ધ્યાન કરાવે છે, માટે હું તો આપની ભક્તિનો અર્થી છું, મને અન્ય વરદાનોનું કામ નથી. હે ભગવન્! મહાત્મા પુરુષોના સંગમાં જે જે મનુષ્ય એક વાર આપના મંગળદાયક યશને શ્રવણ કરે છે તે ગુણજ્ઞ પુરુષ આપના ગુણ ગાતાં અટકતો નથી. લક્ષ્મી પણ ત્રણ લોકની મહારાણી તથા સર્વ ગુણોનો સંગ્રહ કરવાની ઈચ્છાથી આપને વર્યા છે; એટલા માટેજ સર્વ પુરુષોમાં ઉત્તમ અને ગુણોના નિવાસરૂપ આપને હું લક્ષ્મીની પેઠે ઉત્સાહ પૂર્વક ભજવા ધારું છું. જો કે એક જ પતિની એકજ પ્રકારની સેવા કરવાથી અમારા બેમાં કલહ થવાનો ભય છે પણ મને ખાતરી છે કે લક્ષ્મીને અને મારે ક્લેશ નહિ થાય; કારણ કે, મારું અને લક્ષ્મીનું ચિત્ત આપના ચરણોમાં એકાગ્ર રહેશે તેથી કલહનો અંકુર ઉત્પન્ન થશે નહિ. હે જગદીશ ! જગજ્જનની લક્ષ્મીના હૃદયેશના ચરણારવિંદની સેવામાં ભાગ લેવાની મારી ઇચ્છા છે તેથી કદાચ અમારે વિરોધ થશે તોપણ કંઈ હરકત નહિ; કારણ કે, આપ દીનવત્સલ છો, એથી મારી તુચ્છ સેવાને અધિક કરી માનશો અને આપ આપનાજ સ્વરૂપાનંદમાં રમણ કરો છો તેથી આપને લક્ષ્મીનું શું પ્રયોજન છે? આપ સમદર્શી છો; અને તેથીજ આપ કે જે માયાના ગુણોના કાર્યથી

રહિત છો તેને નિષ્કામ પુરુષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી પણ ભજે છે. હે ભગવન્ ! આપના ચરણના સ્મરણ વિના અન્ય કંઇ પણ પ્રયોજન મહાત્માઓને હોય એવું અમે જોતા નથી. આપનું ભજન કરનાર જે ભક્તજન છે તેને આપ વરદાન માગવાનું કહો છો એ આપનું કથન વિશ્વને મોહ કરનારું છે; કારણ કે, આપની વાણી રૂપ દોરીથી લોકો બંધાયલા છે. જો તે બંધાયેલા ન હોય તો વારંવાર ફળ ઉપર મોહિત થઈ કર્મ કરે નહિ. હે પરમેશ્વર ! આપની માયાએ મનુષ્યને આપના સત્ય સ્વરૂપથી દૂર રાખેલ છે. જેને લીધે અજ્ઞાની લોક આપના પરમાનંદ સ્વરૂપને તજી પુત્ર પૌત્રાદિકના સુખની કામના કરે છે; માટે હું કે જે એ અજ્ઞાની લોકોમાંનો એક છું તેને વરદાન રૂપ ભૂલમા ન નાંખી પિતા જેમ પ્રાર્થના વગર પણ બાળકનું કલ્યાણ કરે છે તેમ આપે મારુ કલ્યાણ કરવું જોઇએ.

(ભા. ૪ સ્કંધ. અ. ૨૦ મો. શ્લોક ૨૩ થી ૩૧)

પ્રજાપતિઓએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

પ્રજાપતિઓ સ્તુતિ કરે છે–હે દેવના દેવ ! હે જગતના આત્મા ! આ ત્રણ લોકોને બાળી નાખનાર હલાહલથી ભય પામીને અમે તમારે શરણે આવ્યા છીએ, માટે અમારું રક્ષણ કરો. તમે એક જ સર્વ જગતના બંધ તથા મોક્ષના ઇશ્વર છો; શરણાગતની પીડાને હરણ કરનાર એવા તમને–ગુરુને, કુશળ પુરુષો પૂજે છે. હે સ્વયંપ્રકાશ વ્યાપક ભગવન્ ! તમે પોતાની ગુણમયી

માયાવડે જ્યારે આ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય કરો છો, ત્યારે તમે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શંકર એવાં નામ ધારણ કરો છો. તમે દેવ, મનુષ્ય તથા પશુ-પક્ષી વગેરેને ઉત્પન્ન કરનાર છો સર્વથી ગુહ્ય પરબ્રહ્મ છો તથા જગતના આત્મરૂપ છો. તમે અનેક પ્રકારની શક્તિઓથી જણાઓ છો, માટે ઇશ્વર છો. તમે વેદના કારણરૂપ છો. તમારા ગુણોમાંથી પ્રાણ, ઇંદ્રિય ને શરીર ઉત્પન્ન થાય છે. તમે મહત્તત્ત્વ તથા અહંકારરૂપ છો. વળી સ્વભાવ, કાળ સંકલ્પ, સત્ય ને ધર્મરૂપ તમેજ છો. તમારે વિષે ૐકાર રહેલે છે. હે લોકને ઉત્પન્ન કરનાર ! સર્વ દેવતારૂપ અગ્નિ તમારું મુખ છે, પૃથ્વી તમારા ચરણકમળ છે, કાળ તમારી ગતિ છે, દિશાએ તમારા કાન છે અને વરુણ દેવ તમારી જીભ છે; આકાશ તમારી નાભિ, વાયુ તમારો નિઃશ્વાસ, સૂર્ય તમારાં નેત્ર, પાણી તમાર સત્ત્વ, ભૂત ભવિષ્યના સર્વ જીવનો જે આશ્રય તે તમારો અહંકાર, ચંદ્રમા તમારું મન અને હે ભગવન્ ! સ્વર્ગ તમારું મસ્તક છે. હે વેદાત્મા ! સમુદ્રો તમારું પેટ, પર્વતો તમારા શરીરનાં હાડ, સર્વ પ્રકારની ઓષધિઓ તથા લતાઓ તમારાં રુંવા, વેદ તમારા શરીરમાંની સાત ધાતુઓ ને સર્વ ધર્મ તમારું હૃદય છે હે ઇશ્વર ! તત્પુરુષ, અઘોર, સદ્યોજાત, વામદેવ અને ઈશાન તમારાં મુખ છે. જેઓનો પદચ્છેદ કરતાં એકસો ને આડત્રીસ મંત્રો થાય છે તથા તમારા શિવ નામની સ્વયંપ્રકાશ તથા પ્રકાશમાન જે સત્ય વસ્તુ છે, તે તમારી શાંતિથી ભરેલી સ્થિતિ છે અધર્મના તરંગો તમારી છાયા છે, જેમાથી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ

તથા લય થાય છે એવા સત્વ, રજ અને તમ તમારાં ત્રણ નેત્ર છે. હે દેવ ! વેદ એ તમારી નિરીક્ષા છે, કારણ કે તમે સાંખ્યરૂપ, વેદના કર્તા, વેદરૂપ અને પુરાણપુરુષ છે. હે શંકર ! આપનું સ્વરૂપ પરમપ્રકાશરૂપ અને ભેદ રહિત પરબ્રહ્મ છે, જેમા સત્વ, રજ તથા તમ એમાંનો એક પણ ગુણ નથી અને સર્વ લોકપાળો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને ઇદ્રના પણ જાણવામાં આવે નહિ એવું છે. આપ કામદેવ, દક્ષનો, યજ્ઞ, ત્રિપુરાસુર, મૃત્યુ તથા વિષ વગેરે પ્રાણીઓનો દ્રોહ કરનાર અનેકનો નાશ કરો છો; અને પ્રલય કાળમાં તમે તમારા પોતાના નેત્રના અગ્નિના તણખાની શિખાથી ભસ્મ થઇ ગયેલા પોતે રચેલા જગતને જાણતા નથી એવા આપ આ જગતને દુઃખદાયી વિષનું પાન કરો, એમાં આપની પ્રશંસા કરવા જેવું કાંઈ નથી. જેઓ આપને પાર્વતીની સાથે ફરતા જોઈને કામી કહે છે, જેઓ શ્મશાનમાં ફરતા જોઈને આપને ઉગ્ર તથા હિંસક કહે છે, તે નિર્લજ્જ લોકો આપની લીલાને જાણતા નથી; કારણ કે આત્મારામ તથા ઉપદેશ કરનાર લોકો જેમના ચરણારવિંદનું હૃદયમાં ધ્યાન ધરે છે તે તમારે વિષે કામના કેમ સંભવે ? જેની તપશ્ચર્યા અત્યંત શાંત છે એવા તમારે વિષે ઉગ્રપણું કે હિંસકપણું કેમ સંભવે ? આપ સર્વ કાર્ય કારણોથી પર પરમાત્મા તથા વ્યાપક છો. બ્રહ્માદિક દેવતાઓ આપનું સ્વરૂપ જાણવાને સમર્થ નથી, ત્યારે સ્તુતિ કરવાને કયાથી સમર્થ હોય ? બ્રહ્માના પુત્ર અને પૌત્રના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા અમે આપની સ્તુતિ કરવા સમર્થ છીએ એ તો સિદ્ધ જ છે

તથાપિ શક્તિ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીએ છીએ. હે મહેશ્વર ! અમે આપના સ્વરૂપને જાણીએ છીએ, આપ વિના બીજાને જાણતા નથી. અસ્ફુટ લીલા કરનાર આપની મૂર્તિ જગતના કલ્યાણ માટેજ છે.

(ભા. ૮ સ્કંધ. અ. ૭ મો શ્લોક ૨૧ થી ૩૫)

અક્રૂરજીએ કરેલી ભગવાનનીસ્તુતિ.

અક્રૂર સ્તુતિ કરે છે—સર્વ કારણના પણ કારણ, આદિ પુરુષ અને અવિનાશી એવા આપ નારાયણને હું નમસ્કાર કરું છું, કે જેમની નાભિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા કમળ કોશમાંથી બ્રહ્મા પ્રકટ થયા હતા અને તેમાંથી આ જગત્ ઉત્પન્ન થયું છે. પૃથ્વી પાણી, તેજ, વાયુ, આકાશ, અહંકાર, મ્હત્તત્ત્વ, માયા, પુરુષ, મન, ઇંદ્રિયો, ઇંદ્રિયોના સર્વ વિષયો, સર્વ દેવતાઓ, જે કંઇ સર્વે જગતના કારણરૂપ છે, તે સર્વે આપના અંગમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું છે. જડતાને લીધે પ્રત્યક્ષાદિકથી જાણવામાં આવતા માયા વગેરે પદાર્થો સર્વના આત્મારૂપ આપના સ્વરૂપને જાણતા નથી. બ્રહ્મા પણ માયાના ગુણોથી મુક્ત નથી, તેથી માયાના ગુણોથી પર એવા આપના સ્વરૂપને જાણતા નથી. છતાં પણ આપને જાણવાના ઘણા માર્ગો છે. મહાત્મા યોગીઓ, ગોલોકના ઇંદ્ર તથા દેવતાઓના સાક્ષીરૂપ, સર્વના અંતર્યામી તથા નિયંતા એવા આપને સેવે છે. કેટલાક કર્મકાંડી બ્રાહ્મણો વિસ્તારવાળા

યજ્ઞો કરી ઇન્દ્ર, વરુણ, અગ્નિ વગેરે આદિ દેવતાઓનાં નામથી તમારું પૂજન પણ કરે છે. કેટલાક જ્ઞાની, સર્વ કર્મોનો ત્યાગ કરી જ્ઞાનયજ્ઞવડે જ્ઞાનમૂર્તિ એવા આપનું યજન કરે છે. કેટલાક દીક્ષાથી સંસ્કાર પામેલા પુરુષો પંચરાત્રમાં કહેલા વિધિથી વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન ને અનિરુદ્ધ, એમ અનેક રૂપધારી આપને ભજે છે. હે ભગવન્ ! કેટલાક, શંકરે ભિન્ન ભિન્ન આચાર્યો રૂપે કહેલા પાશુપતાદિક માર્ગોથી આપનું ભજન કરે છે. હે પ્રભુ ! બીજા સર્વ દેવતાઓના ભક્તો, તેઓની બુદ્ધિ જો કે બીજાઓમાં આસક્ત હોય છે તોપણ, ખરી રીતે જોતાં આપનું જ યજન કરે છે. જેમ પર્વતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી નદીઓ વરસાદના પાણીથી ભરાઈને વ્હેવા માંડે ત્યારે ચોતરફથી સમુદ્રને જઈ મળે છે, તેમ બધા માર્ગો પરિણામે તમારામાં પરિણમે છે. સત્વ, રજ અને તમ, એ તમારી માયાના ગુણો છે અને બ્રહ્માથી માંડીને સ્થાવર સુધી સર્વ જીવો તે ગુણોમાં વસી રહેલા પ્રકૃતિમાં અને પ્રકૃતિ આપમાં પરોવાયલી છે. જેમની બુદ્ધિ ગુણોથી વ્યાપ્ત થયેલી નથી એવા સર્વના આત્મારૂપ, સર્વની બુદ્ધિઓના સાક્ષી, આપને હું નમસ્કાર કરું છું. અવિદ્યાએ નિર્માણ કરેલો ગુણરૂપ સંસારનો પ્રવાહ, દેવતા, મનુષ્ય તથા પશુ-પક્ષીઓના શરીરોને આત્મારૂપ માને છે, અર્થાત્ તેમને જન્મ-મરણ થયા કરે છે. અગ્નિ આપનું મુખ, પૃથ્વી આપનાં ચરણ, સૂર્ય આપનાં નેત્ર, આકાશ આપની નાભિ, દિશાઓ આપના કાન, સ્વર્ગલોક આપનું મસ્તક, દેવતાઓ આપના હાથ, સમુદ્રો આપનું પેટ અને વાયુ આપના

પ્રાણ તથા બળ કલ્પાયેલાં છે. વૃક્ષો તથા ઓષધિઓ આપનાં રુંવાં છે, મેઘ આપના કેશ છે, પર્વતો હાડકાં, રાત્રિ અને દિવસ આપનું નિમેષ, પ્રજાપતિ ઇંદ્રિય અને વૃષ્ટિ આપનું સત્વ છે. હે દેવ ! ઘણા જીવોથી વ્યાસ થયેલા આ લોકપાલ સહિત લોકો મનની વૃત્તિથી જાણવામાં આવતા આપના સ્વરૂપમાં કલ્પાયેલા છે અને પાણીમાં રહેલા સૂક્ષ્મ જીવ-જંતુઓ, ઉંબરાના ફળમાં રહેલા જીવ જેમ ફર્યા કરે છે, તેમ આપના સ્વરૂપમાં એકબીજાની વાતને ન જાણતાં બ્રહ્માંડો ફર્યા કરે છે. આપ વિહાર કરવા માટે જે જે રૂપો ધારણ કરો છો, તે તે રૂપોથી લોકો શોકરહિત થઈને હર્ષથી તમારા યશને ગાય છે. પ્રલય કાળના સમુદ્રમાં ફરનાર અને કારણ માટે મત્સ્યાવતારી આપને હું નમસ્કાર કરું છું. મધુકૈટભનો નાશ કરનાર હયગ્રીવરૂપ આપને નમસ્કાર છે. મન્દરાચળને ધારણ કરનાર મોટા કચ્છપાવતારી આપને નમસ્કાર છે. પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરવા જળવિહારી બનેલા વરાહરૂપ ભગવાનને નમસ્કાર છે. આશ્ચર્યજનક નૃસિંહ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. ત્રણ પગલામાં પૃથ્વીને માપનાર આપ વામનને નમસ્કાર છે. ગર્વિષ્ઠ થયેલા ક્ષત્રિય રૂપી વનને કંપાવનાર પરશુરામ એવા આપને નમસ્કાર છે. રાવણનો નાશ કરનાર રામચંદ્રરૂપ આપને નમસ્કાર છે. વાસુદેવરૂપ, સંકર્ષણરૂપ પ્રદ્યુમ્નરૂપ, અનિરુદ્ધરૂપ અને ભક્તોના અધિપતિ એવા આપને નમસ્કાર છે. દૈત્ય અને દાનવોને મોહ પમાડનાર શુદ્ધ બુદ્ધરૂપ આપને નમસ્કાર છે. મલેચ્છરૂપ ક્ષત્રિયોનો સંહાર કરનાર કલ્કિરૂપ આપને નમસ્કાર

છે. હે ભગવન્ ! આ જીવલોક તમારી માયાવડે મોહિત છે, તે 'હું અને આ મારું' એવો મિથ્યા આગ્રહ કરી કર્મના માર્ગમાં ભટકયા કરે છે. હું મૂર્ખ આ દેહ, પુત્ર, ઘર, સ્ત્રી, ધન અને સ્વજન વગેરે સ્વપ્ન જેવા મિથ્યા પદાર્થોને સત્ય માનીને સંસારમાં ભટકયા કરું છું. અનિત્ય એવા કર્મના ફળને નિત્ય માનનાર, અનાત્મા દેહને આત્મા માનનાર, દુઃખરૂપ ઘરબાર વગેરેને સુખરૂપ માનનાર, સુખ દુઃખમા જ રમનાર અને અજ્ઞાનથી ભરેલો હું, પ્રેમનાં ધામરૂપ ને આત્મારૂપ આપને જાણુતો નથી. મૂર્ખ મનુષ્ય જેમ તૃણાવૃત્ત કૂપનો ત્યાગ કરી ઝાંઝવાનાં પાણી તરફ દોડે છે તેમ હું આપને છોડી દેહાદિક મિથ્યા વસ્તુ તરફ દોડું છું. કામ તથા કર્મથી પરાજય પામેલા જે મારા મનને બળવાન ઇન્દ્રિયો વિષયો તરફ ઘસડી જાય છે તે મનને કૃપણ બુદ્ધિવાળો હું રોકી શકતો નથી. તે હું, હે ઇશ્વર ! દુરાત્માઓને દુર્લભ એવા તમારા ચરણને શરણે આવ્યો છું અને તે પણ તમારો અનુગ્રહ છે, એમ માનું છું. હે કમળનાભ ! પુરુષનો જ્યારે મોક્ષ થવાનો હોય ત્યારે જ સત્પુરુષોની સેવાથી તમારી ભક્તિ કરવાની મતિ થાય છે. કેવળ વિજ્ઞાનમૂર્તિ, સર્વ જ્ઞાનના કારણરૂપ પુરુષને સુખદુ:ખાદિક આપનાર, કાળ, કર્મ સ્વભાવાદિકના નિયંતા અને અનંત શક્તિવાળા આપ પરબ્રહ્મને મારા નમસ્કાર છે. સર્વ પ્રાણીઓના નિવાસસ્થાનરૂપ વાસુદેવ એવા તમને મારા નમસ્કાર છે. હે પ્રભો ! મને શરણાગતને આપ પાળો.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૪૦ મો. શ્લોક ૧ થી ૩૦.)

ઘેર જવા આજ્ઞા કરેલા અક્રૂરે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

હે બ્રહ્મન્! તમે તમારી પોતાની રજોગુણુ વગેરે શક્તિ ઓથી સરજેલા આ વિશ્વમાં પ્રવેશ કર્યો હોય એવા દેખાઓ છો અને જોવામાં આવતા તથા સાંભળવામાં આવતા પદાર્થોરૂપ આપ અનેક પ્રકારના જણાઓ છો. પૃથ્વી વગેરે પાંચ મહાભૂતો રૂપાંતરમાં પોતાને દર્શાવનારા સ્થાવર જંગમોમાં કારણરૂપે રહેલા છો, તોપણ જેમ તે અનેકરૂપે દેખાય છે, તેમ તમે એક આત્મા અને સ્વતંત્ર છો છતાં કાર્યરૂપ પદાર્થોમા નાના પ્રકારના દેખાઓ છો. તમે તમારી પોતાની શક્તિરૂપ રજોગુણ, સત્વગુણ અને તમોગુણથી આ જગતને સરજો છો, પાળો છો અને સંહાર કરો છો, છતાં તે ગુણોથી અથવા કર્મોથી બંધાતા નથી. જ્ઞાન સ્વરૂપ આપને વિષે બંધનકારક અવિદ્યા કોઇ દિવસ સંભવે નહિ. વિચાર કરતાં જીવને પણ સાક્ષાત્ જન્મ તથા તેથી થતો ભેદ નથી. કારણ કે દેહાદિક ઉપાધિનો કોઈપણ રીતે નિર્ણય થઈ શકતો નથી. તમે કદાચ કહેશો કે, હું ખાંડણીઆથી બંધાયો અને યમુનાથી મુક્ત થયો હતો તેથી મને બંધન અને મોક્ષ બન્ને છે, પરંતુ તે વાત મિથ્યા છે; કારણ કે તમે અવિદ્યારહિત છો માટે તમને બંધન નથી અને જ્યારે બંધન નથી ત્યારે તમારો કયી વસ્તુમાંથી મોક્ષ હોય? કોઈ પણ વસ્તુમાંથી હોય નહિ, અર્થાત્ તમને બંધ અને મોક્ષ કંઇ પણ નથી, છતાં અમને તમારામાં

જે બંધ તથા મોક્ષ જણાય છે તે અમારું અજ્ઞાન છે. તમે જગતના કલ્યાણ માટે કહેલો પ્રાચીન વેદમાર્ગ, જ્યારે જ્યારે દુષ્ટ પાખંડી માર્ગોથી પરાભવ પામે છે, ત્યારે ત્યારે સત્વગુણની મૂર્તિ તમે ધારણ કરો છો. આપ હમણાં દૈત્યની અક્ષૌહિણી સેનાઓ નાશ કરી પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા તથા યદુકુળનો યશ વિસ્તારવા બળદેવજી સાથે વસુદેવના ઘરમાં જન્મ્યા છો. હે ઇશ્વર ! આજે અમારા ઘર ધન્ય છે, કારણ કે દેવતા, પિતરો, ભૂત, મનુષ્ય અને દેવતારૂપ જે આપ તેમના ચરણ અમારે ત્યાં પડયા આપ જગદ્‌ગુરુ અમારાં ઘરોમાં પધાર્યા, તેથી કયો વિવેકી મનુષ્ય ભક્ત ઉપર પ્રીતિ રાખનાર, સત્યવાદી, સંબંધી અને કૃતજ્ઞ એવા આપના વિના બીજાને શરણે જાય ? આપ ભક્તને ઉત્તમ સંબંધીઓ તથા સર્વ કામનાઓ આપો દો અને જેનો વધારો તથા ઘટાડો થતો નથી એવું પોતાનું સ્વરૂપ દેખાડો છો હે જનાર્દન ! દેવતાઓ તથા યોગેશ્વરો જેમના સ્વરૂપને મહા કષ્ટથી પામે છે, એવા આપે પ્રસન્ન થઈને અમને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપ્યાં તે ઘણું સારું કર્યું. તમારી માયા કે જે અમને પુત્ર, સ્ત્રી, ધન, સંબંધી ઘર અને દેહાદિકમાં મોહ ઉત્પન્ન કરાવનારી છે તેને દૂર કરો.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૪૮ મો. શ્લોક ૧૮ થી ૨૭)

ઇન્દ્રે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ,

હે ઈશ ! જ્યારે અજ્ઞાન અને તેથી ઉત્પન્ન થનાર દેહનો સંબંધ નથી, ત્યારે બીજા દેહને ઉત્પન્ન કરનાર, દેહના સંબંધથી થનાર તથા અજ્ઞાનને સૂચવનાર લોભાદિક તો તમારે વિષે ક્યાંથી સંભવે ? તોપણ આપ પરમાત્મા ધર્મના રક્ષણ માટે અને ખળ પુરુષના નિગ્રહ માટે દંડ ધારણ કરો છો. તમે જગતના પિતા, ગુરુ, અધિપતિ અને ટાળી શકાય નહિ એવા કાળમૂર્તિ છો. તમો પોતાની ઇચ્છાનુસાર અવતાર ધારણ કરી હાથમાં દંડ લઈ, જગતના ઇશ્વરત્વનું અભિમાન રાખનારના મદનો નાશ કરો છો. વળી મારા જેવા અજ્ઞાનીઓ જેઓ જગતના ઇશ્વરનું અભિમાન રાખનાર છે, તેઓ ભયના સમયમાં પણ નિર્ભય રહેનાર આપનાં દર્શન કરીને અભિમાનનો ત્યાગ કરે છે અને ગર્વરહિત થઇને મહાત્મા પુરુષનો માર્ગ સેવે છે, માટે તમારી લીલા ખળ લોકોને શિક્ષા કરનારી છે. હે પ્રભો ! તમે ઐશ્વર્યના મદમાં ડુબી ગયેલા તમારા પ્રતાપને ન જાણનાર અને તમારો અપરાધ કરનાર ઉપર અનુગ્રહ કરવાને યોગ્ય છો. હે ઇશ્વર ! હું પ્રાર્થના કરું છું કે, મારી દુષ્ટ બુદ્ધિ નાશ કરો. હે અતીંદ્રિય ! પૃથ્વી ઉપર પોતે ભારરૂપ ને મોટો ભાર ઉત્પન્ન કરનાર દૈત્યોના સેનાપતિઓનો નાશ કરવા તથા તમારાં ચરણને સેવનારાઓના કલ્યાણ માટે તમારો આ અવતાર છે. તમને મહાત્મા અને પુરુષરૂપ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. વળી વાસુદેવ, શ્રીકૃષ્ણને સાત્વતકુળના

પતિ એવા તમને નમસ્કાર છે. સ્વેચ્છાથી શરીર ધારણ કરનાર, શુદ્ધ જ્ઞાન સ્વરૂપ, સર્વ રૂપ, સર્વના કારણરૂપ અને સર્વ પ્રાણીઓના આત્મારૂપ આપને નમસ્કાર છે. હે ભગવન્ ! તમે મારા યજ્ઞનો ભંગ કર્યા પછી, માની તથા મહા ક્રોધી એવા મેં વરસાદ અને વાયુવડે વ્રજનો નાશ કરવા આ પ્રયત્ન કર્યો હતો. પરંતુ હે ઇશ્વર ! તમે મારા ઉપર અનુગ્રહ કર્યો છે. હું ગુરુ રૂપ, આત્મારૂપ અને ઇશ્વરરૂપ જે તમે, તેમને શરણે છું.

(ભા ૧૦ સ્કંધ. અ. ૨૭ મો. શ્લોક ૪ થી ૧૩.)

નલકુબર અને મણિગ્રીવે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

નલકુબર ને મણિગ્રીવ સ્તુતિ કરે છે–હે કૃષ્ણ ! તમે સર્વના આદિપુરુષ છો; માયાથી પર અને સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મરૂપ આ જગત્ તમારું રૂપ છે, એમ બ્રહ્મવેતાઓ જાણે છે. સર્વ પ્રાણીઓના દેહ, પ્રાણ, અહંકાર અને ઇંદ્રિયોના તમે ઇશ્વર છો, તમે જ કાળમૂર્તિ ભગવાન વિષ્ણુ અને અવિનાશી ઇશ્વર છો. તમે મહત્તત્વ છો, તમે સત્વ, રજ અને તમરૂપ સાક્ષાત્ પ્રકૃતિ છો અને તમે જ સર્વના અધ્યક્ષ પુરુષ અને સર્વના શરીરોના વિકારને જાણનાર છો. ઇન્દ્રિયોથી ગ્રહણ કરવામાં આવતા પ્રકૃતિના પદાર્થોથી તમે ગ્રહણ થતા નથી અને જીવાદિકની પહેલાં સ્વતઃસિદ્ધ છો, માટે દેહાદિકવાળો કયો પુરુષ તમને જાણી શકે ? વાસુદેવ, વેધારૂપ અને ભગવાન એવા આપને અમે નમસ્કાર

કરીએ છીએ. તમે પોતે પ્રકાશ કરેલા ગુણોથી જેનો મહિમા ઢંકાઇ ગયેલો છે, એવા આપ બ્રહ્મને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. આપ, સર્વના શરીરમાં રહ્યા છતાં શરીર રહિત છો ને તમારા અવતારો દેહધારીઓમાં ઘટે નહિ એવા તથા જેના તુલ્ય અને જેનાથી અધિક કોઇ પણ ન હોય એવાં પરાક્રમો ઉપરથી જણુવામાં આવો છો. સર્વ સુખોના સ્વામી એવા આપ, હમણાં, સર્વ લોકના કલ્યાણ માટે તથા મોક્ષ માટે પોતાના અંશની સાથે અવતરેલા છો. હે કલ્યાણરૂપ ! આપ વાસુદેવ, શાંત ગુણવાળા તથા યાદવોના પતિ છો, તમને અમે વારંવાર પ્રણામ કરીએ છીએ. હે પ્રભુ ! અમને, તમારા દાસાનુદાસને આજ્ઞા કરો. અમને નારદના અનુગ્રહથી આપનાં દર્શન થયાં છે. અમારી વાણી આપના ગુણનું વર્ણન કરવામાં, અમારા કાન આપની કથા સાંભળવામાં અમારા હાથ આપની સેવા કરવામાં અમારું મન આપના ચરણનું સ્મરણ કરવામાં, અમારું મસ્તક આપના નિવાસરૂપ જગતને પ્રણામ કરવામાં અને અમારી દૃષ્ટિ આપના દેહરૂપ મહાત્મા પુરુષોનાં દર્શન કરવામાં સર્વદા તત્પર રહો.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૧૦ મો. શ્લોક ૨૯ થી ૩૮.)

ચિત્રકેતુએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

ચિત્રકેતુએ કરેલી સ્તુતિ–હે ભગવન્ ! આપ અજિત, છો, છતાં પણ સર્વ ઉપર સમબુદ્ધિ રાખનાર જીતેંદ્રિય પુરુષોએ આપને જીતી લીધા છે અને આપ કે જે નિષ્કામ ભક્તોને આ-

ત્મસ્વરૂપનું દર્શન આપનાર ને દયાળુ છો, તેમણે ભક્તોને જીતી લીધા છે. હે ભગવન્ ! જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય થાય છે, એ આપની માત્ર લીલા જ છે. પ્રજાપતિઓ તમારા અંશના પણ અંશ છે અને તેઓ જુદાં જુદાં ઐશ્વર્યના અભિમાનને લીધે અંદર અંદર વૃથા લડે છે. તમે મૂળ કારણ અને મહા કાર્યના અથવા તો સૂક્ષ્મ તથા સ્થૂલ એવા વિશ્વના આદિમાં, અંતમાં ને મધ્યમાં રહેનાર છો અને તે ત્રણે વસ્તુથી રહિત છો. વળી જે વસ્તુ કાર્યોના આદિમાં, અંતમાં ને મધ્યમાં રહેતી હોય, તે વસ્તુ ધ્રુવ કહેવાય છે. પૃથ્વી આદિક ઉત્તરોત્તર દશ દશગણાં વધારે વિસ્તારવાળાં સાત આવરણોથી બ્રહ્માંડ વિંટાયલું છે. એવાં કરોડ બ્રહ્માંડ તમારા રોમકૂપો વિષે પરમાણુની પેઠે ઉડયા કરે છે, માટે તમે અનંત છો. વિષયની તૃષ્ણા રાખનાર નર પશુઓ આપની વિભૂતિરૂપ ઇંદ્રાદિ દેવતાઓનીજ ઉપાસના કરે છે, પરંતુ આપની ઉપાસના કરતા નથી. હે પરમાત્મા ! હે ઇશ્વર ! રાજાના મરણ પછી તેમના ચાકર નોકર વગેરે સેવકોનાં સુખ જેમ ધૂળધાણી થઈ જાય છે, તેમ દેવતાઓના નાશ પછી તેઓનાં સુખનો નાશ થાય છે. વળી હે પરમેશ્વર ! જ્ઞાનસ્વરૂપ ને ગુણરહિત એવા તમારે વિષે વિષયની કામના અર્પણ કરી હોય તો તે શેકેલા બીજની માફક બીજા દેહોને ઉત્પન્ન કરી શકતી નથી, કારણ કે જીવ ગુણોને લીધેજ સુખ તથા દુઃખ ભોગવે છે; માટે કામનાવડે નિર્ગુણ ભગવાનની સેવા કરી હોય તો નિર્ગુણત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. હે અજિત ! નિષ્કિંચન ને આત્માનંદમાં વિહાર કરનાર શાંત

મુનિઓ મોક્ષ માટે જેમની ઉપાસના કરે છે, તે નિર્દોષ વૈષ્ણવ-ધર્મ આપે જ્યારથી ઉપદેશ્યો ત્યારથીજ આપનો વિજય થઈ ચૂક્યો છે. બીજા ધર્મમાં જેમ ' હું, તું, ' ' તારું મારું ' એવી મનુષ્યોને વિષમબુદ્ધિ થાય છે તેવી વિષમબુદ્ધિ આ વૈષ્ણવ ધર્મ-માં થતી નથી. શત્રુના મરણાદિકની કામનારૂપી વિષમ બુદ્ધિથી જે ધર્મ રચાયલો હોય છે, તે રાગદ્વેષાદિકથી ભ્રષ્ટ થયેલો હોય છે; તેમનાં ફળો નાશવંત હોય છે તથા તેમાં અધર્મનો ઘણો ભાગ રહેલો હોય છે. પોતાનો ને પરનો દ્રોહ કરે એવો ધર્મ પાળવાથી પોતાનું ને પરનું શું કલ્યાણ થાય ? તેમ કયું કાર્ય સિદ્ધ થાય ? કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી અને એ ધર્મમાં કહ્યા પ્રમાણે કાયાને અત્યંત ક્લેશ દેવાથી આત્મારૂપ આપને પીડા થાય છે અને પરને પીડા કરવાથી માત્ર અધર્મ થાય છે. હે ભગવન્ ! આપનો વિચાર પરમાર્થનો ત્યાગ કરતો નથી, કારણ કે, આપનો તે વિચાર વૈષ્ણવધર્મ વર્ણવે છે. ભગવદ્ભક્તો સ્થાવર અને જંગમ સર્વ પ્રાણી સમૂહો ઉપર સમબુદ્ધિ રાખીને વૈષ્ણવધર્મને સેવે છે. હે મહારાજ ! આપનાં દર્શન કરવાથી મનુષ્યોનાં સર્વ પાપો નાશ પામે છે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. કારણ કે, આપના નામને એકવાર સાંભળવાથી ચંડાળ પણ સં-સારમાંથી મુક્ત થાય છે. હે ભગવન્ ! હમણાં આપનાં દર્શનથી અમારાં મન શુદ્ધ થયાં છે. તમારા ભક્ત દેવર્ષિ નારદે જે વાત કહી હતી તે વાત મિથ્યા નથી. હે અનંત ! લોકો આ જગતમાં જે કંઈ આચરણ કરે છે, તે સર્વ જગતના આત્મારૂપ જે તમે,

તેના જાણુવામાં આવે છે. સૂર્યની પાસે ખદ્યોતને જેમ કંઈ પણ પ્રકાશ કરવા જેવું રહેતું નથી તેમ મનુષ્યોના પરમ ગુરુ એવા આપને કંઇ પણ જણાવવા જેવું રહેતું નથી, અર્થાત્ આપ સર્વજ્ઞ છો. આપ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને પ્રલયના ઈશ્વર છો. કુયોગીઓ ભેદદૃષ્ટિને લીધે આપના સત્ય સ્વરૂપને જાણુતા નથી; એવા પરમહંસરૂપ આપને હું નમસ્કાર કરું છું. પ્રજાપતિઓ જેમના શ્વાસની પાછળ શ્વાસ લે છે, જ્ઞાનેંદ્રિયો જેમના જાણુવા પછી જાણે છે અને જેમના મસ્તક ઉપર ભૂમંડળ સરસવના કણ જેવું લાગે છે, તે હજાર મસ્તકવાળા ભગવાન શેષને મારા નમસ્કાર છે.

(ભા. ૬ સ્કંધ. અ. ૧૬ મો. શ્લોક ૩૪ થી ૪૮.)

મુચુકુંદે કરેલી સ્તુતિ.

મુચુકુંદ કહે છે—હે ઈશ્વર! તમારી માયાથી મોહ પામેલાં અને તમારા ખરા સ્વરૂપને ન જાણુનાર આ સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોરૂપી સર્વે લોકો તમને ભજતાં નથી, પરંતુ પરસ્પર દુર્લભ સુખની ઇચ્છાથી દુઃખની જેમાંથી ઉત્પત્તિ થાય છે એવાં ઘરો સંસારમાં બંધાય છે. જીવને આ કર્મભૂમિમાં કોઈ પણ રીતે મળે નહિ એવો તથા સંપૂર્ણ અવયવવાળો મનુષ્ય-દેહ પ્રયત્ન વિના કોઇપણ રીતે મેળવ્યા છતાં, વિષયોમાં પ્રીતિ હોવાથી, પશુ જેમ ઘાસથી લોભાઇને અંધારા કુવામાં પડે તેમ વિષયોની વાંછાથી મનુષ્ય, ઘરરૂપી અંધાર કુવામાં પડે છે, તેથી તમારાં ચરણાર-

વિંદની સેવા કરતો નથી. હે અજિત ! મારો આ કાળ વ્યર્થ ગયો છે, કારણ કે હું રાજ્યલક્ષ્મીથી મહા મદોન્મત્ત રહેતો હતો, ' પૃથ્વીનો સ્વામી છું ' એવું અભિમાન રાખતો હતો, આત્મામાં દેહબુદ્ધિ રાખતો અને ચિંતાથી પુત્ર, સ્ત્રી અને પૃથ્વી ઉપર આસક્તિ રાખતો હતો. આ મૃતિકાના કલેવરમાં ' હું રાજા છું ' એવું દૃઢ અભિમાન રાખનાર તથા રથ, હાથી ઘોડા, પાળા અને સેનાપતિઓથી વિંટળાઈને તમારી દરકાર કર્યા વગર પૃથ્વી ઉપર ફર્યા કરતો હતો અને ઘણો મદોન્મત્ત રહેતો હતો. ' આ કામ આવી રીતે કરવું, આ કામ આવી રીતે ન કરવું, ' આવા મનોરથની પરંપરાથી અત્યંત પ્રમત્ત થઈ ગયેલા મનોરથો નાશ પામ્યા છતાં, વિષયોની લાલસાવાળા અને વિષયો મળ્યા છતાં પણ તેઓમાં અત્યંત તૃષ્ણા રાખનાર મનુષ્યને, સાવધાન રહેનાર આપ કાળમૂર્તિ, સર્પ જેમ ઉંદરને પકડી લે તેમ પકડી લ્યો છો. પ્રથમ ' રાજા ' નામ ધારી દેહ સોનાના રથોમાં બેસીને અથવા હાથી ઉપર ચઢીને ફરે છે અને તે જ દેહને, પાછો વાળી શકાય નહિ એવા કાળના હાથમાં આવવાથી છેવટે કોઈ ખાઈ જાય છે. તે સ્થિતિમાં તે વિષ્ઠાનું નામ ધરાવે છે, પડી રહે છે તો તે કીડાનું નામ ધરાવે છે અને બાળી દેવામાં આવે છે તો તે રાખનું નામ ધરાવે છે, પણ જેને સર્વ દિશાઓ જીતીને કોઈની સાથે યુદ્ધ કરવાનું રહ્યું હોય નહિ તથા જે ઉત્તમ સિંહાસન ઉપર બેઠો હોય તથા સર્વે રાજાઓ એકી વખતે જેમના સમાન હોય, તથા જેને તેઓ પ્રણામ કરતા હોય તે પુરુષ પણ જ્યાંઆગળ સંસાર સુખ.

રહેલું હોય એવાં ઘરમાં મદારીના પીધેલા મર્કટની માફક નાચ્યા કરે છે. પ્રથમ મનુષ્ય રાજ્યાદિક ઈચ્છાથી સર્વ વૈભવોનો ત્યાગ કરી નીચે સૂવું, બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળવું વગેરે તપશ્ચર્યામા નિષ્ઠા રાખીને કર્મો કરે છે તથા પોતાની પાસે જે વસ્તુઓ હોય તે આપી દે છે અને તે કર્મનાં ફળરૂપ રાજ્યને મેળવે છે તથાપિ પુનઃ હું આવતા જન્મમા ચક્રવર્તી થાઉં એવી આશા વધવાથી તે સુખ ભોગવી શકતો નથી. હે પરમેશ્વર ! જ્યારે સંસારમાં ભટકતા મનુષ્યને તમારા અનુગ્રહથી સંસારમાંથી છૂટકો થાય છે, ત્યારે તેને સત્સંગ થાય છે અને જ્યારે સત્પુરુષનો સમાગમ થાય છે, ત્યારેજ મહાત્માઓની ગતિરૂપ તથા કાર્ય અને કારણના ઈશ્વર એવા આપ વિષે ભક્તિ થાય છે હે સમર્થ ઈશ્વર ! મને તો દૈવેચ્છાથી રાજ્યનો સંબંધ છૂટી ગયો છે અને તેથી આપનો મારા ઉપર અનુગ્રહ થયો છે એમ હું માનું છુ; કારણ કે, એકાંતવાસ કરવા સર્વનો ત્યાગ કરીને વનમા જવાની ઈચ્છાવાળા મહાત્મા ચક્રવર્તી રાજાઓ પણ એ અનુગ્રહની ઇચ્છા કરે છે. હે વ્યાપક પરમેશ્વર ! અકિંચન પુરુષોએ પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય તમારા ચરણની સેવા વિના હું બીજો કોઈ પણ વર માગતો નથી, કારણ કે હે હરિ ! મોક્ષ આપનાર આપની આરાધના કરીને કયો વિવેકી પુરુષ આત્માને બંધનકારક વર ઇચ્છે ? હે ઇશ્વર ! રજોગુણ, તમોગુણ અને સત્વગુણથી બંધાયલી અને ઐશ્વર્ય, શત્રુનો નાશ વગેરે સર્વ સુખોનો ત્યાગ કરીને, નિરંજન, નિર્ગુણ, એક જ્ઞાનસ્વરૂપ, એવા આપ પરમ પુરુષને હું શરણે આવ્યો છું. હે પર-

માત્મા ! આ સંસારમાં હું ઘણા દહાડા થયાં કર્મોનાં ફળોથી પીડા પામું છું, કર્મોની વાસનાથી બળ્યા કરું છું, છ ઇન્દ્રિયરૂપી મારા શત્રુઓ તૃષ્ણારહિત થતા નથી, તેમ કોઇપણ રીતે મને શાંતિ વળતી નથી એવો હું, નિર્ભય, સત્ય તથા શોકરહિત તમારા ચરણારવિંદને શરણે આવ્યો છું, માટે હે ઇશ ! મને શરણાગતને આપ પાળો.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૫૧ મો. શ્લોક ૪૭ થી ૫૯.)

સત્યવ્રત રાજાએ કરેલી સ્તુતિ.

રાજા સ્તુતિ કરે છે—અનાદિ કાળની અવિદ્યાથી જેમનું આત્મજ્ઞાન નાશ પામ્યું હતું, એવા લોકો અજ્ઞાનને લીધે ઉત્પન્ન થનાર આ સંસારમાં જન્મ મરણરૂપી પરિશ્રમોથી આતુર થઇ જાય છે, પરંતુ જેમના અનુગ્રહથી તથા જેમના આશ્રયથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તે મુક્તિ આપનાર આપ અમારા પરમ ગુરુ છો. અજ્ઞાની મનુષ્ય પોતાના કર્મથી બંધાયલો હોય છે, તે સુખની આશાથી દુઃખો વેઠીને પણ કર્મ કરે છે, પરંતુ તે સુખની ઇચ્છારૂપી બુદ્ધિને મનુષ્ય જેમની સેવાથી કાપી નાંખે છે, તે ભગવાન અમારા ગુરુ થઇને અમારા હૃદયમાં રહેલી દેહાભિમાનરૂપી ગાંઠને કાપી નાંખો. રૂપું જેમ અગ્નિમાં તપવાથી મેલનો ત્યાગ કરીને પોતાના સ્વરૂપમાં આવે છે તેમ પુરુષ ભગવાનની સેવાથી મનના મળને છોડી પોતાના સ્વરૂપને પામે છે; તે છ વિકારરહિત અવિનાશી ઇશ્વર અમારા ગુરુના પરમ ગુરુ થાઓ. બીજા દેવતાઓ,

ગુરુઓ તથા સર્વ લોકો પોતે એકઠા થઇને જે ભગવાનની કૃપાના દશ હજારમા ભાગના એક અંશ જેટલી પણ કૃપા કરવાને સમર્થ નથી, તે આપ ઈશ્વરને હું શરણે છું. તમે કહેશો કે, મને ગુરુ કરવાનું શું પ્રયોજન છે? તેના ઉત્તરમાં કહીશ કે, જેમ આંધળાને દોરનારો આંધળો ગુરુ હોય છે, તેમ અજ્ઞાની મનુષ્યનો મૂર્ખ ગુરુ હોય છે, માટે અમારા પોતાના સ્વરૂપને જાણવાની ઈચ્છાવાળા અમે સર્વ ઇંદ્રિયોના પ્રકાશક તથા સૂર્ય ચન્દ્ર જેમનાં નેત્ર છે એવા આપને જ ગુરુ કરીએ છીએ. સદ્‌ગુરુનું શરણ છોડી, જેઓ પ્રાકૃત એટલે મૂર્ખ ગુરુની સેવા કરે છે, તે અનર્થને પામે છે; કારણ કે મનુષ્ય જ મનુષ્યને વિષયાદિકના જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરે છે ને તે જ્ઞાનથી મનુષ્ય નરકમાં પડે છે. પરંતુ આપ તો અવિનાશી અને સફળ એવા જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપો છો; જે જ્ઞાનવડે મનુષ્ય પરિશ્રમ વિના પોતાના સ્વરૂપને જાણે છે. તમે સર્વ લોકના સ્નેહી, પ્રિય તથા ઈશ્વર છો. આત્મા, ગુરુ, જ્ઞાન, તથા ઇષ્ટસિદ્ધિરૂપ છો તથા તમે પ્રાણીમાત્રના હૃદયમાં રહેલા છો, તો પણ કામનામાં બંધાયલા હોવાથી, મંદ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો આપને ઓળખતા નથી. માટે હું જ્ઞાનનો ઉપદેશ લેવા પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય અને દેવતાઓમાં ઉત્તમ એવા આપને શરણે છું. હે મહારાજ! તમે પરમાર્થ વસ્તુનો પ્રકાશ કરનારાં વચનોથી હૃદયની અહંકાર આદિક ગ્રંથીઓને કાપી નાંખો અને પોતાના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરો.

(ભા. ૮ સ્કંધ. અ. ૨૪ મો. શ્લોક ૪૧ થી ૫૩.)

દક્ષે કરેલી સ્તુતિ.

દક્ષ સ્તુતિ કરે છે-સફળ જ્ઞાનવાળા જીવના અને માયાના નિયંતા, દેહાદિકમાં તત્ત્વદૃષ્ટિવાળા જીવો જેના સ્વરૂપને જાણતા નથી એવા સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ સ્વયંભુ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. રૂપાદિક વિષયો જેમ ચક્ષુરાદિક ઇંદ્રિયોના પ્રકાશને જાણતા નથી, તેમ શરીરમાં રહેવા છતાં જીવ પોતાની સાથે રહેતા પ્રપંચના દ્રષ્ટા અને પોતાના મિત્ર એવા અંતર્યામીની મિત્રતાને જાણતો નથી; તે મહેશ્વર ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. દેહ, પ્રાણો, ઇંદ્રિય, અંતઃકરણ, પંચ મહાભૂતો અને તેમના શબ્દાદિક વિષયો, પોતપોતાને જણાવનારી ઇંદ્રિયોને અને તે તે ઇંદ્રિયોના નિયંતા દેવોને જાણતા નથી, પરંતુ જીવ તો તે ત્રણને તેઓના મૂળ ગુણો સાથે જાણે છે. આ સર્વને જાણવા છતાં સર્વજ્ઞ ભગવાનને તે જાણતો નથી, તે અનંત ભગવાનની હું સ્તુતિ કરું છું. સમાધિ દશામાં જ્યારે સાંસારિક વસ્તુઓનાં દર્શન અને સ્મરણનો નાશ થવાથી નામ અને રૂપને જણાવનારું મન શાંત હોય છે ત્યારે જે પરમાત્મા કેવળ સ્વસ્વરૂપ વડે જણાય છે તે શુદ્ધ તથા શુદ્ધ મનમાં વાસ કરનાર ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. યજ્ઞ કરનારાઓ સામિધેની નામના પંદર મંત્રોવડે અરણીમાં ઢંકાઇ રહેલા પ્રકાશ કરવા યોગ્ય અલૌકિક અગ્નિને જેમ તેમાંથી બહાર કાઢે છે, તેમ બ્રહ્મવેત્તા પુરુષો પ્રકૃતિ, પુરુષ, મહત્તત્ત્વ, અહંકાર, પાંચ વિષયો, ત્રણ ગુણ, અગિયાર ઇંદ્રિયો અને પાંચ ભૂતો રૂપી પોતાની શક્તિઓથી ઢંકાઇ ગયેલા પરમાત્માને

વિચારવડે પોતાના હૃદયમાં સ્થિર કરીને પછી તેને તત્ત્વોમાંથી બહાર કાઢે છે. માયાનો નિષેધ કરતાં કૈવલ્યસુખથી અનુભવમાં આવતા, સર્વ પ્રકારના નામવાળા, સર્વ રૂપવાળા, તથા જેની માયાના સ્વરૂપનું સત્ અથવા અસતપણાથી નિરુપણ થઈ શકતું નથી, એવા વિશ્વરૂપ ભગવાન મને પ્રસન્ન થાઓ જે સ્વરૂપ વચનવડે કહેવામા આવે છે, જે સ્વરૂપનો બુદ્ધિથી નિશ્ચય કરવામાં આવે છે, જે સ્વરૂપ ઇદ્રિયોથી ગ્રહણ કરવામાં આવે છે અને જે સ્વરૂપનો મનમા સંકલ્પ કરવામા આવે છે, તે ભગવાનનું સ્વરૂપ નથી, કેમકે તે સર્વ ગુણોનુંજ સ્વરૂપ છે અને ભગવાન તો ગુણોના પ્રલયથી તથા ઉત્પત્તિ જાણવામાં આવે છે, અર્થાત્ ચૈતન્યરૂપ અધિષ્ઠાન હોય તોજ સૃષ્ટિ અથવા તો તેનો પ્રલય સંભવે છે. જેને વિષે જગત્ રહેલું છે તે બ્રહ્મ છે, જેમાંથી જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે તે બ્રહ્મ છે, જે સાધનથી જગત્ થાય છે તે બ્રહ્મ છે, જેનુ જગત્ થાય છે તે બ્રહ્મ છે, જેને સારું જગત્ થાય છે તે બ્રહ્મ છે, જે કંઈ રચવામા આવે છે તે બ્રહ્મ છે, જે કરે છે તે બ્રહ્મ છે, જેને ક્રિયા કરવા માટે પ્રેરણા કરવામાં આવે છે તે બ્રહ્મ છે, ક્રિયા વગેરેના સંબંધો તથા બીજી વસ્તુઓ છે તે પણ બ્રહ્મ છે બ્રહ્મ સર્વની પહેલાં પ્રસિદ્ધ છે, તેથી તે સર્વનું કારણ છે. પ્રથમથી અને પછીથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્માથી લઇને સ્થાવર સુધી સર્વ પદાર્થોનાં મૂળરૂપ બ્રહ્મ છે, તેનાથી કોઈ પણ વસ્તુ ભિન્ન નથી, તેમ કોઇ વસ્તુ તેની સજાતિ હોય એમ પણ નથી. જ્યારે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આખા વિશ્વનું કારણ બ્રહ્મ છે ત્યારે મીમાંસકો

'કોઈ દહાડો આવું જગત્ ન હતું, પરંતુ આવુંજ હતું' એમ બોલીને શા માટે વિવાદ કરે છે ? તેઓની સાથે બીજા સ્વભાવવાદી પણ એક મત કેમ થાય છે ? તત્ત્વવેત્તાઓ તેમને સમજાવે છે તોપણ તેઓ વારંવાર ભૂલ કેમ કરે છે ? એવી શંકા કરવી નહિ, કારણ કે પરસ્પર વિવાદ કરનારા વાદીઓનો વાદ તથા એક મત થવું, આ સર્વ પરમાત્માની માયા અને અવિદ્યાની શક્તિઓથી થાય છે અને જેમની માયાની શક્તિઓ તેમને વારંવાર મોહિત કરે છે તે અનંત ગુણવાળા પરબ્રહ્મને હું નમસ્કાર કરું છું. યોગમાં અને ઉપાસનામાં પાતાળાદિકમાં ભગવાનના ચરણારવિન્દાદિકની કલ્પના કરીને ભગવાનને સાવયવ ગણેલા છે અને સાંખ્યશાસ્ત્રમાં ભગવાનને હાથ, પગ વિનાના કહીને નિરવયવ ગણેલા છે. આ પ્રમાણે યોગશાસ્ત્રમાં અને સાંખ્યશાસ્ત્રમાં બન્ને વિવાદનો વિષય ભિન્ન ભિન્ન છે, તોપણ તે બન્ને શાસ્ત્રનો વિધિનિષેધ એક વસ્તુમાં છે અને તે પણ ભગવાનના સ્વરૂપમાં નહિ પરંતુ ભગવાનના અવયવોમાં રહેલો છે; કારણ કે, અસ્તિ નાસ્તિનો વિવાદ ભગવાનના અવયવોને માટે છે, પરંતુ ભગવાનના સ્વરૂપને માટે નથી. આ રીતે ભગવાનનું સ્વરૂપ વિવાદના વિષયનું અધિષ્ઠાન છે, કારણ કે અધિષ્ઠાન વિના અવયવોની કલ્પના તેમ જ અવયવોનો નિષેધ થઈ શકતો નથી. એટલા માટે વિધિનિષેધ બન્નેના આશ્રયરૂપ, બન્નેને અનુકૂળ, બન્નેથી ભિન્ન અને બન્નેમાં સમાન રહેનાર જે ભગવાન તેને પરબ્રહ્મ જાણવા. જે અનંત ભગવાન પોતે નામ-રૂપ રહિત છે, તથાપિ પોતાના ચરણકમ-

જની ભક્તિ કરનારા મનુષ્યો ઉપર અનુગ્રહ કરવા પૃથક્ પૃથક્ જન્મ ધારણ કરીને અને જુદાં જુદાં કર્મો કરીને નામ અને રૂપને ધારણ કરે છે, તે પરબ્રહ્મ ભગવાન મને પ્રસન્ન થાઓ. વાયુ જેમ પોતે એક છે, તોપણ પુષ્પાદિકનો આશ્રય કરીને અનેક ગંધવાળો બને છે અને જુદા જુદા રંગની રજનો આશ્રય કરીને અનેક રૂપવાળો દેખાય છે, તેમ અંતર્યામી પણ એક છે, છતાં જુદી જુદી ઉપાસનાના માર્ગોથી તે તે પ્રકારની અનેક વાસનાવડે અનેક દેવતાઓ રૂપે લોકોથી ભજવામાં આવે છે. તે પરમાત્મા આપણા મનોરથોને પૂર્ણ કરો.

(ભા. ૬ સ્કંધ. અ. ૪ થો. શ્લોક ૨૭ થી ૩૪.)

અંશુમાનની સ્તુતિ.

અંશુમાન સ્તુતિ કરે છે–બ્રહ્મા પણ આત્માથી પર એવા આપ પરમેશ્વરને સમાધિવડે પ્રત્યક્ષ અને યુક્તિઓથી અપરોક્ષ રીતે જાણતા નથી, ત્યારે લોકો કે જેઓ બ્રહ્માનાં મન, શરીર અને બુદ્ધિથી થયેલી સૃષ્ટિમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે, તે ક્યાંથી જાણે ? તેઓમાં પણ અમારા જેવા અજ્ઞાની લોકો તો જાણેજ ક્યાંથી ? જે દેહધારીઓ આપની માયાથી મોહિત થયેલા, બુદ્ધિને અધીન તથા બહારનું જ્ઞાન ધરાવનાર છે, તેઓ જાગ્રત તથા સ્વપ્નમાં વિષયોને જુવે છે અને સુષુપ્તિ કાળમાં અજ્ઞાનને જુવે છે; પરંતુ તમે કે જે પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલા છો તે તમને અમે જાણતા નથી. આપ શુદ્ધ જ્ઞાન સ્વરૂપ છો અને સ્વભાવથી માયાના ગુણ-

રૂપ ભેદનો તથા મોહનો નાશ કરનાર સનંદન આદિક મુનિઓએ જાણવા યોગ્ય છો, એવા આપને હું મૂઢ કેમ જાણી શકું ? હે ભગવન્ ! હું આપ પુરાણ ભગવાનને નમસ્કાર કરું છું. માયાના ગુણો, વિશ્વસૃષ્ટિ વગેરે કર્મો તથા બ્રહ્મા આદિક રૂપો આપનાં છે. આપ કાર્ય કારણથી રહિત છો. નામ અને રૂપથી રહિત છો અને લોકોને જ્ઞાનોપદેશ કરવાને અવતાર ધારણ કરો છો. તમારી માયાએ રચેલા આ લોકમાં કામ, લોભ, ઈર્ષ્યા અને મોહથી જેમનું મન ભ્રમિત થયેલું હોય, એવા લોકો ઘરબાર, પુત્ર, સ્ત્રી વગેરેને વિષે પરમાર્થ બુદ્ધિ કરીને ભટકયા કરે છે. હે ભગવન્ ! અમારો આજે તમારાં દર્શન કરવાથી કામ, કર્મ તથા ઇંદ્રિયોના આશય-રૂપ દૃઢ મોહ નાશ પામ્યો છે.

(ભા. ૯ સ્કંધ. અ. ૮ મો. શ્લોક ૨૨ થી ૨૭.)

બહુલાશ્વે કરેલી સ્તુતિ.

બહુલાશ્વ બોલ્યો–હે વિભો ! આપ સર્વ પ્રાણીઓને ચેતના આપનાર છો, સર્વનાં સાક્ષી છો અને સ્વયંપ્રકાશ છો; આપના ચરણારવિંદનું સ્મરણ કરનાર અમને આપે દર્શન આપ્યાં. આપે કહ્યું હતું કે " મારા સત્ય ભક્ત કરતાં મને શેષનાગ અથવા લક્ષ્મીજી પણ વિશેષ પ્રિય નથી. " આપના વચનને સત્ય કરવા આપે અમને દર્શન આપ્યાં. આપનાં આવાં વચન જાણનારો કયો પુરુષ આપના ચરણારવિંદનો ત્યાગ કરે ? આપ નિષ્કંચન તથા શાંત મુનિઓને સ્વસ્વરૂપ આપો છો. આપે યદુવં-

શમા અવતાર ધારણુ કરી જગતમા જન્મ મરણુના બંધનમાં રહેલા મનુષ્યોને સંસારમાથી મુક્ત કરવા, ત્રણુ લોકમાં પાપનો નાશ કરનારી કીર્તિ વિસ્તારેલી છે આપ અખંડ જ્ઞાનવાળા છો તથા શાતિ ભરેલુ તપ કરનાર નારાયણુ છો આપ નારાયણુ ભ ગવાનને હું પ્રણામ કરુ છુ હે વ્યાપક ! આપ આ બ્રાહ્મણોની સાથે કેટલાક દિવસ અમારા ઘરમા રહો અને આપના ચરણુની રજથી આ નિમિ રાજાના કુળને આભારી કરો.

(ભા. ૧૦ સ્કધ અ ૮૬ મો શ્લોક ૩૧ થી ૪૬)

જરાસંધના કાગવાસમાંથી મુક્ત થએલા રાજાઓએ શ્રીકૃષ્ણુના કરેલી સ્તુતિ.

રાજાઓ કહેવા લાગ્યા–હે દેવના દેવ ! હે કૃષ્ણુ ! સંસા રથી ખિન્ન થયેલા અને તમારે શરણે આવેલા જે અમો તેમનુ તમે રક્ષણુ કરો હે મધુસૂદન ! અમે જરાસધના ઉપર દોષારોપ કરતા નથી, કારણુ કે રાજાઓને રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થવુ એ તમારો અનુગ્રહ છે રાજ્યના ઐશ્વર્યથી છકી જઇ તમારી માયાથી મોહ પામી નાશવ ત સંપત્તિઓને અવિચળ માનવાથી હરકોઇ રાજા કલ્યાણુને પામતો નથી. બાળકો જેમ ઝાંઝવાના જળને જલાશય માને છે, તેમ અજ્ઞાની પુરુષો વિકારવાળી માયાને ખરી વસ્તુ કહે છે હે કૃષ્ણુ ! અમે પૂર્વે લક્ષ્મીના મદમાં આંધળા થઇ ગયા હતા આ પૃથ્વીને જીતી લેવાની ઇચ્છાથી એક બીજાનો દ્વેષ

કરતા હતા અને દુર્મદથી ભરેલા તથા મહા કૂર એવા અમે આગળ માથા ઉપર ઝુઝી રહેલ મૃત્યુરૂપ આપને ન ગણકારતાં નિર્દયપણાથી પોતાની પ્રજાનો નાશ કરતા હતા, તે જ હે શ્રીકૃષ્ણ! તમારા ગંભીર વેગવાળા અનંત પરાક્રમી અને તમારી મૂર્તિરૂપ કાળે અમને લક્ષ્મીથી ચલાયમાન કર્યા છે, તેથી અમે ગર્વરહિત થઇ તમારા ચરણનું સ્મરણ કરીએ છીએ. હવે અમે નિરંતર નાશ પામતા અને રોગોના ક્ષેત્રરૂપ દેહવડે ભોગવવા યોગ્ય તથા ઝાંઝવાના પાણી જેવા રાજ્યને અથવા તો કાનને ગમે એવા તથા મરી ગયા પછી સ્વર્ગમાં ભોગવવા યોગ્ય કર્મનાં ફળોને પણ ભોગવવાની ઇચ્છા રાખતા નથી. માટે આ જગતમાં જન્મ-મરણ પામતા એવા જે અમે તેઓને એવો ઉપાય બતાવો કે, જેથી આપના ચરણકમળમાં નિરંતર સ્મૃતિ રહ્યા કરે. શ્રીકૃષ્ણ, વાસુદેવ શ્રીહરિ, પરમાત્મા અને પ્રણામ કરનારના ક્લેશનો નાશ કરનાર આપ ગોવિંદ ભગવાનને અમારા પ્રણામ છે.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૭૩ મો. શ્લોક ૮ થી ૧૬.)

બંધીવાન રાજાઓએ કરેલી સ્તુતિ.

રાજાઓની પ્રાર્થના—હે કૃષ્ણ ! અમે ભેદદૃષ્ટિવાળા છીએ, સંસારથી ડરીએ છીએ અને તમારે શરણે છીએ. શાસ્ત્ર નિષિદ્ધ કર્મમાં પરાયણ હોય એવો મનુષ્ય તમે કહેલા પૂજનરૂપી કર્મમાં અસાવધ રહે તો બળવાન કાળ તેના જીવનની આશાને તોડી નાંખે છે, તે આપ કાળમૂર્તિને નમસ્કાર છે. હે ઇશ ! જગતના

સ્વામી એવા આપ મહાત્મા પુરુષોની રક્ષા કરવા પોતાના અંશથી જગતમાં જન્મ ધરો છો; છતા કોઈ પ્રાકૃત મનુષ્ય તમારી આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરે તો તે મનુષ્ય પોતે કરેલાં કર્મને અવશ્ય ભોગવે છે, એમ કહેવાય છે. હે ઈશ્વર ! રાજાઓ સંબંધી સુખ વિષયાધીન હોવાથી, સ્વપ્નના સુખ સમાન નાશવંત છે અને નિરંતર ભયથી ભરેલા શબ તુલ્ય આ શરીરથી સ્ત્રીપુત્રાદિકની ચિંતા અમો કરીએ છીએ. અમે આ દશાની પૂર્વે નિષ્કામ થઈ તમારો આશ્રય કર્યો નહિ, કારણ કે નિષ્કામ પુરુષોને મળી શકે એવું સ્વતઃસિદ્ધ સુખ તજી, તમારી માયાવડે આ લોકમાં અત્યંત દીન થઈ અમે દુઃખ ભોગવીએ છીએ.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૭૦ મો. શ્લોક ૨૫ થી ૨૮.)

વસુદેવે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

વસુદેવ કહે છે–હે કૃષ્ણ ! તમે જગતના કારણ રૂપી પ્રધાનપુરુષ છો અને પુરુષના ઈશ્વર છો. આ જગતની જેમાં, જેણે, જેનાથી, જેથી, જેના સંબંધી, જેને માટે, જે જે પ્રમાણે તથા જ્યારે સ્થિતિ તથા પાલન કરવામાં આવે, તે સર્વરૂપ ભોગ્ય તથા ભોક્તાઓના નિયંતા સાક્ષાત્ તમેજ છો. તમે અજન્મા છો, તમે પોતે અનેક પ્રકારના જગતમાં પોતાના સ્વરૂપથી પ્રવેશ કરો છો અને ક્રિયાશક્તિ તથા જ્ઞાનશક્તિરૂપ થઈ તેનું પોષણ કરો છો તથા તેને ધારણ કરો છો. જગતના કારણરૂપ પ્રાણાદિકની જે શક્તિઓ છે તે તમારી છે, કારણ કે ચેષ્ટા કરનાર પ્રાણાદિ-

ર્કના પદાર્થો પરતંત્ર, જડ તથા ચેષ્ટાવાળા છે. તૃષ્ણા વગેરેમાં ચલનશક્તિ છે. તે જેમ વાયુની શક્તિવડે છે, તેમજ જે વેગ દેખાય છે તે પુરુષની શક્તિથી દેખાય છે; તેમ સર્વ પદાર્થોની ક્રિયા પણ તમારી શક્તિને લીધે થાય છે. ચંદ્રની કાંતિ, અગ્નિનું તેજ, સૂર્યની પ્રભા, નક્ષત્ર તથા વીજળીઓની સ્ફુરણસત્તા, પર્વતોની સ્થિરતા, પૃથ્વીનો આધાર તથા ગંધ ગુણ એ સર્વ વસ્તુતાએ આપ છો. હે ઇશ્વર ! જળ, તેમાં રહેલી તૃસ કરવાની શક્તિ, જીવાડવાની શક્તિ તથા તેનો રસ એ સર્વ આપ જ છો; વાયુ અને તેમાં ઓજ, સહ, બળ, ચેષ્ટા તથા ગતિ, તે સર્વ આપ છો. દિશા, દિશાઓનો અવકાશ, આકાશ, પરા વાણી, પશ્યન્તી વાણી, મધ્યમા વાણી તથા સ્પષ્ટ અક્ષર રૂપે જુદી જુદી આકૃતિઓ કહેનારી વૈખરી વાણીરૂપ આપ છો. ઇંદ્રિયોમાં વિષય પ્રકાશ કરવાની શક્તિ, ઇંદ્રિયોના દેવતાઓ તેમજ અધિષ્ઠાન શક્તિ, બુદ્ધિની નિશ્ચય શક્તિ તથા અંતઃકરણની ઉત્તમ અનુસંધાન શક્તિ પણ આપ છો. પાંચ ભૂતોનું આદિ કારણ તામસાહંકાર, ઇંદ્રિયોનું કારણ રાજસાહંકાર, ઇંદ્રિયોના દેવતાઓનું કારણ સાત્વિકાહંકાર તથા જીવને સંસાર મળવાનું પ્રધાન કારણ આપ છો. જેમ વિનાશી ઘટ તથા કુંડલાદિક પદાર્થોમાં મૃતિકા તથા સુવર્ણ વગેરે પદાર્થ નાશ પામતા નથી, તેમ ઉપર કહેલા વિનાશી એવા સર્વ પદાર્થોમા અવિનાશી પદાર્થ આપ છો. સત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ એ ત્રણ ગુણો તથા તેમના પરિણામરૂપ મહત્તત્વ આદિ પદાર્થો સાક્ષાત્ આપ પરબ્રહ્મને વિષે યોગમાયાથી કલ્પા-

ચેલા છે. જ્યારે માયાવડે તમારે વિષે એ પદાર્થો કલ્પાય છે, ત્યારેજ તમારામાં તેઓની પ્રતીતિ થાય છે અને તમે તેઓમાં કારણરૂપે અનુગત રહો છો. પરંતુ જ્યારે આ કલ્પના કરવામાં આવતી નથી, ત્યારે તો નિર્વિકલ્પ એવા એક આપજ બાકી રહો છો. આપ સર્વના આત્મા છો, ગુણોના પ્રવાહરૂપ આ સંસારમાં આપની સૂક્ષ્મ ગતિને નહિ જાણનાર લોકો દેહાભિમાનથી કરેલાં કર્મોને લીધે સંસારમાં જન્મ મરણ પામ્યા કરે છે. હે ઇશ્વર ! હું મનુષ્યલોકમાં દૈવેચ્છાથી દુર્લભ તથા કર્મ કરવાને સમર્થ એવો દેહ પામ્યા છતા પણ તમારી માયાથી સ્વાર્થ સાધવામાં પ્રમાદ રાખું છું, તે પ્રમાદમાં ને પ્રમાદમાં મારી અવસ્થા ચાલી ગઇ. આ ક્ષણભંગુર દેહમાં ' હું છું ' એવા સ્નેહ પાશથી તથા દેહથી થયેલા પુત્રાદિકમાં ' આ મારા પુત્રો ' એવા સ્નેહપાશથી આપ સર્વ જગતને બાંધી લો છો. તમે બે કંઇ અમારા પુત્રો નથી, પરંતુ સાક્ષાત્ પ્રકૃતિ અને પુરુષના ઇશ્વર છો અને પૃથ્વી ના ભારભૂત ક્ષત્રિય લોકોનો નાશ કરવા અવતર્યા છો. હે પ્રભો ! હું શરણાગતના સાંસારિક ભયને મટાડનાર આપના ચરણારવિંદને શરણે આવ્યો છું. મેં આટલી વિષયની તૃષ્ણા રાખી તે ઘણી છે, કારણ કે જે તૃષ્ણાથી મને શરીરમાં આત્મબુદ્ધિ અને આપ ઇશ્વરમા પુત્રબુદ્ધિ થયેલી છે. આપે જન્મ સમયે સૂતિકાગૃહમાંજ અમને કહ્યું હતું કે, તમે જ્યારે સુતપા તથા પૃશ્નિ હતાં અને પછી કશ્યપ અને અદિતિ હતાં, તથા હમણાં વસુદેવ અને દેવકી છો, ત્યારે હું યુગે યુગે અજન્મા હોવા છતાં પણ સ્વધર્મની

રક્ષા કરવા તમારે ત્યાં જન્મ્યો હતો અને જન્મ્યો છું. તમે અ-જન્મા છતાં આકાશની માફક અસંગ રહીને અનેક અવતાર ધારણ કરો છો તથા તેનો ત્યાગ કરો છો. હે મહાકીર્તિ ! આપ સર્વ વ્યાપકની વિભૂતિરૂપ માયાને કોણ જાણે છે ?

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૮૫ મો. શ્લોક ૩ થી ૨૦.)

દેવકીએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

બ્રહ્માનાં બે પરાર્ધ વર્ષ પૂરાં થયા પછી જ્યારે સર્વ લોકોનો નાશ થાય છે ત્યારે પંચ મહાભૂતો તન્માત્રાઓમાં લીન થાય છે, તન્માત્રાઓ પ્રધાનમાં લય થાય છે અને કાળના વેગથી પ્રધા-નને જાણનાર માત્ર આપ જ, એક અવશેષ રહો છો. હે પ્રકૃતિના પ્રવર્તક ! નિમેષ (મટકા) થી માંડીને વર્ષ સુધીનો કાળ, કે જેની આવૃત્તિથી જગતની આવૃત્તિઓ થાય છે, તે કાળ તમારી લીલારૂપ કહેવાય છે. તે નિર્ભય સ્થાન રૂપ આપ ઈશ્વરને શરણે હું આવી છું. હે આદિ પુરુષ ! મનુષ્ય મૃત્યુરૂપી સર્પથી ડરીને સર્વ લોકમાં ફરી વળે, તોપણ તેને આપ સિવાય બીજું નિર્ભય સ્થાન મળતું નથી. પરંતુ દૈવેચ્છાથી તમારાં ચરણકમળને પ્રાપ્ત થઈને, શાંતિથી નિદ્રા કરનારથી મૃત્યુ પણ દૂર નાસી જાય છે. તમે ઉગ્રસેનના દુષ્ટ પુત્ર કંસથી ભયભીત થયેલાં જે અમો તેમની રક્ષા કરો. તમે ભક્તજનોને જાણનાર અને તેઓના ત્રાસનો નાશ કરનાર, ધ્યાન કરવા યોગ્ય ઈશ્વરસ્વરૂપને, ચર્મચક્ષુવાળા લોકોની આગળ પ્રકટ કરશો નહિ. હે મધુસૂદન ! આ પાપી કંસ, તમારો

જન્મ થયો છે તે ન જાણે તો સારું, કારણ કે હું અધીર બુદ્ધિવાળી, તમારે માટે કંસથી ડરું છું. માટે હે વિશ્વાત્મા ! તમે તમારું આ અલૌકિક સ્વરૂપ, કે જે સ્વરૂપ ચાર ભુજાવાળું તથા ભુજાઓમાં ધરેલાં શંખ, ચક્ર, ગદા ને કમળની શોભાથી શોભાયમાન છે, તેને પાછું સંકેલી લ્યો. આ જગત્ કે જે હમણાં દેખાય છે, તેને પરમ પુરુષ એવા આપ પ્રલય સમયે પોતાના શરીરમાં વગર સંકોચે સમાવી દ્યો છો, તમે તેમ મારા ગર્ભમાં રહ્યા હતા, એ વાત જો લોકોની આગળ કરી હોય તો તેઓ તો હસી કાઢે.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૩ જો. શ્લોક ૨૪ થી ૩૧.)

ગુરુપુત્રને પાછો લાવ્યા પછી દેવકીએ કરેલી શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ.

હે પ્રમાણમાં આવો નહિ એવા સ્વરૂપવાળા બળદેવ ! હે યોગેશ્વરોના ઇશ્વર શ્રીકૃષ્ણ ! તમે બન્ને પ્રજાપતિઓના પણ ઇશ્વર તથા આદિ પુરુષ છો, એમ હું જાણું છું. કાળે કરીને જ્યારે સત્વગુણનો નાશ થયો, ત્યારે રાજાઓ શાસ્ત્રનું ઉલ્લંઘન કરીને વર્તવા લાગ્યા અને પૃથ્વી ઉપર ભાર જેવા થવા લાગ્યા, ત્યારે રાજાઓનો સંહાર કરવા તમે હમણાં મારાથી ઉત્પન્ન થયા છો. જેમના અંશના અંશરૂપ માયાના ગુણના લેશથી જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ તથા લય થાય છે, તે આપને હું શરણે છું.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૮૫ મો. શ્લોક ૨૮ થી ૩૧.)

કુંતાજીએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

અજ્ઞાની મનુષ્ય જેમ વેષધારી નટને ઓળખી શકતો નથી તેમ દેહાભિમાની પુરુષ પણ આપને ઓળખી શકતો નથી. આત્મા અને અનાત્માના વિવેકવાળા, શાસ્ત્રનું મનન કરનારા અને નિર્મળ અંતઃકરણના પુરુષો પણ આપને ઓળખી શકતા નથી, તો પછી અમે સ્ત્રીઓ તે આપનો ભક્તિયોગ સાધવા આપને કેવી રીતે ઓળખી શકીએ ? શ્રીકૃષ્ણ વસુદેવના પુત્ર, નંદરાયના કુમાર તથા વેદ અને ગાયનું રક્ષણ કરનાર આપને હું નમસ્કાર કરું છું જેમની નાભીમાં કમળ છે, જેમણે કમળની માળા ધારણ કરેલી છે, જેમનાં નેત્ર કમળના જેવાં પ્રફુલિત છે તથા જેમના ચરણમાં કમળનું ચિહ્ન છે, એવા આપને નમસ્કાર છે. હે હૃષીકેશ ! ખળ એવા કંસે, ઘણા દિવસ સુધી કારાગ્રહમાં રાખેલાં, ને પુત્રોના મરણથી શોકાતુર થયેલાં દેવકીજીને આપે છોડાવ્યાં હતાં, પણ મને તો આપે વારંવાર દુઃખોના સમૂહમાંથી મુક્ત કરી છે. હે હરિ ! આપે ઝેરથી, મોટા અગ્નિમાથી, રાક્ષસના ભયથી, જુગારીઓની સભામાથી, વનવાસના કષ્ટમાંથી, પ્રત્યેક રણસંગ્રામમાંથી, અનેક મહારથિઓના અસ્ત્રોથી તથા છેવટ અશ્વત્થામાના બ્રહ્માસ્ત્રથી પણ મારી રક્ષા કરી મને દુઃખ મુક્ત કરી છે.

હે જગત્ ગુરો ! અમને જ્યાં ત્યાં નિત્ય વિપત્તિઓ આવે છે પણ હવે વિપત્તિઓમાં ફરીને સંસારનાં જન્મમરણ રૂપી દુ:ખો જોવાં ન પડે એવા આપનાં દર્શન થયાં છે. સારા કુળમાં જન્મ,

પ્રભુતા, શાસ્ત્રાભ્યાસને લક્ષ્મીથી જેનો મદ વધેલો હોય એવો પુરુષ, કામના રહિત ભક્તોના જાણવામાં આવેલું આપનું નામ લેવાને યોગ્ય નથી. કામનારહિત ભક્તજનના ધનરૂપ, ધર્મ, અર્થ ને કામ રૂપી ગુણ વૃત્તિઓ જેની નિવૃત્ત થયેલી છે એવા આત્માના આનંદમાં રમણ કરનારા, શાન્ત અને મોક્ષના પતિ, એવા આપને નમસ્કાર હો. હું તમને કાળમૂર્તિ માનું છું. કારણ કે, તમે સર્વના નિયંતા છો, આદિ તથા અંત વિનાના છો. સમર્થ છો, ચારે તરફ વિચરો છો તથા ભૂતોમાં પરસ્પર જે કલેશ થાય છે તેનો આપ તોડ લાવો છો, પરંતુ તમારામાં જરા પણ વિષમપણું આવતું નથી. હે ભગવન્! તમે તમારી લીલાને અધીન થઈ મનુષ્યના જેવું આચરણ કરો છો, પરંતુ આપનાં કર્તવ્યને કોઈ જાણી શકતું નથી. આપને કોઈ પ્રિય નથી તેમ કોઈ શત્રુ કે મિત્ર નથી, માટે જે મનુષ્યો તમને નિશ્ચક કરનારા માને છે તે કોઈ પણ રીતે સંભવતું નથી. હે વિશ્વાત્મન્! તમે અજન્મા છો, પશુ આદિકમાં વરાહ વગેરે, મનુષ્યોમાં રામ વગેરે, ઋષિઓમાં નર નારાયણ વગેરે તથા જલ જંતુઓમાં મત્સ્ય વગેરે તમારા જન્મો થયા છે. આપ અકર્ત્તા છો છતાં દુષ્ટનો સંહાર, સૃષ્ટિની ઉત્પતિ, સ્થિતિ અને લય વગેરે આપનાં કર્મો જોવામાં આવે છે. તમે જ્યારે માંખણની ગોળી ફોડી નાખી ત્યારે યશોદાજીએ તમને બાંધવાને દામણું લીધું હતું. તમે આંસુઓની ધારાથી ધોવાઇ ગયેલાં અંજનવાળું મુખ નીચું કરીને મને મારશે, એવી બીકથી સામે ઉભા હતા તે સમયની આપની બાળ-

લીલા અને મોહિત કરે છે, કારણ કે આપનાથી ભય પોતે બીહે છે. કેટલાક કહે છે કે પવિત્ર યશવાળા યદુ રાજાની કીર્તિને વધારવા મલયાચળમાં જેમ ચંદન ઉત્પન્ન થાય તેમ અજન્મા આપ યદુના વંશમાં જન્મ્યા છો. કેટલાક એમ કહે છે કે, વસુદેવની સ્ત્રી દેવકીને વિષે તેમના પૂર્વજન્મની પ્રાર્થનાથી આ જગતનું કલ્યાણ કરવા અને દૈત્યોનો નાશ કરવા માટે અજન્મા એવા આપ પુત્ર રૂપે જન્મ્યા છો. કેટલાએક વળી એમ કહે છે કે, સમુદ્રમાં બહુ ભારથી ડગમગતા વહાણની માફક બહુ ભારથી પીડાતી આ પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવાને બ્રહ્માની પ્રાર્થના ઉપરથી આપ જન્મ્યા છો. કેટલાએક કહે છે કે, આ જગતમાં પરમાનંદની અજ્ઞાનરૂપી અવિદ્યાથી થયેલી કામના અને કામનાથી થયેલાં કર્મોથી કલેશ પામતા મનુષ્યોની અવિદ્યાની નિવૃત્તિ અર્થે સાંભળવા યોગ્ય અને સંભળાવવા યોગ્ય ચરિત્રો કરવા માટે આપ આ લોકમાં ઉત્પન્ન થયા છો.

હે શ્રીકૃષ્ણ ! જે મનુષ્યો તમારી લીલાને સાંભળે છે, ગાય છે અને બીજાને સંભળાવે છે, તેનું સ્મરણ કરે છે તથા બીજો કોઈ ગાતો હોય તેને ધન્યવાદ આપે છે, તેઓ અલ્પ કાળમાં સંસારના જન્મ મરણ રૂપી ફેરાને ટાળનારાં તમારાં ચરણારવિંદને પામે છે. પોતાની ઇચ્છાને પૂર્ણ કરનારાં તમારાં સગાંસંબંધી અને તમારી પાછળ જીવન ગાળનારાં એવાં જે અમો, તેમને તમે, શું આજે ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા કરો છો ? અમોએ રાજાઓનો અપરાધ કર્યો છે અને અમને તમારાં ચરણારવિંદ

વિના બીજો એકકે આશ્રય નથી માટે આપે અમને તજવાં યોગ્ય નથી. હે શ્રીકૃષ્ણ ! ઇંદ્રિયોનો સ્વામી જીવ જતો રહે ત્યારે જેમ ઇંદ્રિયોનાં નામ અને રૂપ કંઇજ રહેતું નથી, તેમ આપનાં દર્શન જો અમને થાય નહિ અને આપ અનાશ તરફ દૃષ્ટિ કરો નહિ તો યાદવોની સાથે અમારી પ્રખ્યાતિ અને સંપત્તિ કશા લેખામાં ગણાય નહિ. હે પરમાત્મા ! શંખ, ચક્ર, ગદાને પદ્મ આદિ આપના લક્ષણોથી લાંછિત થયેલા ચરણોથી અંકિત થયેલી આ પૃથ્વી હમણાં જેમ શોભે છે તેમ તમારા ગયા પછી શોભશે નહિ. વળી આ પ્રારી સંગતિવાળા દેશો અને આ સારી રીતે પાકેલી ઓષધિઓ, લતાઓ, વનો, પર્વતો, નદીઓ અને સમુદ્રો તમારી કૃપાદૃષ્ટિથી વૃદ્ધિ પામે છે. હે વિશ્વના આત્મા ! હે વિશ્વમૂર્તિ ! મને મારા પોતાના પાડવો તથા યાદવો ઉપર દઢતર સ્નેહ લાગેલો છે, એ સ્નેહ પાશને આપ કાપો. હે મધુપતિ ! ગંગા જેમ પૂરને ન ગણકારતાં સાગરની સાથે સ્નેહ કરે છે, તેમ મારી મતિ બીજા વિષયમા ન જતાં નિરંતર તમારા ચરણકમળમાં રમે છે. હે અર્જુનના મિત્ર ! હે પૃથ્વીનો દ્રોહ કરનાર રાજાઓના વંશનો નાશ કરવામાં અગ્નિતુલ્ય ! હે ગાય, બ્રાહ્મણ અને દેવની પીડા હરવા માટે અવતાર ધરનાર યોગેશ્વર ! આપને મારા નમસ્કાર છે.

(ભા. ૧ સ્કંધ. અ. ૮ મો. શ્લોક ૧૮ થી ૪૩.)

દેવહૂતિએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

દેવહૂતિ–હે ભગવન્! આપના ઉદરના નાભિકમળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્માએ પણ જળની અંદર સૂતેલા, પંચ મહાભૂત, ઇંદ્રિયો, તેના વિષયો તથા અહંકારમય ગુણના પ્રવાહવાળા સર્વના બીજરૂપ આપના શરીરનું કેવળ ધ્યાન કર્યું હતું, પરંતુ તેનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કર્યાં ન હતાં. આપ સત્ય સંકલ્પવાળા છો, સ્વતંત્ર છો અને તમારી હજારો શક્તિઓ વિચારમાં આવે નહિ એવી છે, એજ તમે ગુણના પ્રવાહ રૂપે જીવને ભોગ આપવા જગતની ઉત્પત્તિ આદિક કરો છો; પરંતુ તે તમે પોતે કરતા નથી. તમારી માયા તે કરે છે; કારણ કે, તમે ક્રિયારહિત છો. હે પ્રભો! પ્રલયકાળે આ વિશ્વ જેના ઉદરમાં રહેલું હતુ અને જે ભગવાન માયાથી બાળકનું રૂપ ધારણ કરીને એકલાજ પોતાના પગનો અંગુઠો ધાવતા વડના પાંદડામાં પોઢયા હતા તે તમે મા઼ના ઉદરમાં શી રીતે આવ્યા ? હે વિભો ! તમે સર્વતંત્ર છો, તમે પાપીઓનો નાશ કરવા તથા તમારી આજ્ઞા પાળનારાઓનું કલ્યાણ કરવા માટે જેમ વરાહાદિક ઉત્તમ અવતારો ધારણ કરો છો તેમ આ અવતાર પણ લોકને આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ દેખાડવા માટે ધારણ કર્યો છે. હે ભગવન્! ચંડાળ હોય તે પણ આપના નામનું શ્રવણ કરવાથી કીર્તન કરવાથી, આપને પ્રણામ કરવાથી તથા આપનું સ્મરણ કરવાથી સહજ પવિત્ર થાય છે ત્યારે તમારાં દર્શનથી પવિત્ર થાય તેમાં શી નવાઇ ! વળી જેમની જીભના ટેરવા

ઉપર તમારું નામ રહેલું હોય એવો ચંડાળ પણ તમારા નામને લીધે મોટો ગણાય છે તો જે મહાત્માઓ તમારા નામનું રટણ કરે છે, તેઓએ તપ કર્યું, તેઓએ હોમહવન કર્યા, તેઓએ તીર્થમાં સ્નાન કર્યું અને તેઓએ વેદના પાઠ કર્યા એમ સમજવું. આવા પરમપુરુષ અને અંતર્વૃત્તિદ્વારા ધ્યાન કરવા યોગ્ય પોતાના સ્વરૂપના પ્રકાશથી સંસારના બંધનને તોડનાર તથા જેના ઉદરમાં વેદ રહેલા છે એવા બ્રહ્મભૂત અને વિષ્ણુરૂપ આપ કપિલદેવને હું પ્રણામ કરું છું.

(ભા. ૩ સ્કંધ. અ. ૩૩ મો. શ્લોક ૨ થી ૮.)

* * * *

અદિતિએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

અદિતિ સ્તુતિ કરે છેઃ—હે યજ્ઞના ઇશ્વર ! હે યજ્ઞપુરુષ ! હે અચ્યુત ! હે પવિત્રાચરણ ! હે પવિત્ર કીર્તિ ! હે શ્રવણ માત્રમાં મંગળ કરનાર નામવાળા ! હે શરણાગત ! હે લોકોનાં પાપોનો નાશ કરવા અવતાર ધરનાર ! હે ઈશ્વર ! હે ભગવન્ ! અમારું કલ્યાણ કરો, કારણ કે તમે દીન પુરુષોના નાથ છો. જગત્સ્વરૂપ, જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા પ્રલય કરનાર, પોતાની ઈચ્છાનુસાર અનંત શક્તિ વાળી માયાના ગુણોને ગ્રહણ કરનાર, વ્યાપક, સ્વસ્વરૂપમાં રહેનાર તથા નિત્ય વૃદ્ધિ પામેલા પૂર્ણ જ્ઞાનવડે જેમણે પોતાને વિષે માયાનો લય કર્યો છે એવા આપ

શ્રીહરિને મારા નમસ્કાર છે. હે અનંત ભગવાન ! તમારા પ્રસન્ન થવાથી મનુષ્યોને બ્રહ્માના જેટલું આયુષ્ય, સુંદર શરીર, અતુલ લક્ષ્મી તથા સ્વર્ગ, પૃથ્વી અને પાતાલનું રાજ્ય, સર્વ સિદ્ધિઓ ધર્મ, અર્થ, કામ તથા ઉત્તમ પ્રતિનું જ્ઞાન મળે છે; ત્યારે શત્રુ ઉપર વિજય આદિ બીજા મનોરથો સિદ્ધ થાય એમાં આશ્ચર્ય શું છે ?

(ભા. ૮ સ્કંધ. અ. ૧૭ મો. શ્લોક ૮ થી ૧૦.)

નાગપત્નિઓએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

આપે અમારા પતિને શિક્ષા કરી, તે પણ અમારા ઉપર અનુગ્રહ કર્યો છે. તમારી શિક્ષા ખરેખર ! દુષ્ટોનાં પાતકોનો નાશ કરનારી છે. આને જેને લીધે સર્પનો અવતાર આવ્યો છે, તે પાપ તમારા ક્રોધથી દૂર થયું છે, માટે તમારા ક્રોધને પણ અમે અનુગ્રહરૂપ માનીએ છીએ. અભિમાનરહિત આ નાગે પોતે સર્વને માન આપીને એવું તે પૂર્વે શું તપ કર્યું હશે ? ! અથવા તો સવ પ્રાણીઓના ઉપર દયા રાખીને એવો તે કયો ધર્મ પૂર્વે કર્યો હશે કે જેથી સર્વને જીવાડનાર આપ તેની ઉપર પ્રસન્ન થયા ? હે દેવ ! આ નાગને તમારા ચરણની રજના સ્પર્શનો અધિકાર થયો તેમાં કોનો પ્રભાવ હશે તે અમે જાણતાં નથી; જે ચરણરજની ઇચ્છાથી લક્ષ્મીજીએ વ્રત ધારણ કરી, સર્વ કામનાઓને તજી ઘણા કાળ સુધી તપ કર્યું હતું. ભગવાનના ચરણની રજને શરણે ગયેલા લોકો સ્વર્ગના રાજ્યની, બ્રહ્માના સ્થાનની,

પાતાળના અધિપતિની, યોગ સિદ્ધિઓની અથવા મોક્ષની ઈચ્છા કરતા નથી. હે નાથ ! બીજાઓને દુર્લભ એવી ભગવાનનાં ચરણની જે રજ તમોગુણથી ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધાવશ આને મળી, તે સંસારરૂપી વમળમા ભટકતો દેહધારી જો ચરણરજની સેવા કરવાની ઈચ્છા કરે છે, તો તેને ઇચ્છાનુસાર સંપત્તિ મળે છે. અચિંત્ય ગુણોથી ભરપુર, પુરુષરૂપ મહાત્મા, પાંચ મહાભૂતના આશ્રયરૂપ, સર્વના આદિમાં રહેલા તથા સર્વના કારણરૂપ તમને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. જ્ઞાન તથા વિજ્ઞાનના ભંડાર, પરબ્રહ્મ, અનંત શક્તિવાળા, ગુણરહિત, વિકારરહિત તથા પ્રકૃતિના પ્રવર્તક, એવા આપને નમસ્કાર છે. કાળમૂર્તિ, કાળની શક્તિના આશ્રય, સૃષ્ટિ વગેરે કાળના અવયવોના સાક્ષી, વિશ્વસ્વરૂપ, વિશ્વના દ્રષ્ટા, વિશ્વના કર્તા તથા વિશ્વના કારણભૂત આપને નમસ્કાર છે. પાંચ ભૂતો, શબ્દાદિક તન્માત્રાઓ, ઇંદ્રિયો, પ્રાણ, મન બુદ્ધિ ને અંતઃકરણરૂપ ત્રિગુણાત્મક અભિમાનથી પોતાના અંશરૂપ જીવોના અનુભવને ઢાંકનાર આપને નમસ્કાર છે. અનંત સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ, કૂટસ્થ, સર્વજ્ઞ, અનેક પ્રકારના વાદોને અનુસરનાર તથા અભિધાન, અભિધેય શક્તિવડે અનેક રૂપે જાણવામાં આવતા આપ પરમાત્માને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ ઇંદ્રિયોના પણ ઇંદ્રિયરૂપ, સ્વતંત્ર જ્ઞાનવાળા, વેદરૂપી નિઃશ્વાસવાળા, પ્રવૃત્તિ તથા નિવૃત્તિ માર્ગનું પ્રતિપાદન કરનાર, વેદમૂર્તિ આપને નમસ્કાર છે. શુદ્ધ સત્વમાં પ્રકાશ કરનાર અને ઉપાસકોનું પાલન કરનાર શ્રીકૃષ્ણ, બળભદ્ર, પ્રદ્યુમ્ન અને અનિરુદ્ધરૂપી આપને પ્રણામ છે.

અંતઃકરણોના પ્રકાશ કરનાર, ગુણોથી પોતાના સ્વરૂપને ઢાંકનાર; ચિત્તાદિકની વૃત્તિઓ ઉપરથી જાણવામાં આવતા, ચિત્તાદિકના દ્રષ્ટા અને ઇંદ્રિયાદિકથી અગોચર એવા આપને અમારા નમસ્કાર છે. અતકર્ય મહિમાવાળા, સર્વ કાર્યોની ઉત્પત્તિ ને પ્રકાશ ઉપરથી જાણવામાં આવતા, ઇંદ્રિયોને પ્રવર્તાવનાર, આત્મારામ એવા આપને હે હૃષીકેશ ! અમારા નમસ્કાર હો. સ્થૂલ સૂક્ષ્મની ગતિ જાણનાર, સર્વના અધિષ્ઠાતા, સર્વનો નિષેધ કરતાં અવશેષ રહેનાર, અધ્યાસ તથા અપવાદના વિદ્યા અને અવિદ્યાવડે કારણરૂપ એવા આપને નમસ્કાર છે. હે પ્રભો ! તમે ક્રિયારહિત છો, તોપણ કાળશક્તિને ધારણ કરીને, ગુણોદ્વારા જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા લય કરો છો અને અમોઘ લીલાવાળા તમે દૃષ્ટિથી સંસ્કારરૂપે રહેલા તે સ્વભાવોને જાગ્રત કરતા વિહાર કરો છો. આ ત્રણ લોકમાં શાંત, અશાંત તથા મૂઢ એવાં ત્રણ જાતનાં શરીરો અર્થાત્ સત્વગુણી, રજોગુણી તથા તમોગુણી જે જે શરીરો છે, તે સઘળાં તમારા જ છે, તોપણ હમણાં મહાત્માઓની રક્ષા કરવા રહેલા અને મહાત્માઓના ધર્મની રક્ષા કરવા ઉદ્યમ કરતા એવા આપને શાંત શરીરો પ્રિય છે. પોતાની પ્રજાએ કરેલો અપરાધ રાજાએ એક વાર સહન કરવો જોઇએ, માટે હે શાંતાત્મા! તમારા સ્વરૂપને નહિ જાણનાર ઉપર ક્ષમા કરવી જોઇએ. હે ભગવન્ ! આ સર્પ પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે. સત્પુરુષોએ શોચ કરવા યોગ્ય અમે સ્ત્રીઓ છીએ, તેમને પતિરૂપી પ્રાણ આપો, અર્થાત્ તેમની રક્ષા કરો. તમારી જે આજ્ઞા હોય તે, તમારી આ

દાસીઓને કરો, કારણ કે શ્રદ્ધાથી તમારી આજ્ઞા પાળનારો મનુષ્ય સર્વ ભયમાંથી છૂટે છે.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૧૬ મો. શ્લોક ૩૩ થી ૫૩.)

રુક્મિણીએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

વળી આપે કહ્યું કે, 'અમે રાજાઓના ભયથી સમુદ્રને શરણે ગયેલા છીએ,' તે વાત ખોટી નથી; કારણ કે શબ્દાદિક વિષયોરૂપી રાજાઓના ભયથી જાણે સમુદ્રની પેઠે વિષયોથી ક્ષોભ ન પામનાર હૃદયમાં તમે ચૈતન્યઘન આત્મારૂપે નિશ્ચયપણાથી પ્રકાશો છો. વળી આપે કહ્યું કે 'અમે બળવાનોની સાથે દ્વેષ કર્યો છે' તે પણ સત્ય છે, કારણ કે તમે દુષ્ટ ઇન્દ્રિયોના શત્રુ છો. વળી તમે કહ્યું કે 'અમે રાજ્યાસનનો ત્યાગ કરનાર છીએ,' તે વાત પણ ખરી છે; કારણ કે, અજ્ઞાનથી ભરપુર રાજ્યાસનનો સેવકોએ ત્યાગ કરેલો છે, ત્યારે તમે ત્યાગ કરો તેમાં શું નવાઈ? આપે કહ્યું કે 'અમે અજાણી રીતભાતવાળા છીએ' તે પણ ખરું કારણ કે આપના ચરણકમળના રસને સેવનાર મુનિઓની રીતભાત મનુષ્યાકારમાં રહેલા પશુઓથી જાણી શકાતી નથી; વળી આપે કહ્યુ કે 'અમારો માર્ગ લોકના માર્ગથી વિરુદ્ધ છે,' એ પણ ખરું, કારણ કે તમને અનુસરનારાનો માર્ગ લોક માર્ગથી વિલક્ષણ હોય છે વળી તમે કહ્યું કે, 'અમે નિષ્કિંચન છીએ' તે પણ ખરું, કારણ કે આપના વિના જગતમાં બીજું કંઈજ

નથી, માટે આપ નિષ્કિંચન છો. 'અમે નિષ્કિંચન જનોને પ્રિય છીએ તથા તેઓ અમને પ્રિય છે' તે પણ ખોટું નથી; કારણ કે દેહાભિમાન રહિત બ્રહ્માદિકને આપ પ્રિય છો અને તેઓ તમને પ્રિય છે. વળી આપે કહ્યું કે 'દ્રવ્યાધ મનુષ્યો અમને ભજતા નથી' તે પણ ખરું; કારણ કે દ્રવ્યાંધ અને ઇંદ્રિયોનું પોષણ કરનાર લોકો તમને ભજતા નથી. વળી આપે કહ્યું કે ઉત્તમ તથા અધમનો વિવાહ કે મિત્રતા થવી અયોગ્ય છે' એ પણ સત્ય છે, કારણ કે આપ સર્વ પુરુષાર્થ રૂપ તથા પરમાનંદ-રૂપ છો, તેથી બુદ્ધિમાન પુરુષો સર્વ જંજાળને છોડી દે છે તેઓ-નો આપની સાથે સેવ્ય સેવક સંબંધ યોગ્ય છે, પરંતુ પરસ્પર પ્રેમબંધનમાં બંધાયેલાં અને તેને માટે સુખદુઃખ ભોગવનારાં સ્ત્રી પુરુષને તમારો સંબંધ યોગ્ય નથી. વળી આપે કહ્યું કે 'મને ભિક્ષુકો વખાણે છે' તે પણ અનૃત નથી; કારણ કે જગ-તને અભય આપનાર ભિક્ષુકો તમારા પ્રભાવનાં વખાણ કરે છે. 'તમે અમને વૃથા પરણ્યાં છો' એ વાત સત્ય નથી કારણ કે જેને લીધે સર્વ પ્રિય લાગે છે તે જગતના આત્મસ્વરૂપ આપજ છો. 'તમે ટુંકી દૃષ્ટિને લીધે તે વાત જાણ્યા વિના મને પરણ્યાં છો,' એ અસંભવિત છે કારણ કે બીજાઓ તો શું પરંતુ આપની ભ્રુકુટીથી પ્રેરાતા કાળના વેગથી જેઓનાં સુખ નાશ પામ્યાં છે એવા બ્રહ્મા, રુદ્ર તથા ઇદ્રનો ત્યાગ કરીને હું તમને પરણી છું. હે શ્રીકૃષ્ણ! હે ઇશ્વર! સિંહ જેમ ગર્જનાથી પશુઓને નસાડીને પોતાનો બલિ લઈ જાય, તેમ તમે શાર્ઙ્ગ ધનુષના ટંકારવથી જ-

રાસંધ આદિ રાજાઓને નસાડી પોતાના ભાગરૂપ મને હરી લાવ્યા છો, માટે તમે તે રાજાઓના ભયથી સમુદ્રને શરણે જવાનું જે કહો છો, તે યુક્ત નથી. 'જેઓ અમારો આશ્રય કરે છે, તેઓ દુઃખી થયા છે' તે ખરું નથી, કારણ કે રાજાઓના શિરોમણી જેવા અંગ, પૃથુ, ભરત, યયાતિ તથા ગય વગેરે રાજાઓ આપનું ભજન કરવાની ઇચ્છાથી પોતાનું રાજ્ય છોડી વનમાં ગયા હતા, માટે જેઓ આ લોકમાં તમારે આશ્રયે રહેલા હોય તેઓ શું પીડાય છે ? વળી તમે કહ્યું કે 'બીજા કોઇ ઉત્તમ ક્ષત્રિયને પરણો' એ અયોગ્ય છે; કારણ કે ગુણોના સ્થાનરૂપ આપના ચરણકમળનો સુગંધ લોકોને મોક્ષ આપનારો છે, એમ મહાત્માઓ કહે છે તથા તેમાં લક્ષ્મીનો નિવાસ છે, તેને સુંઘ્યા પછી તેનો અનાદર કરીને મરણ ધર્મવાળી તથા પોતાના સ્વાર્થમાં કુશળ દૃષ્ટિવાળી કયી સ્ત્રી નિત્ય ભયવાળા બીજા પતિને પરણે ? એટલા માટે તમે સર્વ રીતે યોગ્ય, જગતના અધિપતિ, આત્મારૂપ, આ લોકમાં તથા પરલોકમા કામના પૂરનાર હોવાથી આપને હુ પરણી છું અને પ્રાર્થના કરૂં છું કે, સંસારનો અંત આણનાર આપનાં ચરણો સેવા કરનારાને અંગીકાર કરે છે, તે તમારાં ચરણારવિંદ સંસારમાં ભટકતી એવી જે હુ તેને સદા શરણરૂપ થજો. હે અચ્યુત ! તમે જે રાજાઓ બતાવ્યાં, તે સ્ત્રીઓના ઘરમાં ગધેડાની પેઠે ભાર ઉપાડે છે, બળદોની પેઠે કામ કર્યા કરે છે, કુતરાઓની પેઠે અપમાન પામે છે અને બિલાડાંની પેઠે કૃપણતા દર્શાવ્યા કરે છે. તે હિંસા કરે છે અને ચાકરોની

પેઠે નિત્ય પરવશ રહે એવા છે. તે રાજાઓ તે અભાગણી સ્ત્રીઓના પતિઓ થાઓ કે, જેમણે શંકર અને બ્રહ્માની સભાઓમાં ગવાયેલી આપની કથાઓ સાંભળી ન હોય. જે સ્ત્રીએ તમારાં ચરણારવિંદના રસની સુગંધ લીધી ન હોય તે મૂર્ખ સ્ત્રી ચામડી દાઢી, મુંછ, રુંવાં, નખ તથા વાળથી મઢેલા અને જેની અંદર માંસ, હાડકાં, લોહી, કીડા, કફ, પિત્ત તથા વાયુ ભરેલાં છે તેવા પુરુષને પોતાનો પતિ માનીને સેવે છે. હે કમલનયન! તપ સ્વસ્વરૂપમાં મગ્ન રહો છો તથા મારે વિષે પણ અત્યંત પ્રિય દૃષ્ટિ કરતા રહો, એવા આપના ચરણારવિંદમાં મારી પ્રેમભક્તિ થાઓ. તમારાં ચરણમાં પ્રેમ થવો, એ જ મનુષ્યને મોટો લાભ છે. તમે મારી અત્યંત અપેક્ષા રાખતા નથી, તોપણ જ્યારે આ સૃષ્ટિની વૃદ્ધિ કરવા રજોગુણ ધારણ કરીને અત્યંત ઉત્કંઠાથી મારી સામું જુઓ છો, ત્યારે મને આનંદ થાય છે. હું કહું છું કે, આપની મારા ઉપર પરમ દયા છે.

(ભા. ૧૦ સ્કંધ. અ. ૬૦ મો. શ્લોક ૩૪ થી ૪૬.)

ભાગવતમાંથી નારદે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

વાસુદેવ, પ્રદ્યુમ્ન, અનિરુદ્ધ અને સંકર્ષણરૂપ આપ ભગવાનને અમે ધ્યાનપૂર્વક વારંવાર નમસ્કાર કરીએ છીએ. અનુભવ સ્વરૂપ, પરમાનંદમૂર્તિ, આત્મામાં આનંદ કરનાર, શાંત ને જેમની દ્વૈતદૃષ્ટિ નિવૃત્તિને પામી છે, એવા આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. આત્માનંદના અનુભવવડે માયાથી થતા રાગ દ્વેષનો ત્યાગ

કરનાર એવા આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. મનની સાથે સર્વ ઇંદ્રિયો જેમને ન પહોંચવાથી વિરામ પામ્યા પછી, જે પ્રકાશ છે જે નામ તથા રૂપરહિત છે, ચૈતન્યસ્વરૂપ છે અને કાર્ય તથા કારણના પણ કારણ રૂપ છે, તે ભગવાન અમારી રક્ષા કરો. જેમને વિષે આ જગત રહેલું છે, જે થકી આ જગત્ ઉત્પન્ન થાય છે, જેનાથી આ જગત્ નાશ પામે છે તથા જે ઘટાદિકમાં મૃતિકાદિકની માફક સર્વ વસ્તુમાં વ્યાપ્ત છે, એવા આપ પરબ્રહ્મને નમસ્કાર કરીએ છીએ. જે ઇશ્વર આકાશની પેઠે બહાર તથા અંદર વ્યાપીને રહેલા છે, પ્રાણો, ક્રિયાશક્તિદ્વારા જેમનો સ્પર્શ કરી શકતા નથી તથા મન, બુદ્ધિ આદિક ઇંદ્રિયો જેમને જાણી શકતી નથી, તે પરમાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું. આ દેહ, ઇંદ્રિય, પ્રાણ, મન અને બુદ્ધિ જેમના ચૈતન્યાંશના આવેશથી જાગ્રત ને સ્વપ્ન અવસ્થામા પોતે પોતાનું કામ કરે છે અને અગ્નિથી ન તપેલું લોઢું જેમ બાળી શકે નહિ, તેમ સુષુપ્તિને મૂર્છા વગેરે અવસ્થામાં જેમની ચૈતન્ય શક્તિના અભાવથી દેહાદિક કામ કરી શકતાં નથી, તથા જાગ્રત આદિક અવસ્થાઓમાં જે ઇશ્વર જીવની સંજ્ઞા ધારણ કરે છે, તે પરમાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું. હે મહાપુરુષ ! મહાવિભૂતિના પતિ એવા આપ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. હે ઉતમ ! હે સર્વેશ્વર ! સર્વે મોટા ભક્તોનો સમુદાય પોતાના ચરણારવિંદને સેવે છે, એવા આપને હું નમસ્કાર કરું છું.

(ભા. ૬ સ્કંધ. અ. ૧૬ મો. શ્લોક ૧૮ થી ૨૫.)

વૃત્રાસુરે કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

તમારો વિયોગ કરાવનારા સ્વર્ગને, બ્રહ્માના સ્થાનને, ચક્રવર્તીપણાને, પાતાળના અધિપતિપણાને, અણિમાદિક સિદ્ધિઓને અથવા તો મોક્ષને પણ હું ઇચ્છતો નથી. જેમને પાંખો આવી ન હોય એવાં પક્ષીઓનાં બચ્ચાં જેમ માને જોવાને તલસી રહે છે અને ભૂખથી આતુર વાછડાં જેમ દૂધની વાટ જોઇ બેસી રહે છે તથા ખિન્ન થયેલી સ્ત્રી જેમ પરદેશ ગયેલા પતિને જોવાની ઇચ્છા કરે છે, તેમ હે કમલનયન! મારું મન તમારાં દર્શન કરવાને આતુર થઇ રહેલું છે. હે નાથ! મારાં પોતાનાં કર્મોવડે આ સંસારચક્રમાં ભટકતાં મને ભગવાનના ભક્તોની સાથે મિત્રતા થાઓ તથા તમારી માયાવડે દેહ તથા તેની પાછળની સેના તરીકે ગણાતા પુત્રો, સ્ત્રીઓ તથા ઘર ઉપર મારું ચિત્ત કે જે આસક્ત થયેલું છે, તે ફરીને તેના ઉપર આસક્ત ન થાઓ, એવી મારી પ્રાર્થના છે.

(ભા. ૬ સ્કંધ. અ. ૧૧ મો. શ્લોક ૨૪ થી ૨૭.)

હિરણ્યકસ્યપુએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ.

હિરણ્યકશિપુ સ્તુતિ કરે છે–કલ્પને અંતે ઉત્પન્ન કરેલા તમોગુણથી ઢંકાયેલા આ જગતના પ્રકાશક એવા તમે તમારા પોતાના તેજથી જગત્ પેદા કર્યું છે. વળી સત્વ, રજ અને તમો-

ગુણી એવા આપ આ જગતને સરજો છો, પાળો છો અને સંહારો છો. તે સત્વગુણ, રજોગુણ ને તમોગુણના ધામરૂપ આપ પરમેશ્વરને હું નમસ્કાર કરું છું સર્વના આદિ કારણ, સર્વના બીજરૂપ જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનરૂપ, પ્રાણ, ઇંદ્રિયો, મન અને બુદ્ધિના વિકારોથી કાર્યના આકારને પામેલા એવા આપને હું પ્રણામ કરું છું. આપ મુખ્ય પ્રાણથી સ્થાવર તેમજ જંગમ જગતના નિયંતા હોવાથી પ્રજાઓના પતિ છો વળી પ્રજાઓનાં ચિત્ત, ચેતના, મન ને ઇંદ્રિયોના પતિ છો, માટે આપ સર્વથી મોટા છો આકાશાદિક પાંચ ભૂતો, શબ્દાદિક પાંચ વિષયો તથા વાસનાઓને સરજનાર પણ આપ છો કર્મ કરવા સબંધી વિધિઓથી ભરેલી વેદવિદ્યાથી આપ યજ્ઞોનો વિસ્તાર કરો છો. વળી પ્રાણીઓના આત્મા ને અંતરાત્મા પણ તમે છો; કારણ તમે અનાદિ છો, કાળાદિકથી અનંત છો અને દેશાદિકથી અપાર છો. વળી કાળના પ્રવાહરૂપ આપ લયાદિક વિભાગોથી લોકોનાં આયુષ્યને હરો છો આપ અવિનાશી, જ્ઞાન સ્વરૂપ, પરમેશ્વર, જન્મરહિત ને આપરહિત છો જીવલોક કર્માદિકથી જન્માદિક ધારણ કરે છે, પરંતુ તમે તેના જીવનરૂપ ને નિયંતા છો કાર્ય, કારણ અને સ્થાવર જંગમ આપથી કંઇ ભિન્ન નથી. સર્વ વિદ્યાઓ અને કળાઓ તમારા શરીરરૂપ છે; કારણ કે તમે ત્રિગુણાત્મક પ્રધાનથી પર તથા જેના ઉદરમાં બ્રહ્માંડ રહેલું છે એવા પરબ્રહ્મરૂપ છો. હે વિભુ! આ સર્વ બ્રહ્માંડ આપનુ શરીર છે. જે શરીરથી આપ પોતાના સ્વરૂપમાં રહીને ઇંદ્રિય, પ્રાણ અને મનના વિષયોને ભોગવો છો

વળી તમે નિરુપાધિ બ્રહ્મસ્વરૂપ તથા પુરાણપુરુષ છો. હે અનંત! મન અને વચનથી જાણી શકાય નહિ એવા સ્વરૂપથી તમે આ સર્વ વિશ્વમાં વ્યાપ્ત છો. તેજ, વિદ્યા અને શક્તિવાળા આપ ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું.

(ભા. ૭ સ્કંધ. અ. ૩ જો. શ્લોક ૨૧ થી ૩૪.)

પૂજા વખતે કરવાની ભગવાનની સ્તુતિ.

પૂજા કરતી વેળા નીચેના મંત્રો ભણવા. મહાપુરુષ, ઐશ્વર્ય સંપન્ન, સર્વ પ્રાણીઓના નિવાસરૂપ, વાસુદેવ અને સાક્ષી એવા ભગવાનને હું નમસ્કાર કરું છું. ઇંદ્રિયાદિકથી પ્રગટ નહિ એવા સૂક્ષ્મ, આદિ પુરુષ, ચોવીસ તત્ત્વોને જાણનારા તથા સાંખ્યના માર્ગને પ્રવર્તાવનાર એવા આપ ભગવાનને હું પ્રણામ કરું છું. બે મસ્તકવાળા, ત્રણ પગવાળા, ચાર શિંગડાંવાળા, ચાર હાથવાળા, ત્રણ વેદથી બંધાયલા, કર્મના ફળનો વિસ્તાર કરનાર આપ યજ્ઞમૂર્તિને મારા નમસ્કાર છે. શિવ, રુદ્ર, શક્તિ ધારણ કરનાર સર્વ વિદ્યાઓના અધિપતિ અને પ્રાણીઓના પતિ ભગવાનને મારા નમસ્કાર છે. હિરણ્યગર્ભ, પ્રાણરૂપ, જગતના આત્મારૂપ, યોગના કારણભૂત ને યોગનું ઐશ્વર્ય તે જેમનું શરીર છે એવા આપને વારંવાર મારા નમસ્કાર છે. આદિદેવ, સાક્ષીરૂપ નારાયણ, ઋષિરૂપ, પુરુષસ્વરૂપ, એવા આપ શ્રીહરિને વારંવાર હું નમસ્કાર કરું છું. મરકતમણિના જેવા શ્યામ શરી-

રવાળા, જેને લક્ષ્મીજી પ્રાપ્ત થયા છે એવા, પીળા વસ્ત્ર ધારણ કરનાર એવા કેશવ ભગવાનને મારા નમસ્કાર છે હે વરદ ! હે ઉત્તમ દેવ ! તમે પુરુષોને સર્વ વર આપનાર છો, માટે ધીર પુરુષો કલ્યાણને અર્થે તમારા ચરણની રજને સેવે છે. દેવતાઓ તથા લક્ષ્મીજી ભગવાનના ચરણકમળની સુગંધ લેવાની ઇચ્છા વાળા હોય તેમ ભગવાનને અનુસરે છે, તે ભગવાન મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ

(ભા ૮ સ્કંધ અ ૧૬ મો શ્લોક ૨૮ થી ૩૭)

અથ નારાયણ કવચ.

ગરુડની પીઠ ઉપર ચરણ કમળને ધારણ કરનાર, આઠ સિદ્ધિઓવાળા, આઠ બાહુવાળા અને તેમા શંખ, ચક્ર, ઢાલ, તરવાર, ગદા. બાણ, ધનુષ અને પાશને ધારણ કરનાર શ્રીહરિ મારી સર્વ પ્રકારે રક્ષા કરો જળમા મત્સ્યાવતારધારી ભગવાન જળજંતુરૂપ વરુણના પાશથી મારી રક્ષા કરો, માયાવડે બટુક બનેલા વામનજી સ્થળમા મારી રક્ષા કરો, આખા વિશ્વરૂપ ત્રિવિક્રમ ભગવાન આકાશમા મારી રક્ષા કરો અસુરના મોટા મોટા અધિપતિઓના શત્રુ ભગવાન નૃસિંહ સંકટહારક રણવગડાઓમા અને સંગ્રામ વગેરેમા મારી રક્ષા કરો. પોતાની દાઢવડે પાતાળમાથી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરનાર ભગવાન યજ્ઞમૂર્તિ વરાહ માર્ગમા મારી રક્ષા કરો પરશુરામ પર્વતોના શિખરો ઉપર મારી રક્ષા કરો અને ભરતના

વડા ભાઈ શ્રીરામ તથા લક્ષ્મણ પ્રવાસમાં મારી રક્ષા કરો. અ-
ભિચાર વગેરે સર્વ ઉગ્ર ધર્મથી અને પ્રમાદથી નારાયણ ભગ-
વાન મારી રક્ષા કરો. નર ભગવાન ગર્વથી, યોગનઃ સ્વામી
દત્તાત્રય યોગના વિનાશથી, ગુણના સ્વામી કપિલદેવ કર્મનાં
બંધનથી, સનત્કુમાર કામદેવથી, હયગ્રીવ ભગવાન દેવતાઓને
પ્રણામ ન કરવારૂપી અપરાધમાંથી તથા દેવર્ષિઓમાં મુખ્ય મુનિ
નારદ ભગવાનની પૂજામાં જે કંઇ વિઘ્ન નડે તેમાંથી અને કચ્છપા-
વતારી શ્રીહરિ સર્વ પ્રકારના નરકમાથી મારી રક્ષા કરો. ભગવાન
ધન્વંતરી કુપથ્યમાંથી, જિતેંદ્રિય ભગવાન ઋષભદેવ કામ ક્રોધા-
દિકના ભયમાંથી, યજ્ઞાવતારી ભગવાન લોકાપવાદથી, બળભદ્ર
મનુષ્ય તરફથી થનારા ઉપદ્રવોમાંથી અને શેષનાગ ક્રોધવશ ના-
મના સર્પગણોથી મારી રક્ષા કરો. ભગવાન વેદવ્યાસ અજ્ઞાનથી
ભગવાન બુદ્ધ પ્રમાદવાળાં પાખંડીઓનાં ટોળાંથી, ધર્મની રક્ષા
કરવા માટે અવતાર લેનાર ભગવાન કલ્કિ કાળના મળરૂપ કલિયુ-
ગથી મારી રક્ષા કરો. કેશવ ભગવાન પ્રભાતમાં ગદાવડે મારી
રક્ષા કરો. બંસી ધારણ કરનાર ભગવાન ગોવિંદ સંગવકાળમાં,
સાંગને ધારણ કરનારા ભગવાન નારાયણ પૂર્વાહ્ન કાળમાં, ચક્ર-
ધારી ભગવાન વિષ્ણુ મધ્યાહ્ન કાળમાં, ઉગ્ર ધનુર્ધારી મધુ દૈત્યને
મારનાર ભગવાન અપરાહ્ન કાળમાં, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રુદ્ર એ
ત્રણ મૂર્તિવાળા ભગવાન માધવ સાયંકાળમાં, ઇંદ્રિયોના સ્વામી
ભગવાન પ્રદોષ કાળમાં અને પદ્મનાભ ભગવાન એકજલાજ અર્ધ
રાત્રિ સુધી મારી રક્ષા કરો. શ્રીવત્સનું જેને ચિહ્ન છે એવા

ભગવાન પાછલી રાત્રે, તરવારધારી ભગવાન જનાર્દન મળસ્કામાં, દામોદર ભગવાન પ્રભાતમાં અને કાળમૂર્તિ ભગવાન વિશ્વેશ્વર સર્વ સન્ધિઓમાં મારી રક્ષા કરો. હે પ્રલય સમયના અગ્નિ જેવી તીક્ષ્ણ ધારવાળા ભગવાને મૂકેલા ચક્ર ! તું ચારે તરફ ફરીને વાયુ સહિત અગ્નિ જેમ ઘાસની ગંજીને તુરત બાળી નાખે છે તેમ શત્રુનાં સૈન્યને તું બાળી નાંખ. હે વજ્રના જેવા તીક્ષ્ણ સ્પર્શવાળા તણખાઓથી ભરેલી ગદા ! તું ભગવાનને પ્રિય છે, તું કુષ્માંડ, ભૈરવ, યક્ષ, રાક્ષસ, ભૂત અને ગ્રહોનો ભૂકો કરી નાખ, તેમજ શત્રુઓના ચૂરેચૂરા કરી નાખ હે પાંચજન્ય શંખ ! મહામતિ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ફુંકવાથી મહા ભયંકર શબ્દ કરનારો તુ ભયંકર શબ્દોથી શત્રુઓનાં હૃદયોને કંપાવતો રાક્ષસો, પ્રમથો, પ્રેત ગણ, માતૃકાગણ, પિશાચ, બ્રહ્મરાક્ષસ અને બીજા ઘોર દૃષ્ટિવાળાઓને નસાડી મૂક હે તીક્ષ્ણ ધારવાળા તરવાર ! તું ભગવાન ના હસ્તદ્વારા પ્રેરાઇ, મારા શત્રુઓના સૈન્યને કાપી નાંખ હે ચંદ્રના જેવી સો ફુદડીવાળી ઢાલ ! તું પાપી શત્રુઓની આંખોને ઢાંકી દે અને દુષ્ટ નેત્રવાળાઓની પાપી દૃષ્ટિને હરી લે. અમને ગ્રહોથી, કેતુઓથી, મનુષ્યોથી, સર્પોથી, દાઢવાળાં પશુઓથી અને પાપોથી જે ભય ઉપજે છે તે સર્વે તથા જેઓ અમારા સુખમાં વિઘ્ન કરનાર છે, તે સર્વે ભગવાનના નામરૂપી અસ્ત્રના કીર્તનથી તત્કાળ નાશ પામો બૃહદ્રથંતર વગેરે સામનાં સ્તોત્રોથી સ્તુતિ કરાતા વેદમય અને સમર્થ એવા ગરુડ ભગવાન સર્વ સંકટોમાંથી મારી રક્ષા કરો, તથા વિશ્વક્સેન ભગવાન